

TARTALOM

A Kozma Sándor Pályázat díjazott tanulmányaiból

CSAPÓ ORSOLYA:
Állami önkormányzati tulajdon helyzete különös tekintettel az elbirtoklásra

Szakmai tanulmányok

DR. KISS ANNA:
A sértett hátrányos helyzete a büntetőeljárásban

Dr.Szendrei Géza:
Egy hírhedt ember, régi ügyész: Németh János
Beszámoló az IAP 2002.évi londoni konferenciáján történt részvételről

Nekrolog

Dr. Steffler Sándor halálára

AZ ÁLLAMI ÉS ÖNKORMÁNYZATI INGATLANTULAJDON HELYZETE KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ELBIRTOKLÁSRA

I. Bevezetés

"A magántulajdon joga elképzelhetetlen a köz javával összefüggő kötelességek nélkül." (II. János Pál)

A tulajdon, és annak megszerzése örökzöld téma, hiszen minden társadalomban létező és központi szerepet betöltő jogintézményről van szó. A rendszerváltás óta alapjaiban változott meg a tulajdoni rend Magyarországon, ami a legalapvetőbbben meghatározza a gazdaság és politika kérdéseit. A tulajdon azonban nemcsak hatalmi kérdés, hanem egyre hangsúlyosabb szociális funkciókat is hordoz; ebben ideológiáktól függetlenül teljes az egyetértés a politikusok között is

A privatizáció, azaz az állami tulajdon magánkézbe adása valós társadalmi és gazdasági átrendeződést indukált. Mindez a jogi szabályozás megváltozásával pedig korábban nem létező problémákat is kitermelt. Dolgozatom az egyik, még be nem következett, de fenyegető közelségben lévő problémát, az állami és önkormányzati tulajdon elbirtoklását kívánja körüljárni. A téma aktualitását jelzi, hogy a vonatkozó törvény módosítása a közelmúlt egyik átpolitizálódott vitatémája volt. Véleményem szerint az elbirtoklás idejének módosításával a kérdés korántsem került nyugvópontra, lévén hogy a probléma milyen nagyságrendű - több tízezer ingatlanról van szó - és az ügyben a felelősség kérdése sem tisztázódott. Hanyagság vagy szándékos kötelességmulasztás idézte-e elő a még most is fenyegető állami vagyonvesztést? Amennyiben az elkövetkező években nem történik lényegi változtatás az ingatlanok nyilvántartása és kezelése terén, valóban bekövetkezhet olyan mértékű állami vagyonvesztés, ami akár a vagyon elleni bűncselekmények legsúlyosabban értékelendő, különösen jelentős kategóriáját is többszörösen meghaladja.

Dolgozatom célja egyrészt a figyelemfelhívás, a fenyegető veszély pontos körülírása, másrészt pedig háttéranyag biztosítása annak megítéléséhez, hogy ki, mikor, és hogyan tehet a történekről, illetőleg ki és mennyiben felel a remélhetőleg be nem következő kárról. Azt gondolom, hogy a felelős jogászság feladatához hozzátartozik a szankcionáláson túl a megelőzés és az ellenőrzés is. A téma jobb megértés érdekében először egy hosszabb történeti bevezetésben a tulajdon megszerzésének problémáját tárgyalom, rámutatván annak koronként változó voltára. Ezután a hatályos jogszabályokat ismertetem - általában a tulajdonszerzési módokat, és részletesen, esetekkel alátámasztva az elbirtoklást. A következő fejezet az elbirtoklás tudományos megítélésének változásait kívánja összefoglalni. Ezután részletesebben foglalkozom az állami és önkormányzati ingatlantulajdon jelenlegi helyzetével, végül rövid áttekintéssel szolgálok az elbirtoklás szabályozásának helyzetéről Németországban és Ausztriában.

II. 1. Történeti rész

"A történelem az egyedüli útja annak, hogy saját álláspontunkról valódi ismereteket nyerhessünk." (Savigny)

1. Római jog

"A magában mindenki mindazt megtehet, amivel nem zavar másokat." (Ulpianus)

A római társadalom legalapvetőbb intézménye - mint ahogy ma is - a tulajdon. Kialakulása idején a tulajdon a dolog feletti tényleges uralmat jelentette. Az ingatlanok kezdetben valószínűleg a nemzetségek tulajdonába lehettek. A monda szerint Romulus volt az, aki ezzel először szembehelyezkedett, ő volt az, aki a közös tulajdonban álló földekből kisméretű telkeket osztott ki a családoknak. Az idővel ebből kialakuló családi, házközösségi tulajdon sokáig a családtagok közös tulajdonának tekintették, bár a vele járó tényleges hatalmat a családfő gyakorolta. Így alakulhatott ki a családfői tulajdon intézménye, aminek értelmében a vagyon egyedüli, kizárólagos ura a pater familias lett.

A római magánjogban egyetlen tulajdoni forma létezett: a civiljogi tulajdon. Ezzel kizárólag önjogú római polgár (vagy vagyoni jogképességgel rendelkező Latinus) rendelkezhetett, megfelelő tárgyon kellett fennállnia, és megfelelő módon kellett hozzájutnia. A preklasszikus kortól azonban a római jog elismer bizonyos tulajdonszerű helyzeteket is: a nem megfelelő módon szerzett tulajdon (bonitártulajdon), a tartományi telkek feletti kvázi-tulajdon, és a peregrinusok tulajdonát is.

Mint már fentebb említettem, a római jogban nagyon fontos a tulajdon megszerzésének módja. Ez alapvetően kétféle lehet: civiljogi (ius civile szerinti) vagy a 'népek jogán' alapuló (ius gentium szerinti). A ius gentiumon alapuló tulajdonszerzési módok röviden a következők.

Átadás (traditio): a leggyakoribb és legfontosabb tulajdonszerzési mód, ami peregrinusokkal szemben is alkalmazható. Megfelelő dolog lehetett csak a tárgya, valamilyen forgalomképes testi tárgy, az átadás megfelelő jogcímet igényelt, és azt, hogy az átadó maga tulajdonos legyen - ezen feltételek megléte esetén a traditio rögtön átviszi a tulajdon.

Foglalás (occupatio): uratlan dolog birtokbavétele tulajdonszerzési szándékkal. A rómaiak az uratlan dolognak többféle fajtáját különböztetik meg, ennek megfelelően a foglalás is többféle lehetett, például vadon élő állat elfogása, tengerpart elfoglalása, elhagyott dolog elfoglalása stb.

Kincstalálás (thesauri inventio): valamely régen ingatlan dologban (földben) elrejtett, értékes dolognak a föllelése, megtalálása. Kezdetben a telek tulajdonosát illeti, Hadrianustól egészben vagy félig a megtalálót a kincs.

Dologegyesülés: Különböző személyek tulajdonában álló dolgok valamilyen okból olyan szoros fizikai kapcsolatba kerülnek egymással, hogy ezáltal egyetlen dologgá válnak. Gyenge egyesülésről akkor beszélünk, ha a dolgok szétválaszthatók - ilyenkor az egyesülést megelőző tulajdon feléled. Erős egyesülésnél a szétválasztás kizárt, ilyenkor főszabály szerint a járulékos

dolog osztja a földolog sorsát, a járulék 'tulajdonosát' kártérítés illeti. Fontos esetei a dologegyesülésnek a be- és ráépítési szabályok, valamint az ezekhez kapcsolódó kártérítési szabályok.

Gyümölcsszerzés (fructum perceptio): Pusztá elválással, beszedéssel vagy 'mintegy átadással' megvalósuló tulajdonszerzési mód, amely valamely szaporulat, egy 'termő' anyadologból időszakonként, természetes úton, az anyadolog sérelme nélkül keletkező másik dolog felett jön létre.

Feldolgozás (specificatio): Más tulajdonában álló ingó dolog emberi munkával való olyan mérvű átalakítása, amelynek révén új dolog jön létre.

A civiljog szerinti tulajdonszerzési módok közül kettő igen ősi, ünnepélyes ügylet: a mancipatio és az in iure cessio. Az elsőt Iustinianus törölte el, a második még hamarabb kikopott a gyakorlatból. Ennek oka formális, nehézkes jellegük, s absztrakt, kauzátlan voltak, ami miatt a felek valóságos ügyleti akaratától eltérő következményeket is előidézhettek, a tulajdon átvitelére pedig csakis tulajdonostól voltak képesek. A harmadik civiljogi tulajdonszerzési mód az elbirtoklás.

Elbirtoklás, ha valaki egy dolgot a törvény által meghatározott ideig folyamatosan birtokol, s így tulajdonossá válik. Gaius szerint az elbirtoklás közérdek, " *hogy ti. bizonyos dolgok tulajdona ne legyen sokáig vagy esetleg örökre bizonytalan*".¹ Az elbirtoklás oka, hogy a tulajdonszerzés valamilyen okból hibásan ment végbe: nem tulajdonostól szerzett (tartalmi hiba), vagy nem megfelelő szerzőmóddal (formahiba). Ezeket a hibákat orvosolta az időmúlással együtt a birtoklás. (Marton Géza szerint² emiatt az elbirtoklás nem is önálló szerzőmód, hanem csak más szerzőmódok kiegészítésére szolgál, Benedek Ferenc³ pedig a származékos szerzőmódok kiegészítésére szolgáló általános szabálynak nevezi.)

A XII táblás törvény *usus* néven ismeri az elbirtoklást, s csak római polgár általi, megfelelő időn át tartó birtoklást vár el. (Bessenyő András szerint⁴ emiatt vált bizonyos esetekben - pl. halottégetésre szolgáló helyre - kizárttá az elbirtoklás.) Ez ingatlanok esetén két év, egyéb dolgokon egy év. Megszakítja a birtokból való kiesés, de a tulajdonos fellépése nem.

A klasszikus jog egész sor újabb feltételt támaszt a sikeres elbirtokláshoz. Csakis alkalmas dolgon, megfelelő időn át tartó, megfelelő jogcím alapján zajló és jóhiszeműen megkezdett birtoklás esetén beszélhetünk elbirtoklásról. (*Res habilis, titulus, fides, possessio, tempus.*)

Alkalmatlan dolog (*inhabilis*) a lopott, erőszakkal szerzett dolgok mindenkire nézve (nem csak a tolvajra, megszerzőre), az elidegenítési tilalom alatt álló dolgok, a mezei telek 5 lábnyi széles határmezsgyéje, s ilyenek a császárkorban a *fiscus* dolgai. A dolog alkalmas voltát vélelmezik.

Az idő ekkor is a XII táblás törvény szerinti 1-2 év volt.

A birtoklásnak tényleges, folyamatos, elbirtokláshoz vezető birtoknak kellett lennie, azonban csak a birtokba lépés tényét kell bizonyítani, a tartós birtoklást vélelmezik, illetőleg a megszakadást a dolog előző tulajdonosának kell

¹ Digesta 41, 3, 1

² Marton: A római magánjog elemeinek tankönyve. 152. oldal

³ Benedek: Római magánjog 61. oldal

⁴ Bessenyő: Római magánjog II. 61. oldal

bizonyítani. Megszakítja az elbirtoklást a dolog elvesztése, forgalmon kívülé válása, azonban perbe vonása nem.⁵

Az elbirtoklás egyik legfontosabb momentuma a jóhiszeműség: jóhiszemű, "aki azt hiszi, hogy az átruházó tulajdonos volt",⁶vagy aki azt hiszi, hogy az átruházó elidegenítési hatalommal volt felruházva. A jóhiszem folyamatosan válik szükségessé, egészen Hadrianusig ismertek olyan esetek, ahol nem kell, például hagyatéki tárgyak, az örökös minőség elbirtoklásához.⁷A jóhiszemet később is csak az elbirtoklás kezdetén, a birtokbavétel pillanatában kívánja meg a jog - Marton szerint⁸vételi causánál az adásvétel megkötésekor is -, s csak a középkorban vált az elbirtoklás befejezéséig szükségessé. A jóhiszemet a törvény vélelmezi, az ellenkezőjét az ellenfél köteles bizonyítani. Említést érdemel még a fides örökíthetősége: jóhiszemű elbirtoklóféltben lévő halála esetén jogutóda folytathatja az elbirtoklást, rosszhiszemű örökhagyó esetén a birtoklás folytatása szintúgy nem vezethet elbirtoklásra, mint ahogy a jogelődnél sem vezethetett volna. Élők közötti jogutódlásnál viszont a jogutódot önállóan kell elbírálni, őt csupán annyi kedvezmény illeti, hogy jóhiszeműsége esetén jóhiszemű jogelődjének elbirtoklási idejét a magáéhoz számíthatja.

A megfelelő jogcím vagy jogalap megléte az elbirtoklás objektív feltétele, ezeket a jog tételesen felsorolja, ettől eltérést nem enged. Ilyen lehet például a tulajdonátruházó szerződés, elvesztett vagy elhagyott dolog elfoglalása, vagy az örökös minőség, tehát minden olyan jogcím, amelynek alapján az átvevő nyomban tulajdont szerezne, ha valóban tulajdonostól szerezne. A megfelelő jogcímet az elbirtokló köteles bizonyítani, ez eleinte csak érvényes jogügylet lehetett, a klasszikus kor joga vélt titulus esetén nem enged elbirtoklást, ezzel szemben a iustiniánusi jogban ez már lehetséges.

A Kr. e. I-II. századra a fellendülő gazdasági helyzet megélénkítette a forgalmat is, s mivel ekkorra a traditio vált a legáltalánosabb szerzősmóddá - ami nem keletkezett civiljogi tulajdont - egyre jelentősebbé vált az elbirtoklás szerepe. Csakhogy az elbirtoklás ideje alatt függő jogi helyzet állt elő, s amennyiben az elbirtokló ezalatt vesztette el dolgát, azt többé vissza nem szerezte. Erre jelentett megoldást az actio Publiciana bevezetése, ami egy fikció alkalmazásával olyan helyzetbe hozta az elbirtoklóféltben lévő, mintha elbirtoklási ideje már eltelt volna - a többi feltétel megléte azonban ekkor is bizonyítandó. Ez a tulajdonszerű védelem azonban ideiglenes és relatív, hiszen az erősebb jogosultság alapján, s csupán az elbirtoklási idő leteltéig rendezte a dolog sorsát. A iustiniánusi jog szerint a jogosultságok erősrendje a következő: főszabály szerint a civiljogi tulajdonostól szerző joga erősebb a nem civiljogi tulajdonostól szerzőjénél. Amennyiben ugyanattól a nem-tulajdonostól szereztek, a korábban szerző joga erősebb, amennyiben pedig különböző nem-tulajdonostól szereztek, a ténylegesen birtokban lévő joga erősebb. Civiljogi tulajdonossal szemben fel sem merülhet az erősebb jogosultság kérdése, tehát abban az esetben, ha az elbirtokló harmadik személytől szerzett, de a dolog visszakerül eredeti civiljogi tulajdonosához, hiába vette ő akár a tulajdonos tudtával és beleegyezésével is a dolgot, tőle vissza nem szerezte.

A tartományi telkekre - lévén, hogy azon civiljogi tulajdon nem állhatott fenn - az elbirtoklás egyáltalán nem alkalmazható. Idővel azonban szükségessé vált

⁵ Benedek: Római magánjog 62. oldal

⁶ Gaius

⁷ Brósz - Pólay: Római jog. 245. oldal.

⁸ Marton: A római magánjog elemeinek tankönyve. 153. oldal

először egy ehhez hasonlatos elévülési kifogás (praescriptio longi temporis), ami később a vulgárjogban elbirtoklássá erősödött. Tárgya csak tartományi telek lehet, ideje pedig a felek lakóhelyétől függött: egyazon tartományban lakók között tíz év, különböző tartományban lakók között húsz év. Az elbirtoklás idejének effajta szabályozása napjainkba a francia Code Civilben található meg. (lásd II. 5.)

A iustinianusi jog ismét igyekezett elválasztani a posztklasszikus korban összemósódott tulajdon- és birtokfogalmakat, mint ahogy az ugyanezen korszakban egymásba olvadt elévülést és elbirtoklást: Ingó dolgok elbirtoklási idejét három évre emelte, az ingatlanokét pedig a fentebb leírt jogintézményhez közelítve, s a tartományi telkekre is kiterjesztve 10-20 évben állapította meg a felek lakóhelyétől függően: egyazon tartományban lakók között tíz év, különböző tartományban lakók között húsz év. Megnőtt az alkalmatlan dolgok köre: templomok, kegyes alapítványok ingatlanai, valamennyi hozományi dolog elbirtokolhatatlanná vált. Bevezetett ezen kívül egy speciális elbirtoklási formát is. A praescriptio longissimi temporis értelmében azzal szemben, aki jóhiszeműen szerzett dolgot 30 ill. 40 évig háborítatlanul birtokol, elévülnek a keresetek, és ezzel egyidejűleg tulajdont is szerez. Ez a szabály vonatkozik lopott dolgokra is (de maga a tolvaj sosem birtokolt el), nem szükséges hozzá jogcím, elég a jóhiszeműség. Ideje általában 30 év, de például egyházi javak tekintetében 40 év.

Láthatjuk, hogy a tulajdonszerzés - fontossága miatt - már igen korán alaposan kidolgozott jogintézménnyé nőtte ki magát. A római jog alapjaiban kidolgozta az elbirtoklás valamennyi máig is érvényes elvét. Érdekes megemlíteni, hogy a római jog története során többek között a rabszolgaság (servitus), a férji hatalom (manus), és az örökös minőség is elbirtokolható volt, szolgalmi jog elbirtoklása pedig napjainkig megmaradt.

A klasszikus kor kifinomult jogrendje azonban csak villanásszerűen jutott újra szerephez iustinianus idején, az őt követő uralkodók, gazdasági és hatalmi viszonyok számára ez a rendszer nem használható. A nyugatrómai birodalom gyors barbarizálódása során az egyház vált a római hagyomány folytatójává, jurisdikciós jogkörében az egyetlen folyamatos és állandó tényező a társadalomban.

2. Kánonjog

"a tulajdon isten kezéből nyert hűbér" (Aquinoi Szent Tamás)

A Krisztus születése utáni első évezred során az egyház valódi missziós tevékenységet folytatott. Keresztelt, s a megtérteket a maga erkölcsi rendjére szoktatta; a római jog az egyház tanításában így vált a közös keresztény tanítás, az isteni törvény ésszerű alkalmazásává.⁹A fejedelmi udvarokban, kancelláriákon, hiteles helyeken mindenhol egyházi nevelést kapott klerikusok ültek, akik ugyanazon könyvekből ugyanazt a római alapokon nyugvó jogot alkalmazták egész Európában (ius commune). A születés, rokonság, házasság, tehát nagy vonalakban a személyi és családjog egyházi törvénykezési jogkörbe tartozott. A hűbéri viszonyokra vonatkozó törvénykezést és törvényhozást azonban az uralkodók igyekeztek már igen korán magukhoz vonni. A dologi jog rendje alapjaiban alakult át a különböző megkötések miatt. Az ingatlanulajdon az uralkodó személyes, illetőleg pozíciójához kötött tulajdona, kvázi közvagyon, amiből csak birtokként adott hűbéreseinek, akik ezt továbbadományozhatták (adományrendszer). A feudális kettős, vagy osztott tulajdon - azaz a hűbérúr és vazallusa között megosztott tulajdonosi jogosítványok - a rendelkezési jog oly nagymértékű korlátozását jelentik, hogy annak már igen kevés köze maradt a római jogi szabad tulajdonhoz, inkább a birtokhoz hasonlítható.

Az investitúraharc következtében válik ketté egymástól a közös jog: római jogot tanult laikusokra, és egyházi jogot tanult klerikusokra, bár általánossá vált a párhuzamos képzés is. Az elválás eredményezte viszont az egyházi törvényhozás a fentebb már említett területekre való teljes visszaszorítását. A gazdasági élet fejlődése újabb, eddig nem alkalmazott szabályok felújítását követelte a jogtudóktól.

A tulajdonszerzési módok közt is új formák jelentkeznek. Ilyen például az investitura, ami eredetileg az egyházi birtok formális "beöltöztetés" (vestis=ruha) útján való átruházását jelentette. Idővel vesztett egyházas tartalmából, s a feudum, azaz az átörökíthető hűbérbirtok formális átadásának, átruházásának eszközévé vált. Később ide sorolták azt a fajta tulajdonszerzést is, amikor a földesúr bejárással, tanúk jelenlétében, jelképek átadásával ruházta át a földet. Használatos még a római jogból ismert, a tulajdonnak pusztá megegyezéssel való megszerzése, amihez a dolog átadása sem szükséges immár.

Az elbirtoklás tekintetében igen lényeges változás állt be: 1215-ben a IV. lateráni zsinaton III. Ince pápa módosítja az elbirtoklás római jogi szabályait. Az egyház szerint erkölcsileg elfogadhatatlan és a lelkek üdvössége szempontjából veszélyes annak a szabálynak a fenntartása, miszerint az elbirtoklónak elég a birtokba lépéskor jóhiszeműnek lennie. Ettől az időtől kezdve az elbirtoklás egész időtartalmára megkívánták a jóhiszeműséget.

A tulajdonjog fejlődése valójában csak a polgári forradalmakkal tér vissza római jogi gyökereihez. A Code Civiltől számíthatjuk újra egységesnek és korlátlanak a magántulajdont. A tulajdon megszerzésének módjait tekintve két rendszer él - napjainkig. Egyrészt a posztklasszikus római jogi hagyományokon alapuló kauzális rendszer, ami szerint a tulajdon-átruházási ügylettel, magával a szerződéskötéssel átszáll a tulajdon a megszerzőre. Ilyen felfogású a Code

⁹ Zlinszki: Ius privatum 141. oldal

Civil is. Ezzel szemben a klasszikus hagyományokig nyúlik vissza az osztrák, svájci, magyar felfogás, ami szerint a tulajdonszerzési jogcím mellett mindig szükséges a megfelelő szerzőmód.

A kánonjog jelentősége alapvetően nem vitatható, ám a középkorban az leginkább az egyházi ügyekre, egyházi személyeket érintő ügyekre, s világiak személyi jogi, öröklési, házassági ügyeire terjed ki. Egyebekben az egyház, mint a tudás hordozója és művelője képviselői útján vállalt szerepet a jog alakításában és alkalmazásában, s nem, mint önálló entitás. Napjainkban az egyházi törvénykönyvek nincs tulajdonjogra vonatkozó része, az egyház ezirányú tanításait pápai enciklikák tartalmazzák. Közülük az első, kifejezetten szociális témájú a XIII. Leó nevéhez kapcsolható *Rerum Novarum*, ami a társadalom megújulását célozta. Ebben kifejtette, hogy a tulajdon egyetemes rendeltetésű, szociális funkciókat is hordoz, bizonyos kötelezettségek viselésével jár, s ez nemcsak elmélet, hanem a cselekvések megalapozására szolgál. A tulajdonnak tehát a magánembereknek hajtott hasznán túlmenően van egy egyetemes rendeltetése, amely szerint a köz javának szolgálatában kell álljon. A *Rerum Novarum* megjelenésével váltak ismertté a szociális katolicizmus tézisei, s bár legnagyobb hatóerővel a katolikus közegben érvényesültek, ugyanakkor minden politikai irányzat felkarolta benne azt az ötletet, ami saját céljai megvalósításához szükséges volt.

A XX. század továbbviszi a katolikus szociális tanítás és tulajdonfelfogás fonalát, II. János Pál több enciklikában is megemlékezik erről. A *Laborem exercens* kezdetűben az alábbiakat mondja: *"Az egyház szerint a magántulajdon alá van vetve a javak egyetemes használati jogának."*

A tulajdonjog, a tulajdonszerzés, az elbirtoklás szabályai napjainkban az egyház vonatkozásában nem térnek el az egyéb jogi, és magánszemélyekre vonatkozó szabályoktól. Az egyházi vagyon ugyanúgy 15 év alatt birtokolható el, mint ahogy az egyháztól is ugyanennyi időn át tartó szakadatlan sajátkénti birtoklást vár el a törvényhozó, sőt, a régi jog gyakorlata szerint az egyház az örökhagyótól hagyományosként szerzett dolgon folytathatta is a megkezdett elbirtoklást.¹⁰ Az egyház és a tulajdon kapcsolatát taglalva felmerülhet az egyházi ingatlanok visszaadásának, megváltásának problematikája, erre azonban jelen dolgozatban nem térek ki bővebben.

¹⁰ Szladits - Fürst: A magyar bírói gyakorlat. 398. oldal

3. Magyar jog

"A magyar királyságban a peres ügyeket nem a civil vagy a kánoni jog szerint tárgyalják, hanem az ország szokása és helyi szabályai szerint. Ezért nincs is sok ügyvéd a királyságban."

3. 1. A feudális jog (1000-1848)

A magyar jogtörténet kezdetei a források elégtelensége miatt nehezen megismerhető, de az államalapítást követő századok jogélete is homályos. Maradtak ugyan fenn törvénykönyv - töredékek, privilégiumok, de a szokásjog meghatározó volta miatt, amire csak későbbi korszakok emlékeiből következtethetünk, ezek sem mondhatnak sokat.

A feudális tulajdon felosztása a rómaival megegyező: ingó és ingatlan. Ingó dolog mindaz, ami önmagától mozog, vagy amely állagának sérelme nélkül elmozdítható. Ingó dolog a záloggal terhelt ingatlan, és az 50 lónál kevesebből álló ménes - az ennél nagyobb értelemszerűen ingatlan, mint ahogy az újabb jogban mindazon ingó is ingatlan, ami az ingatlan rendes műveléséhez szükséges és az ingatlanhoz tartozik.¹¹

Az ingatlantulajdon alapvetően kétféle: ősi, vagy szerzett. Ősi javaknak mind a nemesi, mind a polgári és paraszti jogban azokat tekintették, amelyek az elődöktől öröklés útján szálltak az utódokra. Ezen javak mindig a legköztöttebbek, a felettük való rendelkezést gátolta a nemeseknél az uralkodó főhűbéri joga, s mindőjükénél gát a nemzetség többi tagjának az ingatlanra vonatkozó ősi joga. Az ősiség (aviticitas) valószínűleg egészen a honfoglaló nemzetségeig visszanyúló jogintézmény, s a nemzetség bármely tagjának azt a jogosultságát jelenti, hogy a közös ős által szerzett elzálogosított, vagy eladott birtokot visszaválthatta illetőleg visszaperelhette. Ezzel szemben a szerzett vagyonnal szabadon rendelkezhetett a tulajdonosa. Az ősiség intézménye csak az 1848. évi törvényhozással, illetve az 1852. évi ősiségi pátenssel szűnt meg.

A feudális földtulajdon kialakulása Magyarországon csak a XIII. századra ment végbe. Addig roppant sok tulajdoni formával találkozhatunk, a XIII. század végére azonban az egységes jobbágyosztály kialakulásával megszilárdult a földesúr-jobbágy viszony is. A nemesi réteg lett a föld kizárólagos tulajdonosa, az alávetett osztály csak a föld örökhasználatának jogát kapta munkája fejében.

"Paraszt ember egy szemil lévén, holta után semmi örököst, avagy törvin szerint való következendőt nem hagyván, az ő ingó marhájáról szabadon testamentomot tehet, de maga az örökség ha őstől marattak lesznek, mind az földes urára szállanak."¹²

"A jobbágy állományának nem feltétel nélküli tulajdonosa, hanem csak törvény által biztosított haszonvevője."¹³

A nemesség földtulajdonát tovább korlátozta a királyi főtulajdonjog (fiscalitas); az uralkodó adományával nem mond le egészen az adományozott birtokról, a föld fejében katonai szolgálattal, hűséggel tartozik annak birtokosa. Ha

¹¹ Hármaskönyv

¹² Hármaskönyv III. rész XXX. Titulus

¹³ Sárváry: Földesúr és jobbágy kézikönyve törvényi tekintetben. 80. oldal

képtelennek mutatkoznék ennek teljesítésére (magszakadás), vagy nem akarná megtenni azt (hűtlenség) a föld visszaszáll a királyra. A király háramlási jogából következik az is, hogy az adományok eladása, elajándékozása, róluk való végrendekezés is csak királyi jóváhagyással érvényes. Ennek hiányában az ügylet a királlyal szemben érvénytelen: a birtok az eredeti adományos család magvaszakadtával mindenképpen a koronára száll, bárki bármilyen címen birtokolta is azt. Itt érdemel említést a királyi jog (ius regium) intézménye: ez az a jogcím, amely a királyt az idegen kézen lévő, de jogilag reá háramlott birtokra illeti. A királyi jog száz év alatt évült el, tehát csak ezidőn belül perelhető a hibásan birtokló, a száz év elteltével a királyi jog nem érvényesülhetett, a birtokot már perelni nem lehet. Az adományozási rendszer és főtulajdonjog 1848-ig, illetve az 1853. évi úrbéri pátensig fennállt.

A városi polgárság tulajdonjogára különleges szabályok vonatkoztak, hisz a városi privilégiumlevelek szerint ők kollektíve nemeseknek tekinthetők, így ingatlantulajdonnal is rendelkezhetek. Egyes városokban a polgárjog megszerzésének előfeltétele volt az ingatlantulajdon, míg máshol pont fordítva, csak a már polgárjoggal bíró személy szerezhette ingatlant. A városi ingatlanokra zömében a szabad rendelkezési jog érvényes, tehát a szabad terhelés, átruházás és végrendekezés. Sehol nem érvényesül viszont a királyi főtulajdonjog, a háramlás. Ha egy polgár örökös és végrendelet nélkül hunyt el, ingatlana a város közösségére szállt.

A jobbágyok tulajdonszerzési képessége kezdetben korlátlan, sőt még a Hármaskönyv is ismer a nemesek mellett más ingatlantulajdonosokat. Egészen a XVII. századig nincs emlékünkhöz a jobbágyok tulajdonszerzési képességének korlátozására, ekkor azonban a Kúria kimondta a nem nemes tulajdonszerzési képtelenségét (de incapacitate possessorii). Ezt az állapotot számolta fel az 1844:4. tc., amely kimondta minden Magyarországon bevett felekezethez tartozó személy ingatlanszerzési képességét.

A rendi korban alkalmazott eredeti szerzősmódok a következők: foglalás - ami leginkább az ellenség dolgaira, és elhagyott dologra vonatkozik -, dologegyesítés, termelés vagy tenyésztés, növekmény, feldolgozás. Ezzel szemben származékos tulajdonszerzési mód az átadás (zömmel ingó dologé), az öröklés és a hagyomány.

Az elbirtoklás - elévülésként - ekkor még nem, mint tulajdonszerzési mód ismert, a birtokos a dolgon mindössze jogszerzési alapot, megóvásához 'perbeli kifogást'¹⁴ szerzett. Mindössze az időmúlás - 100 év az állammal szemben, 40 év az egyházzal, 32 év nemesi birtokra, 12 év városi ingatlanra, 1 év és 1 nap paraszti földre - és békés birtoklás kívántatik hozzá meg, jóhiszeműség, jogcím nem szükséges. (Érdekes felfigyelni arra, hogy az elbirtoklás ideje az elbirtoklást szenvedőhöz igazodik.) Amennyiben az elbirtokló bizonyítja a birtoklás kezdetét, úgy a megszakítás nélküli birtoklást a tulajdonos ellenbizonyításáig vélelmezik. A perbeli kifogás érvényesítésére alperesként a tulajdonossal szemben van lehetőség, ezzel szemben a birtokból kiesve - az előírt idő letelte után sem - semmilyen formában nem léphetett fel a birtok visszaszerzéséért, ekkor a tulajdonos joga éledt fel. Az elbirtokló az időmúlással csak a dolog további birtoklására nyert jogot, tulajdonjoga biztosítására azonban a királyhoz fordulhatott, és új adományként kérhette birtokát.

Szünetel, azaz nyugszik az elbirtoklás:

¹⁴ Béli: Magyar jogtörténet. 65. oldal

Külső vagy belső háborúk idején, mindig utólag hozott törvények értelmében, így nem kell bizonyítani (például 1526. aug. 29-1542. márc. 1. (1542:22 tc.), 1703. ápr. 25-1711. ápr. 25. (1715:70 tc.))

Ha a családfő száműzetésben vagy hadifogságban van, s így nincs a jog megóvására alkalmas személy

Míg az árva el nem érte a 16. évet

A személyes akadályt, nyugvási okot az tartozik bizonyítani, aki hivatkozik rá. Ha az elbirtoklást megszakították, azt az elbirtoklónak újra kellett kezdeni. Megszakította az elbirtoklást:¹⁵

A tulajdonos vagy örököse által hiteles helyen bementett tiltakozás (protestatio)

Perindítás, s az erre következő bírói megintés (admonitio)

Ha a tulajdonos erőhatalommal kiveti a birtoklót.

A tiltakozás eszköze talán a legegyszerűbb: az elbirtoklási idő letelte előtt megtett tiltakozás negligálta az elbirtokló addigi idejét, akár a nélkül is, hogy erről tudott volna. A tiltakozás többszöri, megfelelő időben való megismétlése pedig azt eredményezte, hogy a tulajdonos, illetőleg leszármazói fenntartották jogukat mindaddig, míg lehetőségük nem nyílt pert indítani a dolog visszaszerzéséért.

A jogutód folytatta a jogelő elbirtoklását, a fiú az apáét, azonban a fiskus nem követheti a rázállt birtok elbirtoklásában elődjét. A elbirtoklás szabályainak viszonylagos egyszerűsége és megtörténtének könnyedsége miatt bizonyos dolgokra kizárt az elévülés:

osztályos atyafiak között az ősi jószág tekintetében

hitbér és leánynegyed megfizetésének kötelezettségében

szomszédok közti határjelekre

zálogba adott ingatlantulajdonra.

3. 2. A polgári magánjog 1918-ig

Az 1848-as szabadságharc polgári fordulata megteremtette a modern magánjog kialakulásának feltételeit, megjelenhettek a klasszikus alapelvek: a tulajdon szentsége, a szerződési szabadság elve, és a jogegyenlőség igénye. Az 1848:3 tc. 32.§-a szerint a miniszter felel minden *"tettért vagy rendeletért, amely a tulajdonjog szentségét sérti"*. Az 1848:9. tc. megszünteti az úrbériséget, ezzel a földtulajdon és a földhasználat is árutulajdonná válik, megszabadul feudális kötöttségeitől. Az 1848:15. tc. az ősiséget törölte el, megszüntetvén a földtulajdon megkötő másik legnagyobb terhet. Az 1852. évi ősiségi nyílt parancs pedig rendelkezik az adományrendszer megszüntetéséről, eltörölvén a királyi háramlási jogot, de a jobbágyföldek földesúrra háramlását is.

¹⁵ Eckhart: Magyar alkotmány- és jogtörténet 282. oldal

Ezzel egy időben került kihirdetésre Magyarországon az Osztrák Polgári Törvénykönyv, ami 1853. május 1-én lépett hatályba. Ez, bár az osztrák elnyomást volt hivatva szolgálni, valójában a polgárosodást segítette elő: a javak szabad forgalmáról szólt, ez pedig igényelte az ingatlanforgalom biztonságához szükséges telekkönyv bevezetését. Az 1855. dec. 15-i telekkönyvi rendtartással került bevezetésre Magyarországon az általános telekkönyv. Ezen túl minden ingatlan (néhány kivételtől eltekintve) telekkönyvezésre került, s az ingatlanra vonatkozó minden változás csak telekkönyvi bejegyzéssel mehetett végbe (konstitutív rendszer).

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok létrejöttükkel tulajdonképpen hatályon kívül helyezték az Optk-t - hiszen a korabeli bíróságok hatályos jogként alkalmazták rendelkezéseit - de hatályban tartja az ingatlanokkal kapcsolatos rendelkezéseit és a telekkönyvi rendtartást a forgalom biztonsága érdekében. Az ősiség megszüntetésével keletkező ürt részben örökjogi, részben családjogi szabályokkal tölti ki, így például leszármazók hiányában megkülönbözteti a szerzeményi- és az ági vagyonban történő öröklést, ezzel biztosítva az "ősi" javak családban maradását.

A kiegyezésre visszas helyzet áll elő: ingatlanjogunk, a földbirtokrendszert érintő szabályozásunk írott, ezzel szemben a forgalmi élet igényei kielégítő szabályozás alig létezik. Tulajdonképpen a bírói gyakorlat tölti be a szükség diktálta jogalakító, jogfejlesztő tevékenységet. Megkezdődik a Polgári Törvénykönyv előkészítése, s bár a kodifikációs kísérletek sikertelenek, mégis nagyban hozzájárul a tudományos munka fellendüléséhez.

A kapitalista rend kialakulásával egyre jelentősebbé válik az ingó tulajdonjog, a pénz- és a hitelviszonyok, de a döntő még mindig az ingatlantulajdon, azon belül is elsősorban a mezőgazdasági nagy- és középbirtokok. Formálisan megszűnt a nemesi és jobbágyi földtulajdon és földhasználat közötti különbség, de a valóságban a szabályozás ellentmondásai miatt még kimutathatók különbségek.

A tulajdonjog elvileg a dolgon fennálló korlátlan jog, ami időlegesen és elviekben korlátozható. A századforduló táján megszorodnak ezek a korlátozások, előírt magatartások (például a mezőgazdasági tulajdonra művelési kötelezettség), a közérdek és az okszerű gazdálkodás okán. A tulajdonost megilleti a birtoklás, a használat, a hasznok szedésének és a rendelkezésnek a joga. A rendelkezési jog az a nóvum, ami ekkortól viszonylag korlátozásoktól mentesen jelenik meg, ami a kívülállók felé biztosítja a tulajdonos számára a dolog jövőbeli sorsának rendezését. A tulajdonjog megszerzése is nehezedik. Az eddigi szerződésen túlmenően már egyéb jogcselekmény is szükséges a tulajdonjog megszerzéséhez: ingók esetén az átruházás, az ingatlanokra a telekkönyvi bejegyzés. (Bár a telekkönyvezés viszonylag lassan halad.)

Telekkönyvi bejegyzés nélkül is bekövetkezhet a tulajdonváltás: öröklés és elbirtoklás esetén. Elbirtoklással tulajdonjogot szerzett az, aki az ingatlant sajátul, békésen 32 évig birtokolta. Ez az idő az államkincstárral szemben 100 évre, az egyházzal szemben 40 évre nyúlik. Az ingatlan-elbirtoklás szabályait a szokásjog kiterjesztette az ingók tulajdonjogára is.

A dualizmus válsága idején a gazdasági fejlődés bizonyos mértékű átalakulásával járt, a súlypont az ingatlan tulajdonjogról az ingó tulajdonra helyeződik át, ekkor válik jelentőssé a korlátolt dologi jogok kialakulása is. A

bírói gyakorlat jogfejlesztő tevékenysége tovább nőtt. Az ingatlanforgalomban jobb híján a régi, hagyományos magyar jogszabályok szokásjogi úton történő továbbfejlesztése volt az indokolt.

1918. november 16-án a forradalom kikiáltotta a népköztársaságot. Jelentősebb új jogszabály nem született ez idő alatt, kivéve az 1919:XVIII. néptörvény "a földművelő nép földhöz juttatásáról". Ez a törvény kisajátítási jogot biztosított volna az állam részére a világi közép- és nagybirtokok 500, ill. 200 holdon felüli területére, méghozzá a valós forgalmi ár alig egynegyedéért. Az így kisajátított földekből azután 5-20 hold nagyságú családi birtokokat kellett volna kialakítani, s felosztani a mezőgazdaságból élők között. Az új birtokosok a földet örökhaszonbérletül kapták volna, amely azonban megváltható akár egy összegben, akár 50 év alatt törlesztendő részletekben, mikor is a föld a juttatott gazda tulajdonába megy át. S bár a földreformtörvény végrehajtása kezdetét vette, be nem fejeződhetett.

3. 3. A Tanácsköztársaság

A szocialista jogrendszerben néhány hét alatt lezajlott a termelőeszközök legnagyobb részének köztulajdonba vétele az ipar, kereskedelem, bányászat, oktatási intézmények, kórházak, gyógyszertárak stb. területén. A városi lakóházak államosítása Budapestet és az ország legnagyobb városait érintette. A Tanácsköztársaság tulajdonába ment át minden lakóház, a hozzá tartozó beltelekkel, valamint a ház tartozékaival egyetemben. A munkások és tisztviselők saját házaikra, valamint a falusi lakóházakra az államosítás nem vonatkozott. Vonatkozott viszont a földre: a Forradalmi Kormányzótanács XXXVIII. sz. rendelete szerint *"Magyarország földje a dolgozók társadalmáé, s aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat."* Megváltás nélkül állami tulajdonba megy át minden közép- és nagybirtok, felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemével együtt. Ezzel párhuzamosan a rendelet megtiltotta a földosztást, mindet szövetkezeti kezelésre, művelésre rendelte átadni. A kis- és törpebirtokok, a hozzá tartozó épületekkel együtt továbbra is magántulajdonban maradhatott, amit a birtokos parasztság csak időleges állapotnak gondolt. Ezt a vélekedést alátámasztotta az is, hogy rendelet született a telekkönyvezés szüneteltetéséről, ami tiltotta a tulajdonjogi bejegyzések iránti kérelmek elintézését. S bár a kormány igyekezett a kisbirtokosok aggályait eloszlatni a magántulajdonban maradt birtokok utáni közadók és hátralékaik elengedésével, ez a próbálkozása is kudarcot vallott. Az érintettek ebből pont az ellenkezőjére, a kisbirtok közeli államosítására következtettek.

3. 4. A Horthy-korszak

A Horthy-korszak jogrendje mind a törvényeket, mind a szokásjogot vizsgálva az 1918-ast megelőző rendből merít, annak folytatásaként kezelendő. Több ízben is kísérlet történik a mezőgazdasági földtulajdon rendezésére, nem sok sikerrel, bár a juttatást kiterjesztik nem csak mezőgazdasági munkával foglalkozókra is, például közszolgálati alkalmazottakra. (Példa erre az 1920:35 tc., ami szerint az állam teljes kárpótlás ellenében megválthatta a földet - nem kisajátítja). Majdnem egymillió hold földet váltott meg az állam, amit több mint 400 ezer család kapott meg. Ez a reform is kudarcra volt azonban ítélve a kivitelezés módja miatt, hiszen a föld nem alanyi jogon, hanem szubjektív döntéssel került a juttatottakhoz. Új tulajdonformák is megjelennek, például a vitézi telek, amit a rendszerhez hű elemek - a magyar állam védelmében kitűnt feddhetetlen honfiak - az elsőszülöttségi öröklés, valamint terhelési és

elidegenítési tilalom megkötésével kaphattak. Feudális jellegét igazolja az is, hogy magszakadás vagy hazaárulás esetén a telek visszaszáll az államra. Az 1936:27. tc.-ben megfogalmazott telepítési rendelkezés az ún. földreform politikáját kívánta folytatni, amikor a kisajátításhoz hasonló átengedési kötelezettséggel birtokszerzést irányzott elő. A háborús előkészületek más állami beavatkozásokat is indukáltak, így: a mezőgazdasági ingatlanok kényszerhaszonbérlete, s az 1939:4. tc. és az 1942:16. tc. alapján a zsidó birtokok először nyilvántartásba, majd állami tulajdonba kerültek.

3. 5. A kommunista éra

A szocialista tervgazdaság rendszere alapjaiban változtatta meg a megelőző tulajdoni rendet. Hatalmas méretű államosítás, az áruviszonyok háttérbe szorítása, a föld árújellegének megszűnése, a polgári magántulajdon felszámolása, egyes javak feletti uralom drasztikus korlátozása - csak néhány jelző az 'új rendszer' jellemzőiből. A szocialista jog tagadja a közjog és magánjog különbözőségét, elutasítja az egyesek uralmát a dolog felett. Ennek egyik következménye, hogy a civiljogi dologi jog elveszti létalapját, vele szemben a tulajdonjog értékelődik fel. A közösségi eszme előtte áll az egyéni érdeknek, az állami és szövetkezeti tulajdonformák privilegizált helyzetbe, az állampolgári személyi és magántulajdonának alárendelt szerepbe kényszerülnek ebben a korszakban.

"A szocialista polgári jog a társadalmi tulajdonra és a szükségletek egyre teljesebb kielégítését megvalósító gazdasági rendszerre épül, azt szolgálja."
(Világhy Miklós)¹⁶

Az áruviszonyok háttérbe szorulásával, a polgári magántulajdon felszámolásával a szabályozandó terület is lecsökken, a magánjog egyre jobban visszaszorul. Az 1945 előtti törvényeket már miniszteri rendelet is módosíthatja, a Legfelsőbb Bíróság pedig 1949-től a Ptk. hatálybalépéséig felhatalmazást kap arra, hogy rendkívüli perorvoslati eljárásban kimondhatja: egy jogszabály a szocializmus építésére tekintettel tovább nem alkalmazható. Kodifikációs hullám indul el a közép-európai térségben, így Magyarországon is. 1953-54 között kidolgozzák a Ptk. tervezetét, 1957-re már kész törvényjavaslat. A Polgári Törvénykönyv 1960. január elsejei hatálybalépéséig a törvények, a bírói gyakorlat és a szokásjog együtt határozták meg a polgári jogviszonyokat. A szocialista rendszer azonban az életviszonyok átfogó újraszabályozásával alapjaiban változtatta meg a civil társadalom felépítését és működését.

A szocialista jogtudomány a gyakorlati jogszabályalkotáshoz hasonló változásokon ment keresztül. Új polgári jogi elméletek születnek, a szociológiai alapú struktúraelmélet (Eörsi Gyula), és az áruviszony-elmélet (Világhy Miklós).

A tulajdon tárgya szerint mesterséges csoportokat kreál a jog: fogyasztási javakra (megközelítőleg az ingók) és termelési eszközökre osztja a dolgokat. A tulajdon alanya szerint hierarchikus sorrendet állít: privilegizált az állami, szövetkezeti tulajdon, amihez képest a személyi és magántulajdon háttérbe szorul. Az állami tulajdon kiemelt, magasabb rendű, fokozottabb védelemben részesül a többihez képest, vele a párt és állami vezetők, azaz a szocialista elit rendelkezik.

¹⁶ Mezey: Magyar jogtörténet. 192. oldal

A személyi tulajdon a munkán alapul, mértéke családonként korlátozott, aminek túllépése retorziókat von maga után. A termőföld - az államosítás, kollektivizálás után - gyakorlatilag forgalomképtelenné válik.

A magántulajdont a rendszer átmenetinek, kivételesnek ismerte csak el: a kiskereskedelem, mezőgazdasági termelés, kisipar csak abban az esetben lehetséges, amennyiben a termelési eszközöket saját munkával működtetik. A szerzési szabadság és a tulajdon szabadsága nem jellemzi a rendszert.

3. 6. A rendszerváltás

A '80-as évekre a szocialista rendszer a csőd közelébe került gazdaságtalan, pazarló gazdálkodása miatt. A magántulajdon felszámolása, a szerzési szabadság korlátozása az egyes ember motiváltságát alapjaiban ingatta meg. A közös tulajdon = gazdátlan tulajdon felfogás az egész társadalomban uralkodóvá vált. A kiélezett viszonyok politikai feszültségének feloldása és közvetlen következménye lett a rendszerváltás. A politikai fordulat ismertetése jelen dolgozatnak nem tárgya, ennek megfelelően csak a fordulat következményeinek jogi vonatkozásaival foglalkoznék itt röviden.

A szocialista rend felszámolása gyakorlatilag egyet jelentett a polgári modellhez való közvetlen visszatéréssel. A tulajdonviszonyok újrendezésének azonban több útja is felmerült. Az első a reprivatizáció, azaz a sérelmet szenvedett korábbi tulajdonos visszahelyezése korábbi jogaiba - amit a jogalkotó hazánkban elvetett. A másik a privatizációs-kárpótlásos modell, ahol is az állam által igazságtalanul okozott károk fejébe meghatározott értékű kárpótlási jegy jár a károsultaknak, amivel a tőkeerős jelentkezőkkel párhuzamos értékesítések során megvásárolhatták a volt állami tulajdon - köztük saját korábbi tulajdonuk - egyes elemeit. Az állami tulajdonban maradó vagyronról részletesebben a II. 4. Az állami és önkormányzati vagyon helyzete című fejezetben szólok.

A privatizáció mára a végéhez közeledik, gazdaságunk újra a kapitalista viszonyoknak megfelelően működik, a magántulajdon ismét a társadalom fundamentumává vált. Immár újra igaz az a száz évvel ezelőtt igaz volt mondás: "A tulajdonjog a legfőbb jogi hatalom a dolgon."¹⁷ Azonban a jog még nem rekreálódott teljesen, hiszen több mint negyven év "máskéntgondolkodást" kell meg nem történné tenni. Sok még a munka, s csak sokasítja az Európai Unióhoz való közeledésünk, remélt csatlakozásunk, de ez a gondolat már túl messze vezetne, vizsgáljuk meg inkább alaposabban a hatályos szabályozás egyik szegmensét.

II. 2. a Hatályos szabályozás

"rendkívüli körülmények múltával a magánjog visszanyeri eredeti tisztaságát" (Szladits Károly)

A tulajdon a legfontosabb és legteljesebb saját dolgon fennálló dologi jog, s immár újra a társadalom egyik alappillére. Fontosságát jelzi, hogy az Alkotmány is külön megemlékezik róla:

"A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot." (A. 13.§ (1))
"Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül." (A. 9.§ (1))

¹⁷ Szladits: A magyar magánjog tankönyve. Dologi jog. 47. oldal

Az jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény sorolja fel a kizárólagos törvényhozási tárgyakat. Ez a zártkörű felsorolás azokat a kérdéseket foglalja össze, amit kizárólag az Országgyűlés, törvénnyel szabályozhat lévén az ország számára stratégiai fontosságú témák. A törvényhozó ezek közé sorolja a gazdasági rend alapnormáit is.

"2. § Az Országgyűlés törvényben állapítja meg

a) a társadalmi rendre, valamint a társadalom meghatározó jelentőségű intézményeire, az állam szervezetére, működésére, és az állami szervek hatáskörére vonatkozó alapvető rendelkezéseket,

b) a gazdasági rendre, a gazdaság működésére és jogintézményeire vonatkozó alapvető szabályokat,

c) az állampolgárok alapvető jogait és kötelességeit, ezek feltételeit és korlátait, valamint érvényre juttatásuk eljárási szabályait."

Ennek szellemében szól a következő paragrafus arról, hogy mi is a gazdasági rend meghatározása:

"4. § A gazdasági rendre vonatkozóan törvényben kell szabályozni különösen

a) a tulajdonviszonyokat, a magánszemélyek és a jogi személyek vagyoni viszonyait,

b) az állam kizárólagos gazdasági tevékenységét, a gazdálkodó szervezetek jogállását és állami irányításuk alapvető rendjét,

c) az állami pénzügyeket, az adókat és az adójellegű kötelességeket,

d) a központi költségvetést,

e) a munkaviszony és a munkavédelem alapvető kérdéseit."

Ennek értelmében megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a tulajdonviszonyokat és a vagyoni viszonyokat csakis törvénnyel lehet szabályozni. Ezt átfogóan a Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) harmadik része, a tulajdonjog című fejezet teszi, de már a Ptk. alapelvei közt is szerepel a tulajdon:

"A törvény védi a tulajdonnak az Alkotmányban elismert valamennyi formáját."
(Ptk. 3.§)

A tulajdonjog jelenti egyrészt a dolog feletti kizárólagos uralmat, másrészt pedig az azt biztosító, védelmi és kirekesztő jellegű hatalmat.

"A tulajdonjog az a jog, amelynél fogva valaki valamely dologgal mint sajátjával kizárólag és szabadon rendelkezhetik."¹⁸ A tulajdonjog alanya bármely személy lehet - magánszemély, jogi személy, vagy az állam - egyetlen kritériuma a jogképesség. A jogképesség ma hatályos jogunk szerint magánszemélyek vonatkozásában általános, egyenlő és feltétlen, a jogi személy vonatkozásában pedig abszolút. A jogképesség a polgári jogviszony alanyakénti elismertséget jelenti, ami magába foglalja a tulajdonosi képességet

¹⁸ Szladits: A magyar magánjog vázlata, a bányá- csőd- kereskedelmi és váltójog alapelveivel. 35. oldal

is, viszont nem jelent általános szerzőképeséget. A szerzőképeség meghatározott jogalany egy bizonyos tárgyra vetített képessége, ami a jogképeség egy speciális megnyilvánulása.¹⁹ A tulajdonjog alanya szerint megkülönböztetünk köz- és magántulajdont. Az állam, egyes szervei, és az önkormányzatok tulajdona - azaz a köztulajdon - kétféle lehet: célhoz kötött, valamely szerv működésének fedezetéül szolgáló (kincstári vagyon), vagy szabadon, a piaci verseny szabályainak megfelelően működő (vállalkozói vagyon). Ez a gondolatkör felveti azt az elméleti problémát, amit a magánjog közjogiasodásának nevezünk, vagyis a magán- és közjog határainak összemosisódását. (Ezt a problémát korábban, a II. 1. 3. 5. fejezetben már érintettem.) Ezt példázza az állami vagyon szabályozásának kérdése: a privatizációs törvénycsomag részeként rendelkezett az állam az azóta már hatályon kívül helyezett 1992. évi LIII. és LIV. törvényben, majd az ezt kiegészítő 126/1992. sz. kormányrendeletben a tartósan, illetve ideiglenesen állami tulajdonban maradó vállalkozói vagyonáról. (Közjogi szabályokon keresztül gyakorolja tulajdonosi jogait.)

A tulajdonjog tárgya közvetve a dolog - jelen dolgozatban mindössze csak az ingatlanokra koncentrálva -, közvetlen tárgya az emberi magatartás. A tulajdonjog tartalmát törvény szabályozza:

"Ptk. 112. § (1) A tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dolgot biztosítékul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon.

(2) Az ingatlan tulajdonjogával felhagyni nem lehet. "

A törvény szóhasználatában az ingatlan jelenti egyrészt a földet, földrészletet, másrészt az épületet együttesen, de külön-külön is. A földrészlet a föld felületének körülhatárolt, a földmérésről és térképészeti tevékenységről szóló 1996. évi LXXVI. törvénynek megfelelően alaptérképen ábrázolt, külön helyrajzi számmal megjelölt része. A földrészlet legfontosabb alkotórésze az épület. Főszabály szerint az épület tulajdonjoga az épület tulajdonosát illeti meg (Ptk. 97.§ (1)), ez alól azonban léteznek kivételek:

"Ptk. 97.§ (2) Az építkezőt illeti meg az épület tulajdonjoga, ha törvény vagy a földtulajdonossal kötött írásbeli megállapodás így rendelkezik."

"Ptk. 137.§ (2) A ráépítő szerzi meg a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének tulajdonjogát, ha az épület értéke a földnek, illetőleg a föld megfelelő részének értékét lényegesen meghaladja. A bíróság a földtulajdonos kérelmére azt is megállapíthatja, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát szerezte meg; ebben az esetben a ráépítőt a földön használati jog illeti meg."

A tulajdon megszerzése, tulajdonszerzés alatt azt értjük, mikor egy dologra nézve tulajdoni jogviszony jön létre, mikor valamely személy ezen jogosítványok birtokába jut. Ez a tulajdonszerzés lehet eredeti, vagy származékos, attól függően, hogy a megszerzett dolgon fennállott-e már korábban tulajdon.

Eredeti tulajdonszerzésről beszélünk, ha a dolgon korábbi tulajdon nem állott fenn, vagy ha fennállt is, a dolgot most megszerző arra tekintet nélkül, attól

¹⁹ Jobbágyi: Személyi jog 14.,113. oldal

függetlenül szerez tulajdont. Származékos a szerzés, ha az új jogosult tulajdonjoga az előzőn alapszik, abból származik.

Az ügyletegyeség elvét követve a magyar jogban a tulajdon-átruházás szigorúan jogcímes jelenség. Jogcím alatt a felek által elérni kívánt joghatást, a célt értjük, amiért a tulajdon megszerzése végbement. A jogcím megválasztásában a felek csaknem teljesen szabadok, egyetlen kritérium, hogy az átruházás pillanatában a jogcím fennálló és érvényes legyen. Ezzel szoros összefüggésben áll a szerzősmód, a tulajdon-átruházást közvetlenül megvalósító jogi tény. Tulajdonjogot megszerezni kizárólag azokon a módokon lehet, amelyeket a törvény elismer és szabályoz. Ez a szabályozás taxatív és kógens, tehát a felek akarata új szerzősmódot nem hozhat létre. Ezt a rendszert jogcímes, vagy kauzális rendszernek nevezzük, ahol tehát a szerzősmód önmagában még nem, csak érvényes jogcímen alapulva eredményezi a tulajdon átszállását.

Rendszerezés szempontjából különbséget tehetünk még ingók és ingatlanok szerzősmódjai között. Az ingatlanok tulajdonának megszerzése általában kötöttebb, az ingatlan-nyilvántartás segítségével bonyolódik. Az ingatlan-nyilvántartás szabályait az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény és az 1972. évi 31. törvényerejű rendelet tartalmazza. Dolgozatomban az ingatlan-nyilvántartás és az említett törvények nem tartoznak a tárgyához, úgyhogy a továbbiakban csak az ingatlanok tulajdonszerzési módjaival foglalkozom.

Ingatlanok tulajdonjogának SZÁRMAZÉKOS szerzősmódjai a következők: átruházás, növedék, beépítés, ráépítés, öröklés.

Átruházás esetén erre irányuló szerződésre, vagy más jogcímre, ezen felül a tulajdonosváltozás ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére van szükség. (Ptk. 117.§ (2),(3)) Ebben az esetben az ingatlan átadása nem feltétlen kelléke a tulajdon-átruházásnak.

A növedék egy állandóan meglevő földolghoz utólag kapcsolódó dolog, tulajdonjoga - más jogviszony híján - a föld (földolghoz) tulajdonosát illeti. (Ptk. 126.§)

Beépítés alatt azt értjük, ha valaki idegen anyaggal saját, vagy használatában álló földre épít. Ilyenkor a beépített anyag tulajdonjogát megszerzi, de köteles értékét megtéríteni. (Ptk. 136.§)

Ráépítésről akkor beszélünk, ha valaki, anélkül hogy erre jogosult lenne, idegen földre épít. Ilyenkor főszabály szerint az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti, gazdagodását azonban köteles a ráépítőnek megfizetni, avagy kérheti a bíróságot, hogy kötelezze a ráépítőt a föld, ill. annak egy részének megvásárlására. (Ptk. 137.§(1)) Emellett él az a szabály, hogy ha az épület értéke lényegesen meghaladja a föld értékét, úgy utóbbi - a föld forgalmi értékének megtérítése mellett - a ráépítő tulajdonába kerül. (Ptk. 137.§ (2), 138.§(1)) Közös tulajdon keletkezik, ha a ráépítő más tulajdonában lévő épületet bővít, ahhoz hozzáépít, vagy azt átépíti, emellett akkor is, ha a földön, amelyre épít már korábban épület állt. (Ptk. 137.§(3))

Az örökös az örökhagyó halála pillanatában ipso iure megszerzi a hagyaték, mint egész tulajdonjogát, tehát az örökölt ingatlan ingatlan-nyilvántartási

bejegyzés nélkül száll rá, ez utóbbit a hagyatéki eljárás során pótolják. Az örökös örökli az ingatlannal kapcsolatos terheket és jogosultságokat egyaránt.

Az ingatlanok tulajdonának EREDETI szerzőmódjai a hatósági határozat és hatósági árverés útján való tulajdonszerzés, a kisajátítás és az elbirtoklás.

A kisajátítás egy eredeti tulajdonszerzési mód az állam oldalán, s egyben a magántulajdon legerősebb korlátja, s mint ilyet, az Alkotmányban szabályozza a törvényalkotó.

"Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet." (A. 13.§ (2))

A hatósági határozat vagy árverés útján jóhiszeműen szerző fél csak akkor szerez az ingatlanon tulajdonjogot, ha az eredeti tulajdonos volt az, aki ellen a végrehajtás ezen módjára sor került. Nem tulajdonostól tehát árverésen nem lehet érvényesen tulajdonjogot szerezni. (Ptk. 120.§ (1))

Elbirtoklás alatt a hosszú időn át való tényleges birtoklás jogkeletkeztető és jogszünetítő hatását értjük: az időmúlás és a birtoklás tulajdonjogot keletkeztet a birtokló oldalán, s ezzel egyidejűleg a volt tulajdonos jogát megszünteti. Az elbirtoklás szabályait taglalva először a hatályos, alkalmazandó jogot kell meghatároznunk:

"21. § (1) A dolog fekvésének helyén irányadó jogot kell alkalmazni - ha ez a törvényerejű rendelet másként nem rendelkezik - a tulajdonjogra és más dologi jogra, továbbá a zálogjogra és a birtokra.

(2) A dolog fekvésének helyén irányadó jog annak az államnak a joga, amelynek területén a dolog a jogi hatást kiváltó tény létrejöttének pillanatában van." (1979. évi 13. tvr. a nemzetközi magánjogról)

Elvileg elképzelhető - mintahogy Magyarország esetében elő is fordult - a dolog fekvési helyének, azaz az államterületnek a megváltozása. Ebben az esetben - mivel az elbirtoklás egy folyamatos jogviszonyon alapuló tényállás -, ha a tényállás utolsó elemének beállta előtt megváltozik az irányadó jog, akkor a dologi jogi hatást az új fekvési hely joga szerint kell elbírálni. Minthogy azonban ez az eset ingatlanok esetén ez nem jellemző - ti. a fekvési hely jogának megváltozása - a törvény hallgat erről. Ennek értelmében tekintünk át az elbirtoklás hatályos magyar szabályait a Polgári törvénykönyv gondolatmenete mentén:

"Elbirtoklás útján megszerzi a dolog tulajdonjogát, aki a dolgot sajátjaként tíz éven át szakadatlanul birtokolja." (Ptk. 121.§ (1))

Elbirtoklással ingó és ingatlan tulajdonjoga egyaránt megszerzhető, amely tulajdonjog tárgya lehet (Ptk. 94.§), a törvény mégis kivételeket tesz a dolog megszerzésének módjára, illetőleg a birtok tárgyára vonatkozóan.

a) Szerzőmód

A szerzőmódra vonatkozó korlátozást maga a Ptk. mondja ki: *"Aki bűncselekménnyel vagy egyébként erőszakos vagy alattomos úton jutott a dolog birtokához, elbirtoklás útján nem szerez tulajdonjogot." (Ptk. 121.§(2))*

Ez a tiltás a törvény miniszteri indoklása szerint kiterjed a bűncselekménnyel, erőszakosan vagy alattomosan szerző jogutódaira is, ezzel szemben a Polgári Törvénykönyv Magyarázata²⁰ vitatja ezt az álláspontot. Eszerint a dolog a jogutód (például örökös) birtokába jutva már elbirtokolható, hiszen hozzá nem fenti, tiltott módokon került. A bírói gyakorlat az elbirtoklás megállapításakor emellett jelentőséget tulajdonít a jogutód jó- vagy rosszhiszeműségének. Ha a jogutód birtokos tudta, vagy a körülmények folytán tudnia kellett volna, hogy jogelődje törvényben tiltott módon jutott a dolog birtokához, úgy valóban a jogutód sem szerezhet tulajdont. Amennyiben azonban a jogutód jóhiszeműsége bebizonyosodik, a jelenlegi bírói gyakorlat szerint ő elbirtoklással tulajdont szerez. Mindezek mellett meg kell jegyeznünk, hogy az elbirtokláshoz nem kifejezett törvényi követelmény sem a birtoklás jogos volta, sem az elbirtokló jóhiszeműsége. (vö. római jog II. 1. 1.) Ez a bírói gyakorlat számára jelenthet elhatárolási problémákat az alattomoság és a rosszhiszeműség megítélésében.

b) A birtok tárgya

Azt a birtok tárgyára vonatkozó korábbi korlátozást, ami a Ptk. 1959-ben elkészült, és 1960. január elsején hatályba lépett szövegében még szerepelt (Ptk. 121. § (3) *"Nem lehet elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezni olyan dolgon, amely társadalmi tulajdonban van, vagy az állam, illetőleg szövetkezet birtokából jogtalanul került ki. Ez a rendelkezés nem vonatkozik azokra az ingó dolgokra, amelyek a személyi tulajdon szokásos tárgyai."*) az 1991-es törvénymódosítás hatályon kívül helyezte. Ezzel szemben hatályban maradt, ha módosítva is az állami tulajdon kizárólagos tárgyait felsoroló Ptk. 172. §, s az e tárgyak forgalomképtelenségét kimondó 173. §, ami értelemszerűen akadálya az elbirtoklással való tulajdonszerzésnek. Magától értetődően nem birtokolhatók el a birtokba nem vehető dolgok (Ptk. 94.§(1)).

"...ha az elbirtoklás feltételei csak a föld egy részére vonatkozólag állnak fenn, és a föld nem osztható meg" (Ptk. 121.§(4)) az elbirtoklás szintén kizárt; a bírói gyakorlat eljárását törvényi szabállyá az 1977. évi IV. törvény - a Ptk. novellája - emelte. Eszerint a földrészletet elbirtoklónak elvi telekalakítási engedélyt kell kérnie az illetékes önkormányzat jegyzőjétől, ami alapján telekalakítási tervet kell készíttetnie. Ennek, s egyéb csatolt okiratoknak a benyújtásával terjesztheti elő telekalakítási kérelmét az építésügyi szakhatóságnál, aki ennek alapján hozza meg telekalakítást engedélyező határozatát. (Belterületi ingatlanok esetén a földrészlet alakjának és terjedelmének bármilyen megváltoztatásához hatósági engedély szükséges, külterületen csak ha a változás következtében 3000m²-nél kisebb földrészlet keletkezik) E határozat a jogerőre emelkedéstől számítva mindössze két évig érvényes, ha addig az érintett nem kérte az ingatlan-nyilvántartási átvezetést. A föld vagy más ingatlan egy részére vonatkozó elbirtoklás perbeli érvényesítéséhez tehát jogerős és érvényes telekalakítási engedély szükséges.

(A kritériumokat - a jobb megértés elősegítése végett - célszerűnek tűnik közvetlenül leírásuk után a joggyakorlatból vett példákkal alátámasztani.)

1. Példa: Az elbirtoklás útján történt tulajdonszerzést nem akadályozzák az ingatlanszerzést korlátozó rendelkezések, ha ezek hatályba lépése előtt az elbirtoklás már megtörtént.²¹

²⁰ PTKM 328. oldal

²¹ BH 1979/65.

2. Példa: Ha a beszerzett építésügyi hatósági elvi engedély nem alkalmas az alperesek elbirtoklási igényének megfelelő telekalakításra, mivel az olyan felperesi földrészletnek az elvonásán alapul, amely nem tárgya az elbirtoklásnak, akkor nem lehet megszerezni elbirtoklás útján az ingatlan tulajdonjogát. Érdemi döntésénél a bíróság figyelembe vette, hogy az építésügyi szakigazgatási szerv elutasította az alperesek telekhatár-módosítás iránti kérelmét, tehát az alperesek elbirtoklása törvényes akadályba ütközött.

A telekrendezés különleges államigazgatási eljárás, amelyben - a hivatalból elrendelt telekrendezésből eredő kártalanítási vitákat kivéve - a bíróságnak nincs hatásköre érdemi döntésre. Telekhatár-rendezést indokolhat pl. az egymással közvetlenül szomszédos földrészletek közös határvonalának a megváltoztatása abból a célból, hogy a földrészletek között kialakult szabálytalan (pl. ferde, tört vonalú) határvonal szabályossá váljék. Az elbirtoklás ingatlan-nyilvántartási feltétele az elbirtokolt ingatlan megoszthatósága. Az elvi telekrendezési engedélyből viszont kétséget kizáróan kitűnik, hogy az alperes által elbirtokolt földrészletnek az elbirtokló ingatlanához csatolása tört vonalú telekhatár létrejöttéhez vezetne, amelynek kialakításához az építésügyi hatóság nem adott engedélyt. Az első fokú bíróság - erre tekintettel - helytállóan észlelte az alperes elbirtoklásának törvényes akadályát.²²

Ezzel párhuzamosan a bírói gyakorlat alakította ki azt a szabályt, hogy egy ingatlan eszmei hányada - kivéve tulajdonostársak között - nem szerzhető meg elbirtoklással, azaz nem keletkezhet közös tulajdon, az elbirtokló nem válhat társtulajdonossá.

c) Az elbirtokló személye

Az elbirtokló személyét nem korlátozza a Ptk., elbirtoklással bárki szerzhet tulajdont, aki jogképes, tehát jogi személy vagy állami szerv is, képviselői útján.

3. Példa: Az ingatlan-nyilvántartásban az illetékes földhivatal a magyar állam tulajdonjogát tényleges birtoklás jogcímén bejegyezte az S.-i Községi Közös Tanács V. B. kezelői jogának feltüntetésével. Értelemszerű, hogy a Magyar Állam csak az ingatlant kezelő szerve útján tud birtokolni, s így elbirtokolni is. Ebből következik, hogy a kezelőszerv birtoklása alapján - egyébként a törvényes feltételek fennállása esetén - a magyar állam tulajdonszerzése elbirtoklás jogcímén megállapítható.²³

Ezzel szemben az 1994. évi LV. törvény értelmében a termőföld tulajdonjogának megszerzése az alábbiakban korlátozott:

"6. § (1) Belföldi jogi személy és jogi személyiség nélküli más szervezet termőföld tulajdonjogát - a Magyar Állam, az önkormányzat, az erdőbirtokossági és legelőbirtokossági társulat és a közalapítvány kivételével - nem szerzheti meg.

(2) Egyházi jogi személy végintézkedés, illetőleg ajándékozási, tartási vagy gondozási szerződés alapján termőföldre tulajdonjogot szerzhet.

²² BH 1979/412.

²³ BH 1997/21.

(3) Jelzálog-hitelintézet a jelzálog-hitelintézetről és a jelzáloglevélről szóló 1997. évi XXX. törvényben foglalt korlátozásokkal és időtartamra termőföldet szerezhet.

7. § (1) A külföldi magánszemély és jogi személy termőföld és védett természeti terület tulajdonját nem szerezheti meg."

A szerzőképeséget korlátozó, ill. a tulajdonszerzés mértékét korlátozó, korábban hatályban volt rendelkezéseknek abból a szempontból van jelentősége, hogy mikor következett be az elbirtoklás. Ha ugyanis a sajátkénti birtoklás megkezdésétől számított tizenötödik év elteltének napján hatályos jogszabály a tulajdonszerzést kizárta, akkor ebben az esetben a dolog tulajdonjoga elbirtoklással sem szerezhető meg. Így tehát az 1994. július 24-től hatályos 1994. évi LV. törvény 5.§-a szerint elbirtoklással sem szerezhető termőföld tulajdon egy bizonyos mértéken felül:

"(1) Belföldi magánszemély termőföld tulajdonját csak olyan mértékben szerezheti meg, hogy a tulajdonában legfeljebb 300 hektár nagyságú vagy 6000 aranykorona (a továbbiakban: AK) értékű termőföld legyen."

Ezen kívül az 1971. október 5-től 1987. augusztus 31-ig terjedő időszakra kormányrendelet (31/1971. (X. 5.) és 32/1971. (X. 5.)) írta elő az egy személy, illetőleg egy család lakás, üdülő és telektulajdonának maximális mértékét. Ezidő alatt a többletnek minősülő ingatlan elbirtoklására csak felmentés birtokában kerülhetett sor. E rendeletek 1987. szeptember 1-től hatályon kívül kerültek, helyettük ugyanezen időtől 1989. július 1-ig más, magánszemélyekre vonatkozó lakás-, üdülő- és telekmaximum lépett érvénybe (1987. évi I. törvény), de a törvény 25.§-a kimondta, hogy a tulajdonszerzési korlátozás az elbirtoklással történő tulajdonszerzésre nem vonatkozik. 1989. július 1-jétől magánszemély korlátozás nélkül szerezhet lakás, üdülő és telektulajdont. (1989. évi XIX. törvény 6. §) Itt ejthetnénk néhány szót az Európai Unió csatlakozásunkat követő várható változásokról, a külföldiek néhány éven belül bekövetkező ingatlanszerzési képességéről, azonban a tárgyalások eddig ideiglenes megállapodással zárultak, a kérdést pedig éles viták kísérik, így a pillanatnyi helyzet ismertetésétől eltekintek, mindössze annyit szögeznék le: változások várhatók.

Abban az esetben, ha a dolgot az elbirtoklás ideje alatt a törvényi feltételeknek mindannyian eleget téve többen birtokolják, úgy az elbirtoklási idő leteltével köztük egyenlő arányú közös tulajdon keletkezik. Házastársak esetében azonban a családjogi törvény 27.§ (1) szerinti rendelkezés lép érvénybe:

"A házasság megkötésével a házastársak között a házassági életközösség idejére házastársi vagyontársaság keletkezik. Ennek megfelelően a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség ideje alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, kivéve azt, ami valamelyik házastárs különvagyonához tartozik."

Eszerint a házastársak közös vagyonába tartozik az elbirtoklással szerzett tulajdon is, nem szükséges az elbirtoklás ideje alatti közös birtoklás; közös tulajdon keletkezik abban az esetben is, ha egyikük által megkezdett elbirtoklás ideje az életközösség fennállása alatt letelik.

4. Példa: A felperes keresetlevelében előadta, hogy az 1934. év óta ismeretlen helyen tartózkodó, magáról életjelt nem adó, a közös tulajdonban álló

ingatlanrészével nem törődő, annak karbantartásáról sem gondoskodó alperes tulajdoni illetőségét ő és az 1972. évben meghalt férj évtizedeken át sajátjukként szakadatlanul birtokolták, kérte ezért annak megállapítását, hogy az alperes tulajdonában álló 1/8 részilletőség tulajdonjogát elbirtoklás útján megszerezte. A bíróság ítéletének indokolásában kiemelte, hogy a felperes az 1936. évtől kezdődően férjével közösen és jelenleg önállóan is állandó jelleggel sajátjaként használta és birtokolta a teljes ingatlant. Csakhogy felperes keresete az 1/8 rész tulajdonjogának egyedüli megszerzésére irányult, ami nem indokolt. Az adott tények mellett a felperes elbirtoklással az alperes 1/8 tulajdoni illetőségének csak a fele részére szerzett tulajdonjogot, míg a másik fele részével kapcsolatos tulajdonjogi igényt az elhalt férjének örököse vagy örökösei érvényesíthették volna.²⁴

d) Az elbirtoklás ideje

A tulajdonszerzés a törvényi feltételeknek megfelelő birtoklás megkezdésétől számított, a 2001. május 31-től hatályos módosítás szerint a tizenötödik év elteltével a törvény erejénél fogva bekövetkezik. Ezt megelőzően azonban a Ptk. 1960. május elsejei hatálybalépésétől tízéves elbirtoklási időt lehetett alkalmazni, azt megelőzően pedig 32 év volt az elbirtoklási idő. A két megelőző intervallum közötti átmenet szabályozásáról, az azidő alatt folyamatban elbirtoklások időtartamára a Ptk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról rendelkező 1960. évi 11. törvényerejű rendelet (Ptké.) 80. §-a szabályozta:

"A Ptk. hatálybalépésekor folyamatban levő elbirtoklás esetében a jogszerzéshez további tíz év szükséges, kivéve, ha az elbirtoklási időből ennél kevesebb van hátra. Az elbirtoklásnak a Ptk. hatálybalépését megelőzően bekövetkezett nyugvására és megszakadására a korábbi jogot kell alkalmazni."

Ez a rendelkezés a jogszabály időbeli hatályát van hivatva tisztázni, megakadályozandó a régi és az új jog összeütközését, hiszen a főszabály nem ad eligazítást a folyamatban lévő határidőkre. Ennek értelmében a folyamatban levő elbirtoklások időtartama maximum tíz év, attól függően, hogy korábban mennyi telt el a megelőző szabályozás szerint előírtból; amennyiben 22 évnél kevesebb, úgy az elbirtoklás az 'új' törvény szerinti tíz év elteltével következik be, amennyiben azonban 22 évnél több telt már el az elbirtoklás megkezdése óta, úgy ez az időtartam annyira csökken, amennyi a 32 évhez még szükséges. (Tehát egy 25 éve sajátjukként birtokló esetén 7 év van hátra)²⁵

5. Példa: A bíróság ebben az ügyben döntő súllyal értékelte azt a tanúvallomást, hogy a perbeli ingatlan a korábbi években szemétyűjtő volt, körülbelül három éve szűnt meg ez az állapot. Így tehát, amellett hogy igaz az az állítás, hogy a kérdéses telek egy részét építőanyaggal birtokban tartotta is a felperes, további részét gaztalanította, az egész ingatlant nem tartotta kizárólag birtokában tíz éven át. A közterhek viselése a tulajdonosi jogosítvány gyakorlását önmagában nem bizonyítja, így az elbirtoklással való tulajdonszerzés törvényi feltétele sem valósult meg.²⁶

Az elbirtoklási határidő módosításáról szóló 2001. évi XIX. törvény indokolása szerint a módosítás azért indokolt (szükséges?), mivel az ingatlan tulajdonosa mára hatékonyabb jogvédelemre tarthat igényt, mint amilyenben a Ptk. 1959-es szabályozása részesítette. A tulajdonhoz való jog ma már az Alkotmánybíróság gyakorlata által is megerősített olyan alkotmányos jogelv, amely mindenekelőtt

²⁴ BH 1978/19

²⁵ Ptké miniszteri indoklása. 34. oldal

²⁶ BH 1994/309.

a megszerzett, a fennálló tulajdonra vonatkozik, ezt részesíti kitüntetett védelemben. Bár a tulajdonjog tényleges gyakorlásához fűződő érdekek méltányolhatóak, a más tulajdonát huzamos időn keresztül sajátjaként békésen birtokló személy jogszerzése elismerhető, mégis e jogszerzés feltételeinek megállapítása során nyilvánvalóan nagyobb hangsúlyt kell helyezni a már fennálló tulajdon védelmére irányuló alkotmányos követelmények kielégítésére.

Érvként hozza fel az indoklás az Európai Unió egyes tagállamaiban - német, osztrák és svájci jogban - folytatott gyakorlatot, valamint nemzeti hagyományainkat, amik tradicionálisan eltérő elbirtoklási időt írnak elő ingók és ingatlanok tekintetében. Ez, bár kétség kívül méltányolható érv, mégsem tűnik elégségesnek a határidő módosításhoz.

Végül, de nem utolsó sorban hozakodik elő a jogalkotó a módosítás valódi indokával. Eszerint a Ptk már említett 1991-es módosításának eredményeként az állami tulajdonban lévő dolgokra korábban fennállott elbirtoklási tilalom megszűnése folytán az állami tulajdon is elbirtokolhatóvá vált. Az állammal szembeni elbirtoklás legkorábban 2001. június 9-én következhetett volna be. Az 1991-98 közötti időszakban az állami vagyon teljes körű felleltározása megkezdődött ugyan, de az állammal szembeni elbirtoklás megszakadását eredményező intézkedések megtételére - számos esetben objektív okból - a szükséges mértékben nem kerülhetett sor. A Ptk. 1991-es módosítása óta eltelt idő a társadalmi tulajdon lebontásának körülményei között - az ingatlan-nyilvántartás közismert állapotára is figyelemmel - nem volt elegendő arra, hogy az állam tulajdonában maradó dolgok tulajdoni és használati viszonyainak rendezése teljes mértékben megvalósulhasson. A jogalkotó számára ekkorra vált megállapíthatóvá, hogy a rendezett társadalmi és gazdasági viszonyok - ide értve a stabil tulajdoni viszonyokat is - kialakítása a korábban valószínűsíthetnél hosszabb időt vesz igénybe. Ennek megfelelően - tulajdonképpen tűzoltómunkaként, a szükséges intézkedések megtételének időtartamára - az elbirtoklás idejét 5 évvel meghosszabbította. S hogy mi lesz 2006-ban?

e) Szakadatlan birtoklás

A szakadatlan birtoklás a megszabott idő alatti megszakítás nélküli birtoklást jelenti, elsősorban a tulajdonos és az elbirtokló viszonyában. Ez a terminológia váltotta fel az 1960-as szabályozást megelőző 'békés birtoklás' kívánalmát. Az elbirtoklás szakadatlanlanságát csak a Ptk. 124. § (1) bekezdésében felsorolt tények vagy körülmények szakítják meg. Nem érinti tehát a birtoklás szakadatlanlanságát, ha a birtokos legfeljebb egy évre - nem a tulajdonos javára - kiesik a dolog birtokából, feltéve, hogy azt egy éven belül visszaszerzi, vagy az újabb birtokossal szemben a dolog kiadása iránt pert indít. A szakadatlan birtoklásnak - a sajátkéntihez hasonlóan - nem feltétele, hogy az elbirtokló saját személyében ténylegesen birtokoljon, hanem a dolgot más birtokába is adhatja (például bérbe, zálogba), aki azt az ő nevében birtokolja és használja. Ez a megoldás azonban - a más nevében birtoklás - könnyen visszaélések forrása lehet.

f) Sajátjakénti birtoklás

Sajátkénti a birtoklás akkor, ha a birtokló birtoklását véglegesnek tekinti: aki úgy véli, hogy a sajátját birtokolja, de az is, aki tudja ugyan, hogy a dolog másé, de saját helyzetét véglegesnek tekinti. Ennek a véglegességnek objektív, külső megnyilvánulásokban látszania kell, például beruházásokban,

megnyilatkozásokban, a dologgal járó terhek viselésében, hatóság előtti fellépésben. Emellett jelentősége van a birtokló szubjektív tudatának, vagyis annak, hogy a birtokló maga is alapos okkal feltételezhesse, hogy sajátjaként birtokol. Ennek ellenére a sajátkénti birtoklást nem zárja ki az, ha a birtokló tudja, hogy a dolog valaki másé, elegendő az, hogy az elbirtoklás kifejezett szándékával birtokol.²⁷ Legteljesebb a sajátkénti birtoklás abban az esetben, ha a birtoklónak van tulajdonszerzési jogcíme, de a jogcím érvénytelensége (például ha az ingatlan adásvételi szerződést nem foglalták írásba) vagy fogyatékosága (például a létező szerződést nem nyújtják be földhivatali bejegyzésre) miatt elbirtoklásra szorul. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata szerint a birtokosnak abban a tudatban kell lennie, hogy birtoklását jogszerűen senki sem szakíthatja meg.

Nem sajátjaként birtokol az, aki a tulajdonos akaratából birtokol, aki tudja, hogy a dolgot bérlőként, haszonélvezőként, szíveségi használóként, vagy más hasonló jogcímen tartja birtokában, mint ahogy az sem, aki visszavonásig engedett jogát gyakorolja. Nyilvánvalóan nem sajátkénti a birtoklás, ha a birtokos olyan magatartást tanúsít, amiből arra lehet következtetni, hogy birtoklását maga sem tekinti véglegesnek. Ilyen lehet az az eset, ha ajánlatot tesz a tulajdonosnak a dolog megvásárlására, a dolog használatáért ellentételezést ígér, a tulajdonos rendelkezései szerint jár el stb. Nem érinti ellenben a sajátkénti birtoklást az - ahogy azt már az előbbiekben említettem -, ha a birtokló a dolog használatát időlegesen másnak átengedi, feltéve, hogy ez a kívülálló személy az elbirtoklótól származtatja e jogosultságát.

6. Példa: Férj és feleség életközössége alatt épített házat kezdettől fogva egyedül a feleség lakta férjével közös kiskorú gyermekeivel, mivel a férj az akkori jogszabályok szerint jogellenesen külföldre távozott. Az ingatlan terhelő kölcsöntartozást és egyéb terheket kezdettől fogva egyedül az asszony viselte. Férjétől időközben elvált. A férfi jóval ezután kérte a közös tulajdon megszüntetését, amivel szemben az asszony elbirtoklásra hivatkozott. A bíróság a tulajdonostársak közti elbirtoklás megítélésakor fokozott szigorúsággal vizsgálja a sajátkénti birtoklás meglétét: nemcsak a birtoklás külső megnyilvánulásai, hanem a birtokló tudomása, megítélése is a vizsgálat tárgyát képezi. Adott esetben az asszony nem volt abban a helyzetben, hogy birtoklását alapos okkal feltételezhette véglegesen sajátkéntinek, hiszen tudomása volt a férfit birtoklásában objektíve akadályozó tényezőkről, sőt, végig levelezésben is álltak.²⁸

g) Közös tulajdon

Közös tulajdon fennállása esetén az egyik tulajdonostárs elbirtoklással is szerezhethet sajátján felüli részt a közös ingatlanból, amennyiben birtoklása megfelel az elbirtoklás általános törvényi feltételeinek.

"Elbirtoklás útján a tulajdonostárs is megszerezheti a másik (többi) tulajdonostárs illetőségének a tulajdonjogát, de ilyenkor fokozott szigorúsággal kell vizsgálni az elbirtoklás törvényes kellékeinek a fennállását, és ennek körében azt is, hogy az elbirtoklásra hivatkozó tulajdonostárs magatartása összeegyeztethető-e a tulajdonostársak jogaira és a dologhoz fűződő törvényes érdekeire vonatkozó, a Ptk. 140. §-ában foglalt jogszabállyal."²⁹

²⁷ Lenkovics: Dologi jog 139. oldal

²⁸ LB Pfv. II. 22. 122/1998. szám

²⁹ PK 4. szám

A Ptk. 140. § (1) bekezdése értelmében tehát a tulajdonostársak jogaik gyakorlása során kötelesek a többi tulajdonostárs érdekeire figyelemmel lenni:

"A tulajdonostársak mindegyike jogosult a dolog birtoklására és használatára; e jogot azonban az egyik tulajdonostárs sem gyakorolhatja a többiek jogainak és a dologhoz fűződő törvényes érdekeinek sérelmére."

Közös tulajdon esetén a birtoklás valamennyi tulajdonostársat az egész dolog tekintetében megilleti, és a hasznok a Ptk. 141. §-a értelmében tulajdoni hányaduk arányában illeti őket. Az ingatlanoknál gyakori ténylegesen megosztott joggyakorlás esetén is közös marad a tulajdon a 'közös tulajdon megszűntetéséig', tehát a tulajdonostársaknak a valós helyzettől függetlenül a jogi helyzetre tekintettel kell viselkedniük. Az ezzel ellentétes magatartást tanúsító rendszerint erőszakosan vagy alattomosan birtokol, s ez nem vezethet az elbirtoklás útján való tulajdonszerzésre.

E szigorúan megkövetelt szabályok ellenére is előfordul társtulajdonosok közötti elbirtoklás: amikor az ingatlan megosztását véglegesnek, a közösség teljes megszűntetésének szánták, és csak hanyagságból vagy hozzá nem értésből vagy rosszul felfogott költségkímélésből maradt el a törvényes szabályoknak megfelelő végleges rendezés. Ebben az esetben, ha a birtoklás minden törvényi kritériumnak megfelel, az elbirtoklás megállapítható akkor is, ha a megosztás eltér a jogilag fennálló tulajdoni arányoktól. Ezekben az esetekben a bírói gyakorlat azonban megállapítja, hogy nem a tulajdoni hányad, hanem a természetben megosztott ingatlan elbirtoklásáról lehet csak szó.

Előfordulhat olyan eset is, hogy valamely tulajdonostárs az elbirtoklási időt meghaladó időre külföldre, vagy ismeretlen helyre távozik, az ingatlannal nem törődik, s a birtoklást, a terhek viselését, karbantartást csak a birtokló tulajdonostárs végzi. Ha ilyenkor nincs olyan menthető ok, ami az elbirtoklás nyugvását eredményezné, úgy az - a törvényi feltételek megléte esetén - bekövetkezik. Ezekben a leggyakoribb eseteken kívül is előfordulhat társtulajdonosok közötti elbirtoklás, meg kell azonban jegyeznünk, hogy az ilyen igényeknél a tényállásnak fokozott szigorúsággal történő vizsgálata indokolt.

7. Példa: A tulajdoni aránytól eltérő használat - a PK 4. számú állásfoglalásban kifejtett szempontokra is figyelemmel - nem vezethet elbirtokláshoz. Ha a használat a felek megállapodásán, a tulajdonostársak hozzájárulásán, illetve azon alapult, hogy az alperesek többlehasználatára ellen ténylegesen nem tiltakoztak elbirtoklás nem következik be. Az alperesek az elbirtoklással szerzett tulajdoni igényüket egyrészt a jogelődök által kötött szerződés 3. és 5. pontjában foglaltakra alapították azt állítva, hogy birtoklásuk e megállapodáson alapul. Az alperesek előtt ismert volt, hogy az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetettek szerint milyen tulajdoni hányad illeti meg őket. Elbirtoklásnak helye lehet abban az esetben, ha a tulajdonostársaknak a megállapodásban foglalt akarata a tulajdonjog tekintetében is végleges rendezésre irányult, és a tulajdonostársak ebben a tudatban birtokolták az ingatlan természetben meghatározott részét. Ilyenkor azonban a bizonyítás azt terheli, aki a megállapodásra hivatkozva kívánja elérni az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett állapottól eltérő rendezést.

Az alpereseknek a tulajdoni hányadtól eltérő - akár hosszú időn át fennálló - használatára önmagában nem vezethet elbirtokláshoz, függetlenül attól, hogy az

megállapodáson, a másik fél hozzájárulásán vagy a tiltakozás hiányán alapul. Közös tulajdonban álló ingatlan esetében a tulajdoni hányadtól eltérő használatot élesen el kell határolni a tulajdonostársak általi elbirtoklás bekövetkezésétől: közös tulajdon esetén önmagában a tulajdoni aránytól eltérő használat nem vezethet a többletterület elbirtoklásához.³⁰

h) Nyugvás

Az elbirtoklás nyugvásának és megszakadásának szabályai az elévülés szabályaihoz hasonlóak:

"Ptk. 123. § Ha a tulajdonos menthető okból nincs abban a helyzetben, hogy tulajdonosi jogait gyakorolhassa, az akadály megszűnésétől számított egy évig az elbirtoklás akkor sem következik be, ha egyébként az elbirtoklási idő már eltelt, vagy abból egy évnél kevesebb volna hátra."

A nyugvás intézménye a tulajdonos jogvédelmét szolgálja: amennyiben menthető okból nincs abban a helyzetben, hogy jogait gyakorolhassa, az elbirtoklás nem következik be, függetlenül a tizenöt év elteltének tényétől illetve attól, hogy abból egy évnél kevesebb van hátra. A nyugvást előidéző menthető ok fogalmát a törvény nem szabályozza, azt a bíróság mérlegeli: lehet a tulajdonos személyében rejlő ok, például kiskorúsága, betegsége, de lehet rajta kívülálló ok is, például tartós külszolgálat vagy hadifogság. Az elbirtoklási idő mindaddig nyugszik, amíg ez az akadály fennáll; megszűnésétől számított további egy éve van a tulajdonosnak az elbirtokló elleni fellépésre abban az esetben is, ha az elbirtoklási idő már letelt volna. Tehát ha a tizenöt éves elbirtoklás úgy telt el, hogy ezalatt a tulajdonos jogait menthető okból nem tudta gyakorolni, de a tizenötödik év végén ez az akadályoztatás megszűnt, az elbirtokló csak még egy, immár a 16. év elteltével szerez csak tulajdonjogot - hacsak a tulajdonos meg nem akadályozza.

A Ptk.-t megelőző szabályozás sokkal jobban körülhatárolta a nyugvás eseteit (pl. cselekvőképtelen tulajdonos esetén nyugszik az elbirtoklás, amíg nincs törvényes képviselője), a ma hatályos törvény sokkal szélesebb körű és általánosabb feltételt határoz meg, ennek ellenére a bírói gyakorlatban ez a kérdés alig fordul elő.

8. Példa: Ilyen eset az, ha a másik tulajdonostárs az elbírálási időt jóval meghaladó idő óta távol van, életjelet sem ad, s a közös tulajdonban álló dologgal senki más nem törődik, mint az azt birtokló tulajdonostárs, aki a dolgot karban tartja, a terheket is viseli és a körülményekből megállapítható jóhiszeműséggel a tulajdonostársra illetőségét is magáénak tekinti. Ha ilyenkor nincs olyan menthető ok, amely a Ptk. 123. §-ának megfelelően az elbirtoklási idő nyugvását eredményezné, akkor az elbirtoklás útján való tulajdonszerzésnek nincs akadálya.

Az adott esetben az alperes nem is tudott arról, hogy az ingatlanak ő is a tulajdonosa, azt hitte, hogy az ingatlant régen államosították, és az ingatlannal egyáltalán nem törődött. Ugyanakkor az ingatlant több mint 25 éven át kizárólag a felperes használta, és viselte annak terheit, és miután az alperes semmiféle jelét nem adta annak, hogy az ingatlant számon tartja, és magát tulajdonosnak tekinti, a felperes az ingatlant joggal birtokolhatta sajátjaként. Az elbirtoklás nyugvását a Ptk. 123. §-ához képest nem lehet megállapítani, mert

³⁰ BH 1996/142.

az alperest semmi sem akadályozta abban, hogy tulajdonosi jogait gyakorolhassa.³¹

i) Megszakadás

Az elbirtoklás megszakadását - azaz az addig eltelt idő elvesztését, és újratekintését - eredményezheti a tulajdonos magatartása, vagy a birtoklás megszűnése. A tulajdonos magatartása akkor megszakítást eredményező, ha:

"a tulajdonos a birtokost a dolog kiadására írásban felszólítja vagy eziránt bírósághoz fordul," (Ptk. 124. § (1) a)). A törvény szerint csakis írásbeli felszólítással érhető el a kívánt eredmény, a szóbeli felhívás nem elegendő. Ingatlan esetén annak birtokba adására történő felszólítás, a birtoklás megszüntetésére, abbahagyására vonatkozó felhívás vagy keresetindítás is megszakítja az elbirtoklást. S bár a szöveg csak a perindítást tekinti megszakító hatásúnak, a bírói gyakorlat ugyanilyennek ismeri el, ha a tulajdonos a Ptk. 191. § (1) bekezdése szerint birtokvédelemért, az eredeti birtokállapot visszaállításáért, vagy a zavarás megszüntetéséért jegyzőhöz fordult. (*"191. § (1) Akit birtokától megfosztanak vagy birtoklásában zavarják, a jegyzőtől egy éven belül kérheti az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését."*)

Megszakad az elbirtoklás, ha a *"tulajdonos a dologgal rendelkezik (112. §),"* (Ptk. 124. § (1) b)) ilyen rendelkezés tehát az, *"hogyan a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, a dolgot biztosítékul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy tulajdonjogát másra átruházza ..."* (Ptk.112.§ (1)). Az ingatlan egy részére kiterjedő elbirtoklást azonban az ingatlan átruházása csak akkor szakítja meg, ha az átruházás felismerhetően kiterjed az elbirtoklás alatt álló részre. Nem tekinthető ilyen rendelkezésnek önmagában az, hogy a szerződésben írt megjelölés formailag az egész ingatlanra vonatkozik.³²

A tulajdonos halála önmagában nem szakítja meg az elbirtoklást, mint ahogy az utána való törvényes öröklés sem; ha azonban végrendeletében rendelkezik ingatlana sorsáról, ez már megszakító hatályú tulajdonosi rendelkezésnek minősül. Ha a tulajdonos időszakonként maga használja a dolgot (például nyaralójában tölt évente egy-egy hetet), vagy hasznait szedi (például gyümölcsösét kizárólag szüret idején keresi fel), ez is tulajdonosi rendelkezésnek minősül, hiszen a dolog időszakos használatával kizárja az elbirtokló szakadatlan birtoklását. Az adó vagy közterhek viselése ezzel szemben nem minősül tulajdonosi rendelkezésnek. Nem jelent rendelkezést a bírói gyakorlat szerint a tulajdon pusztá megemlézése, sem osztatlan közös tulajdon fennállása esetén a tulajdonostársak belső ügyeiben tett olyan nyilatkozat, ami sem tulajdoni, sem birtoklási kérdést nem érint.

Az elbirtoklás megszakadását eredményezi, ha *"a birtokos a birtokot akaratán kívül elveszti, és azt egy éven belül nem szerzi vissza, illetőleg egy éven belül nem kéri a bíróságnál, hogy a dolog újabb birtokosa a dolgot adja vissza."* (Ptk. 124. § (1) c)) Az egy év alatt nem szükséges a dolog birtokába ténylegesen visszajutnia, elég, ha a bíróságtól kérte a dolog kiadását. Az elbirtoklóféltben lévő birtokból kiesett a dolog visszaszerzéséhez bármilyen jogszerű birtokvédelmi eszközt felhasználhat. Amennyiben nem igyekszik a dolog birtokába visszajutni, úgy ezt komolytalan tulajdonszerzési akaratának jeleként veszi figyelembe a gyakorlat.

³¹ BH 1988/76.

³² Kovács: Az ingatlan tulajdonjogának megszerzése. 70. oldal

"Ha az elbirtoklás megszakad, a birtoklásnak addig eltelt ideje nem vehető figyelembe, és az elbirtoklás a megszakadást okozó körülmény elmúltával újból kezdődik." (Ptk. 124. § (2)) A megszakadást eredményező körülmény bekövetkezéséig eltelt idő elenyészik, többé nem vehető figyelembe még akkor sem, ha a megszakadás oka utóbb megszűnt, és az elbirtoklást megalapozó birtoklás a megelőző idővel megegyező módon, a törvényi feltételeknek megfelelően tovább folytatódik. A megszakadást okozó körülmény lehet egy hosszabb ideig tartó cselekmény is, például ha a tulajdonos rendelkezési jogát gyakorolva bérbe adja az ingatlant. Ebben az esetben az elbirtoklás nem a rendelkezési jog gyakorlása után kezdődik újra, hanem csak akkor, ha ez, azaz a bérlet minden körülményével együtt megszűnik, s az elbirtokló újra a törvényi feltételeknek megfelelő birtokló helyzetbe kerül.

Meg kell még emlékeznünk egy ingatlanra nem igazán jellemző, bővebb magyarázatot nem igénylő szabályról: *"Az elbirtoklást a dolog fekvési helyének megváltozása önmagában nem szakítja meg."* (1979. évi 13. tvr. 22. §(2))

9. Példa: A Ptk. 124. §-a sorolja fel az elbirtoklás megszakadásának eseteit. Az (1) bekezdésének b) pontja szerint az elbirtoklás megszakad, ha a tulajdonos a dologgal rendelkezik. A rendelkezési jog tartalmát a Ptk. 112. §-ának (1) bekezdése adja meg. E jogszabályban foglaltak szerint a dologgal való rendelkezésnek minősül - egyebek mellett -, ha a tulajdonos a dolgot biztosítékul adja, vagy más módon megterheli. A követett ítélkezési gyakorlat szerint az ingatlan jelzálogjoggal való megterhelése a tulajdonos rendelkezési joga körébe tartozó tevékenység, amely egyébként a törvény szövegéből is következik. Amennyiben tehát a tulajdonos bár birtokban hagyja ingatlanát, de jelzáloggal terheli meg, megszakítja az ellene folyó elbirtoklást.³³

10. Példa: Az elbirtoklás megszakadása, illetőleg tovább folyása szempontjából a tulajdonostársak belső közösségébe tartozó rendezetlen helyzet tisztázása érdekében tett nyilatkozat, illetve tevékenység, ha az a tulajdonostárs tulajdoni illetőségének érintetlenül hagyása mellett történik, nem tartozik a rendelkezési jog gyakorlása körébe.³⁴

j) Az elbirtoklási idő számítása

Az elbirtoklási idő számításának szabálya arra az esetre vonatkozik, mikor az adott dolgot nem végig ugyanaz a személy birtokolja:

"Ptk. 122. § Az új birtokos saját elbirtoklásának idejéhez hozzászámíthatja azt az időt, amely elődjének birtoklása idején már elbirtoklási időnek minősült."

Ehhez a hozzászámításhoz szükséges, hogy az új birtokos a megelőző birtokossal előd-utód kapcsolatban álljon (például örököse legyen az elbirtoklást megkezdőnek), saját birtoklása megfelelően az elbirtoklás általános törvényi feltételeinek, azaz sajátjaként, szakadatlanul birtokolja a dolgot. Ezen feltételek megléte esetén is csak az az idő számítható a jogutód birtoklási idejéhez hozzá, ami a megelőző birtokosnál elbirtoklási időnek minősül. azaz megszakadás esetén például csak az újrakezdéstől számított idő. Amennyiben a jogelőd valamely tiltott módon - bűncselekmény vagy egyéb erőszakos vagy alattomos úton - jutott a dolog birtokába, úgy birtoklási ideje egyáltalán nem minősülhet elbirtoklási időnek, az elbirtoklás a bírói gyakorlat szerint csak a jóhiszemű jogutód birtokosnál kezdődhet meg.

³³ BH 1997/20.

³⁴ BH 1996/251.

"Az új birtokos a saját elbirtoklásának idejéhez a Ptk. 122. §-a alapján csak akkor számíthatja hozzá azt az időt, amely elődjének birtoklása idején már elbirtoklási időnek minősült, ha az elődje elbirtoklás útján még nem szerezte meg a tulajdonjogot."³⁵

Ennek a Polgári Kollégiumi állásfoglalásnak a jelentősége a jogcím megítélése tekintetében nagy. Amennyiben az elbirtoklási idő már az elődnél eltelt, ez esetben az előd javára a tulajdonszerzés is bekövetkezett, abban az esetben is, ha tulajdonjogának ingatlan-nyilvántartási bejegyzését nem kérte. Az új birtokos ilyenkor a tulajdonjogot öröklés címén vagy más jogcímen szerezheti meg, tulajdonjoga tehát nem eredetinek, hanem származékosnak minősül. Elbirtoklás címén csak akkor szerezhetne tulajdont, ha az elbirtoklási időn át szakadatlanul maga birtokolta a dolgot sajátjaként, tehát ha önálló elbirtoklónak minősül (például jóhiszeműen jut örökségként erőszakkal szerzett dolog birtokába).

11. Példa: Az új birtokos a saját elbirtoklásának idejéhez csak akkor számíthatja hozzá azt az időt, amely elődjének birtoklásának idején már elbirtoklási időnek minősült, ha az elődje elbirtoklás útján még nem szerezte meg a tulajdonjogot.

A kérdéses 47 n-öl területű ingatlant évtizedek óta nem használta bejegyzett tulajdonosa, csak a szomszéd telek tulajdonosa. Ezt a szomszédos 185 n-öl telket 1956-ban megvásárolta H. J. és felesége. Az ingatlant 1962-ben H-ék 12 000 Ft-ért eladták két nővérnek, F. J-nének és F. L-nének, akiktől azt 1965-ben vásárolta meg a felperesek jogelődje, a perben tanúként kihallgatott Z. S. és felesége. A felperesek Z-től vették meg az ingatlant 1973-ban.

Valamennyi adásvételi szerződés szerint az eladók a 185 n-öl területű ház és udvar tulajdonosai voltak, s valamennyi adásvételi szerződésnek is ez a 185 n-öles ingatlan volt a tárgya. Ugyanakkor megállapíthatónak látszik az is, hogy az alperes telekkönyvi tulajdonában álló 47 n-öl területű ingatlant 1948 óta sem a tulajdonos, sem a haszonélvező nem használta.

A felperesek az alperes telekkönyvi tulajdonában álló 47 n-öl területű ingatlanra elbirtoklás jogcímén a Ptk. 121-122. §-a értelmében tulajdonjogot nem szerezhetek.

A szóban levő földterületre vonatkozóan az elbirtoklási idő a Ptké. 80. §-a értelmében 1970. május 1-én eltelt. Ehhez képest a vitás területet 1970-ben már Z. S. és neje elbirtokolta, minthogy ők 1965-től 1973-ig, a felperes birtokba lépéséig e területet sajátjukként használták, s az ő jogelődjeik elbirtoklási ideje volt csak hozzászámítható elbirtoklási időként Z. S. és felesége elbirtoklási idejéhez. (A PK 412. számú állásfoglalással módosított PK 6. sz. állásfoglalás).

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Z. és felesége 185 n-öl területű ingatlant (házat és udvart) adtak el a felpereseknek, a 47 n-öl tehát az adásvételi szerződésben nem szerepelt. Z. S. - tanúvallomásából kitűnően - annak idején a területet fel sem mérte, s így arról sem volt az ingatlan eladásakor tudomása, hogy 1965-óta nem 185, hanem 232 n-öl területű ingatlant használ. Z. S és felesége a perbeli ingatlant elbirtokolták. Kérdéses azonban, hogy a felperesekkel kötött adásvételi szerződéssel az elbirtokolt terület tulajdonjogát is átruházták-e a felperesekre.³⁶

³⁵ PK 6. szám

³⁶ BH 1979/150

k) Bejegyzés

Az elbirtoklás a törvényben szabályozott jogi tények alapján a törvény erejénél fogva (ex lege) tulajdonjogot keletkeztet. Ebben az esetben - az örökléshez hasonlóan - az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés nem jogkeletkeztető (konstitutív) hatású, hanem mindössze megállapító (deklaratív). Ennek ellenére a bejegyzés elmulasztása hátrányt jelenthet a friss tulajdonos számára.

"Ptk. 121. § (5) Ha az elbirtokló a tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezteti be, a tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva ellenérték fejében jogot szerzett."

Az elbirtoklás dologi hatályú jogcím, tehát az elbirtokló érvényesen rendelkezhet tulajdonával bejegyzés nélkül is, egyedül a jóhiszemű harmadikkal szemben nem hivatkozhat erre. A bírói gyakorlat a törvényi feltételeket kiegészítve - az ingatlan-nyilvántartásban bízva, ellenérték fejében szerevezve - a visszterhesen szerző jóhiszeműségét is megkívánja a védelemhez. Amennyiben a korábbi tulajdonos az elbirtoklás idejének letelte után terheli meg volt ingatlanát - ha korábban terhelte volna, az tulajdonosi rendelkezésnek minősül, és az elbirtoklást félbeszakítja -, úgy az ingatlannal az elbirtokló is köteles helytállni, ha az ingatlan-nyilvántartási bejegyzést elmulasztotta. Sajátosan érvényesül fenti szabály akkor, ha az elbirtoklás csupán az ingatlan egy részét érinti. Az ingatlan egy részének az ingatlan-nyilvántartásba be nem jegyzett elbirtoklása esetén az ingatlan el nem birtokolt részének vevője nem hivatkozhat arra, hogy az elbirtokolt rész tulajdonjogát is megszerezte, ha az ingatlant a vétel előtt megtekintette, és a vételkor tudta, hogy a földrészlet tényleges terjedelme a nyilvántartásban feltüntetettől eltér. (tkp. rosszhiszemű vevő) Ennek megfelelően az elbirtoklónak érdeke újonnan keletkezett tulajdonjogának ingatlan-nyilvántartási bejegyzése.

"Ha az ingatlantulajdonos a tulajdonjogot ingatlan-nyilvántartáson kívül szerezte, igényt tarthat arra, hogy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartás feltüntesse." (Ptk. 116. § (1))

A bejegyzéshez szükséges:³⁷

az elbirtokló egyoldalú nyilatkozata arról, hogy az elbirtoklás útján történő jogszerzésnek a törvényi feltételei fennállnak

jogszabály által előírt engedélyek és igazolások megléte:

az ingatlan fekvése szerint illetékes önkormányzat jegyzője által kiállított hatósági bizonyítvány, ami tanúsítja a tényleges birtoklás tényét és időtartamát

a gyámhatóság és építésügyi hatóság engedélye

budapesti ingatlan esetén a forgalmi érték igazolása

ha szükséges devizahatósági engedély

Ehhez az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett volt tulajdonostól (áltulajdonostól) kérhet elbirtoklása igazolásáról bejegyzésre alkalmas okiratot, vagy bírósághoz fordulhat elbirtoklását megállapító ítéletért. A bejegyzés

³⁷ Matúz: Ingatlan ABC

megtörténtétől az új tulajdonos immár teljes jogú tulajdonosként rendelkezhet ingatlanával.

12. Példa: Egy ingatlanra vonatkozó adásvételi szerződés érvényességét nem érinti az, ha az eladó tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba szerződéskötéskor még nem jegyeztette be, de az ingatlan tulajdonjogának megszerzésére kötelmi szerződés alapján érvényes jogcíme van. A kötelmi jogot szerzett tulajdoni várományos harmadik személyek irányában quasi tulajdonosi védelemben részesül, valamint a tulajdonosi jogokat is gyakorolhatja. Ennek megfelelően a tőle szerző vevő jogszerzését sem érinti a bejegyzés hiánya, az eladóhoz hasonlóan a megkötött, érvényes adásvételi szerződéssel kötelmi jogot szerez az ingatlanra.³⁸

A tényleges birtokos tulajdonjogának bejegyzése tárgyában hozott földhivatali határozat nem tulajdonba vételt elrendelő (a Ptk 120. §-a szerinti), hanem a tényleges birtokos ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonszerzését megállapító határozat, mert a tulajdonszerzés az elbirtoklás tényével és nem annak bejegyzésével keletkezett.³⁹

Meg kell még emlékeznünk arról is, hogy a hatályos magyar szabályozás szerint a telki szolgalmat és a szolgalmmentesség is elbirtokolható annak megfelelő időn át tartó zavartalan gyakorlásával (Ptk. 165.§(2), 168.§(2)).

II.3. Tudományos vélekedések a múlt századtól napjainkig

"Csak az emberi az igaz és valóságos; mert csak az emberi az ésszerű, az ember az ész mértéke." (Ludwig Feuerbach)

SÁRVÁRY FERENC reformkorban írott munkája⁴⁰a jogszabályi változásokra tekintettel rendszerezte a jobbágytelkekről való tudnivalókat. Eszerint a jobbágy telkét csak földesúri engedéllyel oszthatta fel - s csak egy bizonyos nagyságig -, cserélhette, zálogosíthatta el, ezzel szemben szabadon elidegeníthette, ti. a földesura bizonyos kivételektől eltekintve köteles volt beleegyezni az eladásba. A jobbágy telkét törvényben megszabott feltételek és időpont betartásával szabadon elhagyhatta és elköltözhetett, ezzel szemben földesura őt csak "szigorú kötöttségek" megtartásával mozdíthatta el telkéről:

"A földesúr az úrbéri teleknek mindenkor (törvény által korlátolt) tulajdonosa marad; ezért arról a jobbágyot elmozdíthatja, de csupán törvényes ok miatt, s csupán törvényes úton."

Ilyen törvényes ok a múlhatatlan szükség - a földesúr halálával utódai osztozkodásakor nem jut mindegyiknek nemesi udvartelek -, ha a jobbágy a közterheket nem viseli, ha az illető veszedelmes kicsapongó, "ha a jobbágy úri tartozásaira nézve a földesúr kárára több ízbeli nyilvános makacsságban vétkesnek találtatott", vagy a jobbágy gyakori szándékos károkozásban vétkes. Ez a felsorolás, ill. leírás jól példázza, hogy a föld tulajdonjoga még a reformkorban is milyen feudális kötöttségek alatt állt.

³⁸ Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40 006/1999/5.

³⁹ BH 1987/238.

⁴⁰ Sárváry: Földesúr és jobbágy kézikönyve törvényi tekintetben.

ZLINSZKY IMRE⁴¹ 1899-ben megjelent művében a tulajdon megszerzésének régi törvények szerinti módjait a következőkben látja: adomány (donatio), örökös érdemdíjazás, örökvallás, csere és peregyezség. Ő a 'mai törvények' szerinti szerzőmódnak tekinti az elbirtoklást, az élők közti önkéntes átruházás, az öröklés, az árverés és a növedék mellett. Szoros kapcsolatot tételez az elbirtoklás és az elévülés között. Elévülés: *"valamely jognak, mely a törvényben meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott, elvesztése"*. *"És ha az elévült jog a törvényben meghatározott idő és feltételek alatt más által birtokoltatik, tulajdonná válik."* ZLINSZKY szerint az elbirtoklás tehát a két 'ős' joghatás, a jogvesztés és a jogszerzés egyszerre való megtörténte. Az elbirtokláshoz megkívánja az elbirtokló személyi képességét, a dolog magánjogi szerzésre alkalmas voltát, a sajátkénti valós birtoklást, aminek szakadatlanul, a törvényben meghatározott ideig kell tartania: a koronával szemben 100 év, az egyházakkal szemben 40 év, s egyéb esetekben 32 év). Ezzel szemben nem kívánja meg sem a birtok jogszerűségét, sem a jóhiszeműt, mindkettőt pótolja a hosszú idő.

Félbeszakította az elbirtoklást a birtok elvesztése, és a jogosult perindítása. Nyugodott az elbirtoklás akkor, ha az iskoláskorú, távollévő jogosultnak nincs törvényes vagy megbízáson alapuló képviselője. ZLINSZKY szerint a megbízásos képviselő megjelenésétől értelmetlenné vált fenntartani az ezt megelőző időszak nyugvást előidéző okait, azaz az árvák 16. életévének betöltését, fogságban lévők szabadulását, száműzött atyjukat követő fiúk távollétét, hiszen a megbízott megfelelően helyettesíthette megbízóját annak tulajdonjogának gyakorlásában is. Szükségesnek tartja azonban megjegyezni, hogy a képviselő nem birtokolhat el képviseltjével szemben.

ZLINSZKY röviden megemlékezik a telekkönyvi elbirtoklásról is: véleménye szerint ez csak a jóhiszemű harmadikra érvényes, tényleges birtoklást nem igényel, ideje 3 év, a kincstár, az állam, köztisztviselők, és az egyház vonatkozásában 6 év; ennek elteltével, ha a jogosult hallgat, a jóhiszemű szerző joga megtámadhatatlanná válik.

GROSSCHMID BÉNI⁴² a Hármaskönyvre hivatkozva állítja, hogy az elbirtoklást már régi jogunk is jogszerző hatásának ismerté: *"időmúlás azon időnek betelése, mely a jószág mind megtartására (a birtokos), mind visszaszerzésére (a tulajdonos részéről) törvény által kiszabva vagyon."* (HK. I. 78. 1.) GROSSCHMID értelmezésében ez annak az időnek az eltelését jelenti, mely ahhoz szükséges, hogy a birtok javakat megtarthassuk (elévülés), azonképpen vissza is szerezhessük (elbirtoklás). Példaként említi vélekedése alátámasztására, hogy a régi jog szerint bizonyos jogok (kilenced, tized) hosszas gyakorlás által megszerezhetőek voltak. Az elbirtoklás jogszerző voltát a művéhez írt glosszák⁴³ szerint GROSSCHMID szögezi le a magyar jogirodalomban először. Az elbirtoklással tiszta dologi igény keletkezik, a per mindössze az átírásra irányul, megállapító jellegű, nincs igazi dologi jogváltoztató hatása.

Az osztrák polgári törvénykönyv szövegével is vitába száll. *"Ha az elévült jog a törvényes birtoklásnál fogva egyszersmind más valakire átruháztatik, akkor az elbirtokolt jognak, s a szerzés e módja elbirtoklásának nevezetik"* (Optk. 1452.§) GROSSCHMID szerint ez a felfogás téves, nem átruházásról van

⁴¹ Zlinszky Imre: A Magyar Magánjog mai érvényében, különös tekintettel a gyakorlat igényeire. 391. oldal

⁴² Grosschmid: Fejezetek kötelmi jogunk köréből 412. oldal

⁴³ Glossza Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez 43. oldal

tudniillik szó. Az elbirtoklás nem származékos szerzőmód, nem pusztá alanycserét jelent, mivel az elbirtokló nem jogutóda az előző tulajdonosnak

SZLADITS KÁROLY⁴⁴ az ingatlan tulajdonának megszerzéséről írva kiemeli a jogcím és a szerzőmód fontosságát. Az elbirtoklásról szólva először annak történetével foglalkozik, a régi magyar jog elévülésével (praescriptio) állítja ő is párhuzamba: elévülésről akkor beszélhetünk, ha a tulajdonos jogait hosszú időn át nem gyakorolta, úgy ezeket idővel a birtoklóval szemben már nem is érvényesítheti, viszont másokkal szemben, kifelé tulajdonjoga változatlan. Eszerint a birtokló mindaddig, amíg birtokban van megingathatatlan, azonban amint kiesik birtokából a tulajdonos eredeti jogai felélednek, s immár tulajdonjogát csorbíthatatlanul érvényesítheti mindenkivel szemben. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv kétfajta elévülést ismer: igényszüntető és jogszerző elévülést. Ez utóbbi jelenti a hosszas birtoklással (az Optk. szerint 30 év) beálló jogszerzést. Az Optk. hatálya idején került be tehát jogrendszerünkbe ez a jogintézmény, azonban az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hamarosan módosítanak rajta. Az ITSZ a telekkönyvezett ingatlanok jogszerző elévülésének előfeltételeiként az ezt megelőző régi magyar jog elévülésének feltételeiben állapítja meg, beleértve annak idejét (32 év) is. A bírói gyakorlat, a szokásjog átviszi ezeket a szabályokat az ingókra és a nem telekkönyvezett ingatlanokra is.

SZLADITS KÁROLY szerint tehát elbirtokláshoz a 32 éven át (ez a már fent említettek szerint változik az állammal és az egyházzal szemben) sajátkénti békés birtoklás vezet. Békés birtoklás az, ha a telekkönyvi tulajdonos nem ad be keresetet az ingatlan kiadásáért. Szladits szerint a kereset csak akkor éri el a kívánt hatást, ha azt a tulajdonos végig folytatja és megnyeri azt; amennyiben a pert a birtokos nyeri, folytathatja az elbirtoklást.⁴⁵ A birtok mellett a jogszerűség és jóhiszeműség védelme szól, bizonyítani az ellenkezőjét kell. A befejezett háborítatlan békés birtoklás a birtokos (immár tulajdonos) jóhiszeműségére és jogalapjára tekintet nélkül elbirtoklás.

Félbeszakítja az elbirtoklást, ha a tulajdonos időközben eladja az ingatlant, kivéve, ha a vevő nem jóhiszemű. Azaz ha a vevő tud az ingatlan ellen folyó elbirtoklásról, illetőleg saját súlyos gondatlansága miatt nem tud, abban az esetben az elbirtoklás az új tulajdonos ellen tovább folyik. Természetesen az új tulajdonos felléphet az elbirtoklófélben lévővel szemben, perben követelheti az ingatlan kiadását.

Szünetel az elbirtoklás a tulajdonos akadályoztatása esetén, például ha a jogszolgáltatás szünetel, vagy egy személyes perképeséggel nem rendelkező személy esetén, amíg nincs törvényes képviselője (pl. árva kiskorú gyám nélkül). A birtokelő ideje származékos birtokutódnál az elbirtoklási időbe beszámít, így öröklésnél és átruházásnál a jogutód mintegy folytatja elődje elbirtoklását. Rosszhiszemű szerző - aki a birtoklás kezdetén tudta, hogy jogtalanul jutott a birtokhoz - semmiképpen nem birtokolhat el.

Az elbirtoklási idő leteltével az elbirtokló a tulajdonjog minden elemét bírja. Ahhoz, hogy jogait gyakorolhassa, telekkönyvi helyesbítést kell kérnie; ehhez a volt tulajdonostól követelhet bejegyzésre alkalmas okiratot. A volt tulajdonos - immár áltulajdonos - ezt vagy megadja, vagy perben kényszeríthető ki az ingatlan átírása. Az átírási per bejegyezhető a telekkönyvbe, így kizárható az áltulajdonos által jóhiszemű harmadiknak való eladás. Amennyiben az

⁴⁴ Szladits: A magyar magánjog tankönyve. Dolgi jog. 177. oldal

⁴⁵ Szladits - Fürst: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog I-II. I. kötet 398. oldal

elbirtokló az elbirtoklás után kiesik birtokából, azt bárkitől, így az áltulajdonostól is visszakövetelheti. Azonban ha az áltulajdonos efféle birtoklása alatt ruházza át az ingatlant, úgy az új szerző jóhiszeműsége vélelmezendő.

SZLADITS KÁROLY a telekkönyvi elbirtoklásról is ír⁴⁶: ezalatt azt érti, hogy érvénytelenül bejegyzett (ál)tulajdonos bejegyzésétől számított 32 év eltelt a törlési per megindítása nélkül, s ezáltal a bejegyzés megtámadhatatlanná vált. Tulajdonképpen az történik, hogy az érvénytelen bejegyzés alaki jogerőre emelkedik annak ellenére, hogy nincs érvényes szerzési jogalap, sem a jogszerzés egyéb feltételei nem állnak fenn. Telekkönyvi elbirtoklással rosszhiszemű telekkönyvi birtokos is tulajdonossá válik. Ez a 32 év az úgynevezett jogszünető határidő időtartama; nem szakad félbe és nem szünetel, kizárólag a törlési per megindítása szakíthatja meg.

EÖRSI GYULA a tulajdonjog fejlődéséről írott könyvében a nem tulajdonostól való tulajdonszerzéseként említi az elbirtoklást: a jogalkotó a gazdasági élet fejlődésétől hajtva az egyik tulajdonos rovására, és egy másik tulajdonos javára rendezi így a jogviszonyokat.⁴⁷A birtok korábbi - hűbéri - uralmi funkciója helyébe látszatfunkciója kerül, az tudniillik, hogy a birtoklás a jogosultság felismerhető jegye. *"A birtokkérdés nem a birtokos akarata felőli ténykérdés, hanem a törvény rendelete felőli jogkérdés."*⁴⁸Ennek megfelelően a fejlődés következő lépcsőjén már nem a birtok - látszat -, hanem a telekkönyv a döntő, az ugyanis pontos információkkal szolgál. Azonban ezzel egy újabb probléma keletkezik, a telekkönyvi jelbirtok. A telekkönyvi jelbirtok az az állapot, mikor az ingatlan birtokosa a valóságban más, mint a telekkönyvbe bejegyzett személy, azaz a 'törvényes tulajdonos'. Ennek a helyzetnek a következménye is elbirtoklás, azonban nem a törvényi feltételeknek megfelelően, hiszen tényleges birtoklás nélkül hogyan beszélhetnénk háborítatlan uralomról. A telekkönyvbe bejegyzett személy csak látszattulajdonos az elbirtoklás bekövetkeztéig, ami EÖRSI szerint abban az esetben is bekövetkezik, ha jelbirtokát nem-tulajdonostól szerezte.

VILÁGHY MIKLÓSSal közösen írt könyvében⁴⁹az elbirtoklás és az elévülés igen világos megkülönböztetése emelhető ki. Az elévülés nem anyagi értelmű jogvesztés, csupán az állami kényszereszközök nem vehetők igénybe idővel a létező alanyi jog érvényesítéséhez. Ezzel szemben az elbirtoklás valós anyagi értelmű jogváltozást jelent: a korábbi tulajdon megszűnik, s a dolgot az elbirtokló szerzi meg.

PETRIK FERENC 1981-ben írt cikkében⁵⁰úgy fogalmaz, hogy az elbirtoklás jogi hatása nem az, hogy jogcímet ad, hanem már ténye tulajdonjogot létesít. A jóhiszeműség a Ptk. szövegében nem szerepel, a törvény indoklása azonban utal rá - ez azonban PETRIK szerint nem következik a törvénytörvényből, csak a megelőző bírói gyakorlatból. A sajátkénti birtoklás megállapításához az elbirtokló objektív külső megnyilvánulásai vizsgálандók, ezzel szemben Petrik csak abban az esetben tartaná megállapíthatónak a sajátkénti birtoklást, ha a birtokló maga is alapos okkal feltételezheti azt, hogy sajátjaként birtokol. Az ítélezési gyakorlat is ezt a felfogást követi.

⁴⁶ Szladits: A magyar magánjog tankönyve. Dologi jog. 182. oldal

⁴⁷ Eörsi: A tulajdonjog fejlődése. 269. oldal

⁴⁸ Szászy - Schwarz Gusztáv

⁴⁹ Világhy - Eörsi: Magyar polgári jog. I. 319. oldal

⁵⁰ Petrik: Tulajdonjogunk ma (IV.)

PETRIK visszásságokra mutat rá az elbirtoklás személyi feltételeinek meghatározásában is. Bármely jogképes jogi vagy természetes személy elbirtokolhat, akinek tulajdonszerzési képessége nincs korlátozva. Ennek megfelelően az állam is kerülhet elbirtokló helyzetbe. Csakhogy: *"Állami ingatlan kezelésével megbízott szerv önállóan tulajdonjogot nem szerezhethet, elbirtoklás esetén a tulajdonjogot a Magyar Állam szerzi meg."*⁵¹ Eszerint nem a birtokban tartó szerv, hanem az állam - illetőleg az őt képviselő Pénzügyminiszter - terjeszthet elő igényt az elbirtokolt dologra. PETRIK szerint ez a gyakorlat nem helyes, ehelyett az állam képviselőjére fel kellene hatalmazni az elbirtokló szervet, hogy az léphessen fel az állam nevében.

CSANÁDI GYÖRGY⁵² 1984-ben megjelent tankönyvében az elbirtoklást az elévüléssel, azt pedig szovjet joggal rokonítja; aszerint tudniillik a tulajdonjog is elévül. Az addigi tulajdonos elveszti tulajdonjogát, a birtokos azonban nem szerzi azt meg, a dolog gazdátlaná válik. CSANÁDI szerint az elévülés és az elbirtoklás ugyanazt a célt szolgáló kétféle jogi megoldás, amik kizárják egymást. Ennek értelmében a Magyarországon alkalmazott elbirtoklás eleve kizárja a tulajdonjog elévülésének lehetőségét.

ÉBER KÁLMÁN⁵³ 1987-ben az elbirtoklás kapcsán még a társadalmi tulajdon kiemelten fontos szerepéről ír, s a törvény ekkori szabályozásával összhangban nem tartja azt elbirtokolhatónak. Nem tartja szükségesnek a birtoklás jogszerűségét sem jóhiszeműségét, csak a törvény által meghatározott esetekben - bűncselekmény, vagy egyéb erőszakos vagy alattomos úton való birtokba jutás esetén. Az elbirtoklás idejének számítását, hozzászámítását meglehetősen szokatlanul értelmezi: ha *"valaki öt évig sajátjaként használt egy elbirtokolható telket, utána azonban felhagyott vele, a következő hasonló birtokos már öt év elteltével tulajdonjogot szerez"*. Ennek értelmében ÉBER KÁLMÁN nem tartja szükségesnek az elbirtoklási idő hozzászámításához a jogutódlást, ami meglehetősen vitatható álláspont. Megemlékezik még a bejegyzett és be nem jegyzett elbirtoklást befejezett jogi helyzetéről és az elbirtoklás nyugvásáról, megszakadásáról a törvény szövegét felidézve.

SÁRÁNDI IMRE 1988-ban megjelent tankönyvében⁵⁴ az elbirtoklás általános feltételének a tíz év leteltét és a dolog sajátkénti birtoklását tekinti. Szól az elbirtoklási idő számításáról, a nyugvás és megszakadás okairól, ennek kapcsán - a többi szerzővel egyetértve - ő is a perindításhoz hasonló megszakító körülményként értékeli, ha *'a tulajdonos a tanács szakigazgatási szervéhez (azaz jegyzőhöz) fordul'*. Az elbirtoklást, dologi hatályú tulajdonszerzési jogcím lévén, bejegyzés nélkül is érvényesnek tartja, azonban kiemeli, hogy az elbirtokló a tulajdonjogot az ingatlan-nyilvántartásba bízva ellenérték fejében jogot szerzővel szemben nem gyakorolhatja.

SÓLYOM LÁSZLÓ 1994-ben megjelent cikkében⁵⁵ kiemeli a tulajdon szociális kötöttségeit, s azok egyre határozottabb érvényesülését. Felidézi a tulajdoni rend átalakulása során végzett Alkotmánybírósági munka tulajdonjogi vonatkozásait: Mindenfajta tulajdon alkotmányos védelem alatt áll - mondta ki az AB első kárpótlási határozata.⁵⁶ Szükséges az állami és szövetkezeti tulajdon privilégiumainak lebontása - ennek értelmében helyezte az AB

⁵¹ BH 1975/3., 118.

⁵² Csanádi: Polgári jog

⁵³ Éber - Kenyeres - Németh - Vékás: Polgári jog. Családjog. Polgári eljárásjog. 162. oldal

⁵⁴ Sárándi: Polgári jog III. Tulajdonjog.

⁵⁵ Solyom: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában

⁵⁶ AB 81/1990. határozata

hatályon kívül a Ptk. bizonyos szakaszait, például a ráépítésre vonatkozóak közül a 138.§ (2) bekezdését.⁵⁷ Alkotmányellenesnek találta a testület a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmét, amennyiben kizárólag a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett hanyag kezelés és rongálás büntetendő.⁵⁸ Az Alkotmány 9.§ (1) bekezdésének értelmezése során a testület a gyakorlati munka során nem a tulajdon felosztásaként, hanem tulajdonképpen a diszkrimináció tilalmaként fogta fel a magán- és köztulajdon egyenjogúságát kimondó szabályt. Az egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezése kérdésében is a diszkrimináció problémája vetődött fel. Az AB határozata értelmében⁵⁹ az egyház olyan közcélú szolgáló szervezet, amelyet a feladatai ellátásához szükséges vagyonnal az állam lát el. Ez pedig nem diszkrimináció más, nem közcélú jogi személyek kárára.

LÁBADY TAMÁS könyvében⁶⁰ az alanyi jogok keletkezése kapcsán említi meg az elbirtoklást. Az eredeti (originárius) jogszerzés beállhat úgy, hogy a megszerzett jog a szerzést megelőzően nem volt senkié, de beállhat egy már korábban fennálló, jelen esetben tulajdonjog kizorításával. Elbirtoklás esetén az elbirtokló jogát nem az addigi jogosulttól származtatja, épp ellenkezőleg: az addigi jogosult tulajdonjoga a maga egészében elenyészik, helyébe az elbirtokló alanyi joga lép. Az eredeti jogszerzés jelentősége abban áll, hogy ez az új jog nincs tekintettel a korábbi jog terjedelmére sem tartalmára, mentes tehát az abban esetleg korábban fennálló fogyatkozásoktól. Ebből következik, hogy egy eredetileg haszonélvezettel terhelt ingatlant elbirtokló, ha sajátkénti birtoklása a haszonélvezővel szemben is fennállt, a dolgot a törvényi feltételek megléte esetén haszonélvezettől mentesen szerzi meg.

Egy másik helyen a jogalkalmazás nehézségeit taglalva a jogszabályi fogalmak elvontságáról így ír: ha a jogszabály szövege a köznapi értelem számára felfoghatóság határait meghaladja, azaz túlzottan elvont, akkor a norma közvetlenül, kiegészítés nélkül nem alkalmazható. Ilyen jogalkalmazási hézag LÁBADY TAMÁS⁶¹ szerint az elbirtoklás esetében a sajátkénti birtoklás kifejezés, ami mind a tényállásbeli hiányosságot tartalmazó normák körébe, mind pedig a metajurisztika, azaz a jogon kívüli társadalmi szabályokra (vallás, erkölcs, illem, konvenció, szokás) utaló normák körébe besorolható. A fogalom konkretizálásához a jogalkalmazó az általános élettapasztalatra, műveltségére, a jogtudomány eredményeire, a jogösszehasonlításban megismert megoldásokra, s legfőképp a kialakult, széles körben érvényesülő és ismétlődő jogalkalmazási gyakorlatra hagyatkozhat.

SÁRKÖZY TAMÁS a tulajdonjog megszerzéséről a Ptk. kommentárban ír bővebben.⁶² Az elbirtoklás feltételeinek a tíz éven át sajátkénti, szakadatlan birtoklást és a dolog birtokához jutás legális - azaz nem bűncselekmény, alattomos vagy erőszakos - útját tartja. Sajátkénti birtoklásnak azt nevezi, ha valaki nem dologi vagy kötelmi jogcímen birtokol; s azt is, ha valaki birtoklásával tulajdont kíván szerezni. Kritikával illeti a törvény miniszteri indoklását abban a tekintetben, hogy a bűncselekmény, alattomos vagy erőszakos úton szerző jogutódját is kizárja az elbirtoklásból. Az elbirtoklás ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésének szükségességét elismeri, azonban azt nem tartja helyesnek, hogy a gyakorlat a be nem jegyzett új tulajdonossal szemben a régi tulajdonostól jóhiszeműen szerző minden követelését elismeri.

⁵⁷ AB 29/1992. határozata

⁵⁸ AB 40/1992. határozata

⁵⁹ AB 34/1993. 35/1993 határozata.

⁶⁰ Lábady: A magánjog (polgári jog) általános része 262. oldal

⁶¹ ugyanott 226. oldal

⁶² Polgári jog. Kommentár a gyakorlat számára. 272. oldal

Véleménye szerint, ha a tulajdonos az elbirtoklás alatt köti le vagy terheli meg ingatlanát - az megszakítja az elbirtoklást, amennyiben azonban az elbirtoklási idő letelte után teszi ugyanezt, már nem tulajdonos, tehát meg sem teheti, intézkedése érvénytelen. SÁRKÖZY szerint hiába a törvény a korábbinál szélesebb nyugvást elismerő rendelkezése, nincs kialakult bírói gyakorlat alkalmazására. Emellett ő már megemlíkezi az államtól való elbirtoklásról, és annak számításáról is.

VÉKÁS LAJOS a dologi és a kötelmi hatály problematikáját a tulajdon-átruházás kapcsán boncolgatja GROSSCHMID BÉNI gondolatmenetét követve.⁶³ GROSSCHMID a klasszikus szerzőkkel egybehangzóan a tradíciós rendszer mellett áll, ami szerint két különálló ügylet kell a tulajdonszerzéshez. A Polgári Törvénykönyv azonban a modernkori szerzőkkel egyetemben nem szólnak erről, összemossák a tradíciós rendszert az ügyletegység elvével. Most, a rendszerváltás után Vékás szerint ideje újragondolnunk ezt. Véleménye szerint helyesebb volna a tradíció kauzális, dologi jogi jellegének hangsúlyozása. A jogcímes megoldás mellett szól az, hogy jobban szolgálja az érvénytelen jogcímmel szerző érdekét, a tulajdonszerzés és a forgalom biztonságát.

HARMATHY ATTILA 1999-ben megjelent tanulmányában⁶⁴ a tulajdonjog felfogásairól értekezik. Történetiségében vizsgálva az osztott tulajdon egészen a XIX. század első feléig egyeduralkodónak tekinthető Európában, Magyarországot is beleértve, a tulajdonjog kizárólagos felfogása pedig még napjainkban sem egységes. Az áruforgalom, a hitel, a gazdasági elem jelentőségének megnövekedtével vált egyre fontosabbá a tulajdonjog tartalmának mind pontosabb definiálása. A mezőgazdaság tőkeigényének kielégítéséhez elengedhetetlen a földtulajdon rendezése. Kiépül az ingatlan-nyilvántartás rendszere, ami HARMATHY szerint a forgalombiztonság középpontba kerülését jelzi, amivel párhuzamosan kerül háttérbe a tulajdonjog védelme. Ezalatt ezt érti, hogy a törvények idővel nem a tulajdonost védik, hanem a nem-tulajdonostól szerző személyt. (lásd Ptk. 117-118.§)

MÁDL FERENC egy 1998-ban megjelent tanulmányában⁶⁵ a polgári jog változásairól és kérdéseiről szól. A magyar Ptk. kodifikáció kapcsán egy Európai Polgári Törvénykönyv vízióját tárja elénk, s azt vizsgálja, reális alternatíva-e ez. Az Európai Unió jogegységesítő hatása megkérdőjelezhetetlen, és az európai jog már napjainkban is számos kereskedelmi és polgári jogi jogintézményt tartalmaz. Véleménye szerint egy olyan polgári törvénykönyv létrehozása, amely európai szinten egységesen szabályozná a polgári jog alapelveit, a szerződések jogát, a szerződésen kívüli felelősség és a tulajdonjog kérdéseit egy megvalósítható távlati terv. Mindehhez persze elengedhetetlenül szükséges előbb a jogi gondolkodás 'reeurópaizációja', s csak ezután foglalkozhatunk a részletekkel. MÁDL szerint Magyarországnak gyorsítani kell tehát a felzárkózást, hogy ezekben a kodifikációs munkálatokban már teljes jogú tagként részt vehessünk.

Ez év januárjában jelent meg az ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV KONCEPCIÓJA. A KONCEPCIÓ szerint az ingatlan tulajdonszerzés szabályozása a Ptk. eddigi rendszerének lényege szerint - finomításokkal ugyan, de - fenntartandó. A ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV tartalmazza a tulajdonszerzés általános szabályait - egyes külön törvények további szerzőmódokat határozhatnak meg. Az eredeti és a származékos szerzőmódok közti különbségtétel jellegzetesen tankönyvi kérdés, az új Ptk.-ban sem lehet tehát normatív formában kifejezni a két

⁶³ Vékás: Grosschmid "Fejezetek.." című művének centenáriuma

⁶⁴ Harmathy: Dologi jog - kötelmi jog

⁶⁵ Mádl: Egy Európai Polgári Törvénykönyv felé

kategória közötti eltéréseket. Az egyes szerzőismódok szabályozását az új körülményekhez kell igazítani.

A KONCEPCIÓ szerint az elbirtoklás tekintetében szilárd és helyes bírói gyakorlat alakult ki. A 10 éves elbirtoklási idő a KONCEPCIÓ szerzőinek véleménye szerint bevált és nincs ok arra, hogy akár a köztulajdonból való tulajdonszerzésnél, akár a jogi személyek elbirtoklás útján való tulajdonszerzésnél az általános szabályon változtassanak. Ennek megfelelően a KONCEPCIÓ a tízéves elbirtoklási idő visszaállítását tartaná helyesnek. A KONCEPCIÓ megfontolásra ajánlja a jogcímes elbirtoklásnak az ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVben való megjelenítését - 10 évnél rövidebb határidővel.

II. 4. Az állami és önkormányzati vagyon helyzete

"Minthogy a tulajdon társadalmi eredetű, sem forrását nem ismerjük félre, sem lényegét nem hamisítjuk meg, ha kiterjesztjük a közösségre, s rábízunk az államra, amelytől szükségképpen függnie kell." (Anatole France)

Magyarország az 1989-es politikai fordulattal új korszakba lépett. Megváltozott az államforma, a hatalmi struktúra, a gazdasági- és társadalmi rend, beleértve a tulajdoni rendet is. Az állami tulajdon magánkézbe adásával, a kárpótlás végrehajtásával, egyes állami vagyontárgyak önkormányzati tulajdonba adásával új tulajdonosi szerkezet alakult ki, s ezzel párhuzamosan megszűnik az állami vagyon privilegizált szerepe. Ezen változásoknak megfelelően az 1987. évi XI. törvény előírja:

"17. § Jogsabályt akkor kell alkotni, ha a társadalmi-gazdasági viszonyok változása, az állampolgári jogok és kötelességek rendezése, az érdeköszeütközések feloldása azt szükségessé teszi."

A változásokat előidéző - követő - siettető szabályok közül az 1990. évi XL. törvény 4.§-a - június 25-i kezdettel - hatályon kívül helyezi az alábbi szakaszt az Alkotmányból:

"9.§ (1) Magyarország gazdasága a tervezés előnyeit is felhasználó piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül."

Ez a paragrafus már egyenlőként kezelte a köz- és magántulajdont, mégsem egyszerű piacgazdaságként definiálja Magyarországot, hanem a megelőző tervgazdálkodó struktúrát próbálja átcsempészni fogalmazásával. Ennek ellenére határozott előrelépést jelent a tulajdon egyenjogúsítása és a szabad piaci verseny felé vezető úton az ezt megelőző alkotmányszövegekhez képest. Íme néhány példa:

"6. § (1) A Magyar Népköztársaságban a kizsákmányoló osztályok megszüntetésével uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A gazdasági rend alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona.

(2) A Magyar Népköztársaság fejleszti és védi a társadalmi tulajdon minden formáját."

"8. § (1) Az állami tulajdon az egész nép vagyona."

1991. évi XIV. törvény harmonizálja a megváltozott viszonyokkal a polgári törvénykönyvet; 15.§ (3)-e hatályon kívül helyezi a Ptk. alábbi szakaszait:

" 3. § (2) A társadalmi tulajdon a törvény fokozott oltalma alatt áll. Tervszerű felhasználása és gyarapítása, gondos kezelése és védelme alkotmányos kötelesség. A társadalmi tulajdon megkárosításáért mindenki fokozott felelősséggel tartozik.

(3) A törvény előmozdítja a munkával szerzett tulajdon gyarapítását."

Fenti alapelvek felszámolása természetszerű folyamánya volt az alkotmányszöveg megváltozásának, noha csaknem egy évet váratott magára. Ezzel a változással egyidős és egy gondolati körhöz tartozó, viszont már gyakorlati jelentőséggel bíró változás az elbirtoklás szabályainak megváltozása, az alábbi paragrafus hatályon kívül helyezése:

"Ptk. 121. § (3) Nem lehet elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezni olyan dolgon, amely társadalmi tulajdonban van, vagy az állam, illetőleg szövetkezet birtokából jogtalanul került ki. Ez a rendelkezés nem vonatkozik azokra az ingó dolgokra, amelyek a személyi tulajdon szokásos tárgyai."

A hatálytalanságot kimondó 1991. évi XIV. törvény következő paragrafusa is az elbirtoklásról szól, ami jelzi, hogy a jogalkotó tisztában van a módosítás jelentőségével:

"16.§(2) Az állam, illetőleg a szövetkezet tulajdonában álló, vagy ezek birtokából jogtalanul kikerült dolognak a törvény hatálybalépésekor folyamatban levő birtoklása esetén az elbirtokláshoz szükséges idő e törvény hatálybalépésének napján kezdődik."

Ezzel a törvénymódosítással valóságos lavina indult el, ami csak napjainkra vált láthatóvá. Az Állami Számvevőszék 'az állami tulajdonú földterületek nyilvántartásának ellenőrzéséről' címet viselő 2000. október 11-én kelt jelentése mutat rá a veszély nagyságára és közelségére.

A jelentés az államkincstári és vállalkozói vagyont képező földterületek pontos számbavételét célozta, s annak megállapítását, van-e megfelelő, naprakész és pontos nyilvántartása ingatlanairól, amely biztosítja tulajdonosi érdekeinek érvényesülését. Ez akkor volna lehetséges, ha a földhivatali ingatlan- nyilvántartás és az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezeteknél vezetett nyilvántartások adatai megegyeznének. Ezzel szemben a valóság más, a jelentés megállapításai lesújtóak.

Az Állami Számvevőszék megállapította,⁶⁶ hogy a földhivatalok 2000. március 31-i állapota szerint az állami tulajdonba bejegyzett földterületek több mint felénél a tulajdonosi jogok gyakorlása lehetetlen. 285 685 db ingatlan tulajdoni lapján szerepel a Magyar Állam mint tulajdonos. Ebből 150 097 db (53%) nem található meg a tulajdonosi jogok gyakorlására kijelölt szervezet nyilvántartásában. Budapesten különösen súlyos a helyzet, itt 18 444 db ingatlan csak a földhivatali nyilvántartásban szerepel, ami a fővárosban található állami ingatlanok 91%-a.

Az ingatlanokról vezetett nyilvántartások adatai a valóságos helyzettől annyira eltérőek, hogy az állami vagyonvesztés lehetősége reális és igen közeli veszély, különösen azokban az esetekben, ahol a bejegyzett vagyonkezelő

⁶⁶ Jelentés az állami tulajdonú földterületek nyilvántartásának ellenőrzéséről.

státusza (létező, megszűnt, átalakult stb.) tisztázatlan. A probléma oka, hogy a földhivatali bejegyzések nem követték a gazdasági élet változásait. A Magyar Állam tulajdonába bejegyzett és csak a földhivatali nyilvántartásban szereplő ingatlanok közül 5 864 db sem vagyonkezelővel, sem használóval nem rendelkezik - ezek az elbirtoklással leginkább fenyegetettek.

Az állam kincstári vagyonába tartozó ingatlanokat a Kincstári Vagyonigazgatóság (KVI) kezeli. Az állam kincstári vagyonát, annak feladatát, összetételét az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény határozza meg.

"109/A. § (1) Kincstári vagyon az állami feladat ellátását szolgáló vagyon, amely a társadalom működését, a nemzetgazdaság céljai megvalósítását segíti elő."

"109/B. § A kincstári vagyonba tartozik:

a) az a vagyon, amelyet törvény kizárólagos állami tulajdonnak minősít;

b) az a vagyon és vagyoni értékű jog, amelynek hasznosítására vonatkozóan külön törvény rendelkezései alapján koncessziós szerződést lehet kötni;

c) az állam közhatalmi, központi költségvetési szervei, illetve közhasznú szervezetei közérdekű, továbbá egyes gazdasági célú feladatai ellátásához szükséges ingatlanok, berendezések, felszerelések, járművek, készletek és egyéb anyagi és immateriális javak és követelések, illetőleg állami tulajdonban lévő, közcélokat szolgáló vagy nemzeti kincsnek minősülő létesítmény, alkotás, védett természeti terület, illetve védett természeti érték, amely törvény alapján nem került a helyi és szakmai önkormányzatok, a köztestületek, az egyházak és felekezetek, a pártok, a társadalmi szervezetek tulajdonába, továbbá a védelmi és egyéb céllal létesített állami tartalékok;

d) kincstári vagyon továbbá az állami tulajdonban levő

1. műemlékingatlan,

2. védett természeti terület,

3. termőföld, ha törvény másként nem rendelkezik,

4. erdő,

5. történeti (régészeti) emlékek és földterületek,

6. a be nem hajtható állami követelések (pl. adó, vám) ellenében elfogadott vagyon;

e) az állam tulajdonába egyéb jogcímen került vagyon."

A kincstári vagyonról a KVI nyilvántartást köteles vezetni. A kincstári vagyon feletti felügyeletről is e törvény rendelkezik:

"106. § (1) A kincstári vagyon tekintetében a tulajdonosi jogokat a kincstári vagyonért felelős miniszter gyakorolja."

A kincstári vagyon kezeléséről és értékesítéséről, az e vagyonnal kapcsolatos egyéb kötelezettségekről a 183/1996. (XII. 11.) kormányrendelet szól. A kincstári vagyont kezelheti a KVI, vagy vele megállapodást kötő központi költségvetési szerv, természetes vagy jogi személy; értékesíteni, zálogjogot, haszonélvezeti jogot alapítani azonban kizárólag a KVI jogosult. A kincstári vagyon értékesítésére kizárólag akkor van lehetőség, ha annak a kincstári vagyonkörből történő kikerülését a KVI javaslata alapján a kincstári vagyonért felelős miniszter jóváhagyta. A kincstári vagyon értékesítésére vonatkozó jogszabályok megsértésével kötött szerződés semmis.

A Kormány a privatizációs ügyek felügyeletével a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert bízta meg. Az összehangolt állami tulajdonpolitika érvényesítése szükségessé teszi, hogy az állami tulajdon funkció szerint elkülönült vagyoncsoportja, a kincstári vagyon tekintetében is egységes szemléletű tulajdonosi joggyakorlás valósuljon meg. A Kincstári Vagyonigazgatóság feletti felügyeletre ugyancsak a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert jelölte ki az 1998. évi XL. törvényben. Az államháztartásról és az állami vagyongazdálkodásról szóló törvények az elmúlt években gyakran változtak, így leszögezhetjük, hogy a rendszer máig kiforratlan.

A KVI kezeli a legtöbb, szám szerint 126 887 db ingatlant. Ebből 15 551 db (12%) a földhivatali nyilvántartás szerint nem állami tulajdon, ezzel szemben 16 788 db (13%) olyan ingatlan viszont államiként szerepel, aminek a KVI vagyonkezelésébe kéne tartoznia.

Az állam vállalkozói vagyona feletti tulajdonosi jogokat az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. (ÁPV Rt.) gyakorolja. ÁPV Rt. létrehozásáról, felépítéséről és működéséről az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló 1995. évi XXXIX. törvény rendelkezik. Az ÁPV Rt. egyszemélyes részvénytársaság, azaz gazdasági társaság, a részvényesi (tulajdonképpen tulajdonosi) jogokat - a Kormánynak fenntartott jogok kivételével - a privatizációért felelős miniszter a Magyar Állam nevében gyakorolja. Az ÁPV Rt. a privatizáció befejezéséig átmeneti jelleggel működik csak, feladata az állam vállalkozói vagyonának mielőbbi értékesítése. Emellett kezelői joga van az időlegesen állami tulajdon felett annak privatizációjáig, valamint a tartós állami tulajdon jelentős része felett.

"7. § (1) Az 5. §-ban meghatározott vagyon, illetve annak meghatározott hányada tartósan állami tulajdonban maradhat, ha a vagyon, illetve az azt működtető társaság

a) országos közüzemi szolgáltató;

b) nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek minősül;

c) honvédelmi vagy más különleges feladatot valósít meg, illetve célt szolgál.

(2) Tartós állami tulajdonba tartozik az a társasági részesedés, amely a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény 2. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott állami tulajdon, illetve szavazati jog biztosításához szükséges." (1995. évi XXXIX. törvény)

Az ÁPV Rt. a kezelésében lévő vagyont hasznosítja, vele rendeltetésszerűen gazdálkodik, és megteszi a privatizáció előkészítéséhez szükséges

intézkedéseket. Vezetőségének tagjait személyes felelősség terheli a részvénytársaság tevékenységéért.

"16. § (1) Az igazgatóság tagjai, a felügyelő bizottság tagjai és a könyvvizsgáló az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható gondossággal kötelesek eljárni. Kötelezettségeik megszegésével az ÁPV Rt.-nek okozott kárért a polgári és büntetőjog szabályai szerint felelősek akkor is, ha a gazdasági társasággal munkaviszonyban állnak.

(2) Az igazgatóság tagját, a felügyelő bizottság tagját és a könyvvizsgálót az e tisztséghez tartozó tevékenysége körében munkáltatója, illetve az őt jelölő szerv nem utasíthatja."

Az ÁPV Rt. nyilvántartásában 33 571 db ingatlan szerepel, ebből a földhivatali nyilvántartásban 13 938 db (42%) nem állami tulajdonként van nyilvántartva, ott viszont szerepel 22 209 db (66%) olyan ingatlan, aminek az ÁPV Rt. vagyonkezelésébe kéne tartoznia. 144 233 db olyan ingatlan van földhivatali nyilvántartásba véve rendezetlen tulajdoni bejegyzéssel, ami sem a KVI sem az ÁPV Rt. nyilvántartásaiban nem szerepel, de bejegyzett kezelővel, vagyonkezelővel rendelkezik, s amelyek tulajdonosa vagy megszűnt, vagy átalakult. Jelentős még a Honvédelmi Minisztérium (HM) nyilvántartásának hiányossága. A HM 6 073 db ingatlant tart nyilván, ebből a földhivatal szerint 1 295 db (21%) nem állami, viszont 3 285 db (54%) államiként nyilvántartott ingatlan kezelője a HM kellene, hogy legyen. Végül az önkormányzati tulajdonnal összefüggésben meg kell emlékeznünk 32 097 db olyan ingatlanról, ami állami tulajdonú, de vagyonkezelőjeként önkormányzat vagy annak elődje szerepel. Ezeket az ingatlanokat már korábban önkormányzati tulajdonba kellett volna adnia helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény és az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló 1991. évi XXXIII. törvény alapján, vagy ha az önkormányzat lemondott róluk, a KVI vagyonkezelésébe kellett volna kerülniük.

Fenti törvények közül az első már 1990. szeptember 30-ai hatálybalépésével önkormányzati tulajdonba adott egykori tanácsi vagyonkezelésben lévő ingatlanokat, ezekre az elbirtoklás elveikben már befejeződhetett. Ez okból láttak szorgos vagyonmentő akcióba a közelmúltban a polgármesteri hivatalok; a fővárosban tavaly több mint száz telekre tűztek ki az ingatlan tulajdoni státusát hírül adó táblát, sok településen pedig levélben szólították fel a birtoklókat ingatlanaik vagyoni jogállásának rendezésére. Mindezek az intézkedések elbirtoklási idő fenyegetően közeli lejáratának megszakítását célozták. A kormány váratlan - és mondhatjuk, saját korábbi véleményével szögesen ellentétes - törvénymódosítása átmenetileg megóvta a veszélynek kitett vagyont, azonban pusztán időt nyertek így az érintettek, csatát nem.

Az ötévesi rendkívüli haladék ellenére, a volt állami ingatlanok nagy száma, s a nyilvántartások súlyos hiányosságai miatt hamarosan elbirtoklási perek megindítása várható. Az önkormányzatok ugyanis vagyonuk legnagyobb részarányát kitevő ingatlanvagyonuk nyilvántartására vonatkozó szabályokat igen lazán kezelik.⁶⁷ Az előírt ingatlan-nyilvántartás (ingatlan-kataszter) és a számviteli nyilvántartás ingatlanokra is kiterjedő adatai között jelentős az eltérés. Az önkormányzatok egy része egyáltalán nem tesz eleget telkek és földterületek tekintetében is előírt egyedi érték-megállapítási és ezen adatok nyilvántartási kötelezettségének, sem a törzsvagyon elkülönített

⁶⁷ Jelentés a helyi önkormányzatok vagyonszerkezetének, vagyonhasznosítási és nyilvántartási tevékenységének vizsgálatáról.

nyilvántartásának. Ahol szerepelnek értékadatok, ott viszont átlagosan 26,2%-al alacsonyabb az ingatlan-nyilvántartásban szereplő értékadat a számviteli nyilvántartási értéknél. Ennek következménye aztán, hogy sem azt nem tudják egyes önkormányzatok, hogy a valóságban milyen ingatlanállománnyal rendelkeznek, sem annak értékével nincsenek tisztában.

A számvevőszék jelentései végén javaslatokat fogalmazott meg az anomáliák felszámolására: állami vagyonkezelési koncepció kialakítása, egy egységes állami vagyontörvény lehetősége, egységes ingatlan-nyilvántartási rendszer felállítása, egységesített nyilvántartási adatok, az állami szervezetek nyilvántartásainak harmonizálása, a jogilag rendezetlen tulajdonú föld és ingatlanállomány helyzetének tisztázása, a földhivatalok munkájának segítése, eljárásrendjük, szakmai irányításuk egységesítése.

Az állami vagyon köztulajdon, megóvása, gazdaságos működtetése valamennyiünk számára fontos. Ennek ellenére most hatalmas méretű vagyonvesztés fenyeget. Hanyagságból történhet meg, vagy célzatosságot kell mögötte keresnünk? A jogalkotó már a '91-es törvénymódosításkor gondolt a tényleges elbirtoklás lehetőségére, hiszen szabályozta az idő számítását is (lásd 49. oldal) - miért nem figyeltek akkor oda az illetékes szervek a kérdésre? A jogalkotó pedig, mivel tisztában volt a helyzettel miért nem építette ki az elbirtoklás megakadályozásához a szükséges intézményeket, miért nem nevezett meg külön illetékeseket az ügyben, miért nem erősítette a már meglévő szerveinek működési, szervezeti garanciáit megfelelően meg, miért nem adott nagyobb költségvetési támogatást a munkához?

Számtalan kérdés merülhet fel ezügyben. Vajon mindössze mulasztás történt, egymásba érő gondatlanság, avagy jogsértésről is beszélhetünk? Megvalósult a Büntető törvénykönyv 319. § (3) d) pontja szerinti különösen jelentős vagyoni hátrányt okozó hűtlen kezelés büntette, avagy a pártállami időkből ittmaradt nemtörődöm magatartással állunk csak szemben? Mi motiválhatta a nemtörődömséget? Felfedezhető netalán érdekütközés az állam, és az állami szervek dolgozóinak céljai, magánérdekei között? Miféle, miből származó célok akadályozhatják a 'kármentést', ha valóban léteznek ellenérdekelt felek. Vajon gazdasági, vagy más ágazati érdekek ütköznek ebben a kérdésben, netán lobbyszó érdekcsoportokra is bukkanhatnánk egy alaposabb kutatással? S ugyanígy a másik oldal, az elbirtoklás haszonélvezői is megérdemelnek néhány szót. Bár a magyar jog nem kíván jóhiszemű jogcímszerzést az elbirtoklótól, azonban azt leszögezhetjük, hogy a rosszhiszemű birtokba jutást egy hajszal választja el az alattomos szerzéstől, de számos, a Büntető Törvénykönyvbe ütköző cselekmény - csalás, sikkasztás, hanyag, ill. hűtlen kezelés stb. - gyanúja is felmerülhet. Érdeemes tehát már most figyelemmel kísérni az eseményeket, hogy ne kerülhessen sor semmilyen, a közösség számára hátrányos eseményre.

II. 5. Nemzetközi kitekintés

"Minden politikai társulás célja az ember természetes és elévülhetetlen jogainak megőrzése. E jogok: a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással szemben való ellenállás." (A francia polgári forradalom deklarációja II. cikkely)

A tulajdon, annak megszerzése, az elbirtoklás szabályozása nemcsak koronként, hanem területenként, országoként is változó. Vizsgáljuk most meg a magyar jogrendhez legközelebb álló német és osztrák szabályozást.

Mint azt már a II. fejezet 1. 3. 2. A polgári magánjog 1918-ig című pontjában kifejtettem az osztrák polgári törvénykönyv meghatározó volt a magyar jogfejlődésre - különös tekintettel az elbirtoklásra. Az Optk. hatálybalépésétől minősül az elbirtoklás tulajdonkeletkeztető hatásúnak, szemben az addigi kifogás-jelleggel. Az osztrák jog közvetlen magyar vonatkozásait és jelentőségét már ismertettem, térjünk át tehát a jelenlegi osztrák szabályozásra.

A jogalkotó az elbirtoklást az elévüléssel párhuzamosan tárgyalja, jóllehet fogalmi összefüggés nincs köztük. Pusztán annyi hasonlóság fedezhető fel, hogy mindkét jogintézmény időmúlás miatt beálló változás; az elbirtoklás azonban az osztrák jog szerint is eredeti szerzőmódnak minősül. Az ABGB két fajtáját ismeri az elbirtoklásnak:

A rendes elbirtoklást (1460. §), melynek feltétele a birtok, annak jogszerűsége, valódisága, jóhiszeműség, és a törvényes idő letelte.

Másodszor pedig a rendkívüli elbirtoklást (1477. §), melyhez mindössze birtok, jóhiszem, és a törvény szabta idő letelte szükséges.

Az ABGB 1452. § az elbirtoklás törvényi definíciója. Eszerint az elbirtoklás az elévüléshez hasonló jogintézmény, egy tulajdonszerzési mód, ami képes egyidejűleg a tulajdon közvetítésére is.

"Mint jogot tekintve, a tulajdon azon szabadság, miszerint valaki a dolog állagával s annak hasznaival kénye szerint bánhat, s abból mindenki más kizárhat." (ABGB 354. §)

Az 1453. § az alanyi kört határozza meg: elbirtoklás vagy elévülés alanya lehet bárki, aki szerzőképességgel rendelkezik, jogot szerezhethet tehát minden olyan természetes és jogi személy - képviselő útján, amelyre kivétel nem vonatkozik. A szerzőképesség fogalma a magyar jogból is ismert: adott személy adott vagyontárgyra vonatkozó azon képessége, hogy a tárgyat megszerezze. Fenti paragrafusnak megfelelően a szerzőképességgel rendelkező tulajdont, vagy más jogot szerezhethet elbirtoklás útján - megfelelő, elbirtokolható tárgy esetén.

Az elbirtoklás, illetve az elévülés bármely olyan magánszeméllyel szemben beállhat, aki jogai személyes gyakorlására képes. Ennek megfelelően korlátozottan cselekvőképes, vagy cselekvőképtelen személlyel szemben - azaz a törvénytörvény szerint gyámság, vagy gondnokság alatt álló személlyel szemben - csak megszorításokkal van helye elbirtoklásnak. Egyházakkal, egyháztestületekkel és más morális testületekkel szemben, a közvagyon kezelőjével, valamint mindazokkal szemben, akik önhibájukon kívül vannak távol ugyanezek a megszorítások érvényesek. Ezek a megszorítások, kivételek a magyar jogban nem ismert jogintézmény, a rendkívüli elbirtoklás szabályai, amit a rendes elbirtoklás szabályait követően külön tárgyal a jogalkotó. A rendkívüli elbirtoklás szabályainak ismertetésére a megfelelő helyen még külön visszatérek.

Az elbirtoklás tárgya főszabály szerint bármi lehet. *"Ami megszerezhető, azt el is lehet birtokolni;"* (ABGB 1455. §) Rögtön ezután sorolja a törvény a kivételeket: nem elbirtokolhatók azok a dolgok, amelyek lényeges tulajdonságuk folytán, vagy a törvényből kifolyólag nem lehet elbirtokolni, valamint azok a dolgok és jogok, amelyek egyáltalán nem idegeníthetők el. Az 1456. § külön kimondja, hogy ezen okból kifolyólag az államnak fenntartott jogok, mint például a vámszedés, adókivetés és egyéb felségjogok nem szerezhetők meg elbirtoklás útján, még ha az ezekre a jogokra vonatkozó kötelezettség el is évül. Más, az államnak nem kifejezetten fenntartott jog alól, mint például az erdőgazdálkodás, halászat, vadászat és az ezekhez hasonló jogok elbirtokolhatók ugyan más állampolgárok által, de csak a szokásosnál hosszabb időtartam alatt.

Az 1458. § a személyes jogok el nem birtokolhatóságát mondja ki; a férji, szülői, gyermeki és egyéb személyes jogok nem lehetnek elbirtoklás tárgyai. Ez a magyar szabályozásnak megfelelő, azonban az osztrák jog ebben a tekintetben megengedőbb: lehetnek olyanok, akik jogaikat becsületes úton gyakorolják, akik nem felróható tudatlanságuk miatt vélik jogukat valósnak. Ezen személyeket vélt joguk ideiglenes állítása és gyakorlása alapján megilleti az "elbirtoklás". A kommentárok⁶⁸ azonban megjegyzik, hogy ennek a paragrafusnak gyakorlati jelentősége nincsen: egy családi viszonyhoz hasonló helyzet - például élettársi kapcsolat - bármilyen soká tartson is, akár a legjobb hiszemben, jogi viszonyvá (törvényes, érvényes házassággá) soha nem válhat.

A kereskedelmi és tulajdonjogok, mint például egy áru adott helyen és időben való megvétele, egy földterület, vagy víz használata nem évülnek el, kivéve azokat az eseteket, amikor a törvény egy adott időtartamon belüli joggyakorlás szünetelését kifejezetten jogvesztéshez köti. Amennyiben valakit ilyen jogainak gyakorlásától eltiltanak, vagy abban akadályoznak, ezzel egyidőben megkezdődik az "eltiltási jog elbirtoklása", amely egy másik személy szabadsága ellen irányul, és ez, mint tiltás, vagy akadály jelentkezik. Amikor az elbirtoklás többi feltétele is beáll, bekövetkezik az elbirtoklás. Ez a szabály a személyes szabadság védelmére született: habár a tulajdonjog nem évül el, jogvesztés mégis beállhat harmadik személy elbirtoklással való jogszerzése esetén.

Az elbirtoklás feltételei: a birtoklás, a jogszerűség, a jóhiszem, valós birtoklás, és megfelelő idő. Az elbirtoklás feltétele a személy képessége és a tárgy alkalmas voltán túl az, hogy az elbirtokló a dolgot vagy jogot ilyen módon megszerezhesse, ténylegesen birtokolja. Feltétel a 1460. § szerint, hogy a birtoklás törvényes, becsületes és valós legyen, tartalma pedig a törvényben meghatározott idő legyen. Törvényes minden olyan birtoklás, amely olyan jogcímen alapul, amely a tulajdon átszállásához vezethet. Ilyen például a hagyomány, az adomány, vétel, eladás, kölcsön, csere, kifizetés stb. (ABGB 1461. §) Ebben az esetben a jogcímként szolgáló jogügylet azért nem származtatja át a tulajdonjogot, mert az ügyletkötő erre nem jogosult - azaz például lopott dolgot ad el. Ebben az esetben a tudatlan vevő nem jogot, csak birtokot szerez. Aki érvényes jogcím nélkül, pusztán átadással jut a dolog feletti uralomhoz, annak birtoka nem jogszerű - például, ha a bérlő a bérleti szerződés lejáratával nem szolgáltatja vissza a dolgot. Külön kiemeli a törvény, hogy az elzálogosított, haszonkölcsönbe adott stb. dolgok törvényes jogcím hiánya miatt soha el nem birtokolhatóak. Abban az esetben, ha ilyen dolgot örököl valaki, örökösként is az örökagyót képviseli, ennek megfelelően az örökösök sem bírnak az elbirtokláshoz szükséges jogcímmel. Fenti dolgok csak

⁶⁸ Rummel: ABGB kommentar 2835. oldal

harmadik jogszerű birtokosnál - az egyéb törvényi feltételek fennállta esetén - keletkeztethetnek elbirtoklással tulajdont.

Legfeltűnőbb különbség a magyar jog és az osztrák jog szerinti elbirtoklás között, hogy utóbbi megköveteli a birtoklás jóhiszeműségét. Az 1463. § értelmében a birtoklásnak jóhiszeműnek, "becsületesnek" kell lennie:

"Aki azt a dolgot, melyet birtokol, valószínű okoknál fogva magáénak tartja, az jóhiszemű birtokos."

Rosszhiszemű birtokos az, aki tudja, vagy a körülményekből vélelmeznie kell, hogy a birtokában levő dolog másé. Az előző birtokos rosszhiszeműsége azonban nem akadályozza a jóhiszemű utód, örökös jogszerzését. Ebben az esetben az elbirtoklás a jóhiszemű utód birtokba kerülésével kezdődik - értelemszerűen nem számít az elbirtoklás idejéhez hozzá elődjének birtoklása. Jóhiszemű a birtok, ha az elbirtoklófélben lévő birtokos alapos okkal hiszi magát tulajdonosnak. Ténybeli tévedés, vagy a törvény nemtudása miatt lehet a birtoklás jogszerűtlen, de a birtokos jóhiszemű. A jóhiszemű birtoklás mellett nem szól vélelem, azt az arra hivatkozó köteles bizonyítani.

A jóhiszem nem abszolút kritérium, csak relatív; az elbirtokló tudomásának csak a saját szerzésének körülményeire kell kiterjednie, az elődjére nem. Az elbirtokláshoz azonban annak egész idejére megkívánt a jóhiszem: a birtokba lépés pillanatától egészen az elbirtoklás befejezéséig. A befejezett elbirtoklás utáni hiszemváltás azonban már nem releváns. Érdekes viszont, hogy egyes esetekben visszamenőlegesen is megváltozhat a hiszem megítélése. Abban az esetben például, ha valaki egy hajléktalantól vásárol ékszer, a körülményekből következően okkal feltételezheti, hogy az eladó nem törvényes úton jutott a tárgy birtokához; magára vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy tudja, vagy tudnia kellene, hogy ne tulajdonhoz, hanem csak birtokhoz jutott, ami nem vezethet elbirtoklásra, tekintve, hogy már a szerzésekortisztában volt nem-tulajdonosi minőségével (azaz az elbirtoklás szempontjából rosszhiszemű). Ha azonban utóbb kiderül, hogy az ékszer teszem azt örökség címén, azaz törvényes úton jutott az eladóhoz, s erről a vevő tudomást szerez, hiszeme az ügylet megkötésére visszamenőleges hatállyal megváltozik - más kérdés, hogy ekkor nem szorul elbirtoklásra, hisz tulajdonostól vett, tehát maga is egyből tulajdonjogot szerzett.

Érdekes kérdéseket vethet fel a képviselő útján történő elbirtoklás. Ebben az esetben kinek a hiszeme számít? Ha a képviselt rászorul a képviselőre, azaz cselekvőképtelen, vagy korlátozottan cselekvőképes, úgy a képviselő hiszeme a döntő. Abban az esetben viszont, ha a megbízó maga is szerzőképes, úgy mindkettőjük - azaz a megbízó és a képviselő - hiszeme is egyaránt számít. Egyértelmű az eset, ha mindketten jóhiszeműek, s abban az esetben is, ha mindketten rosszhiszeműek. Akkor viszont, ha hiszemük eltérő, a szabály a döntő: bármelyikük is rosszhiszemű, az negligálja a másik jóhiszeműségét.

Az 1464. § szerint a birtoklásnak valósnak kell lennie. Aki a dolgot erőszakkal vagy csellel keríti hatalmába, vagy a birtokba titokban jutott, avagy a dolgot csak kérelemből birtokolja, azt sem ő, sem örökösei el nem évíthetik. Ez a megfogalmazás tulajdonképpen a megfelelő szerzémódot követeli, s egy negatív definícióval "nem valódinak", azaz meg nem engedett módon való szerzésnek tekinti fentieket. Nem vezet tehát elbirtoklásra - a magyar joghoz hasonlóan - sem az erőszakos, sem az alattomos szerzés, sem pedig a szívességi használat.

Az elbirtoklás gyakorlati megfogalmazás szerint az időmúlás jogkeletkeztető hatása. Mind az elbirtokláshoz, mind az elévüléshez szükséges a törvényben meghatározott idő elteltel. Főszabály szerint ingó dolog hároméves törvényes birtoklással birtokolható el. (ABGB 1466. §) Ingatlanokra - ahol még nincs hivatalos nyilvántartás, de az ingatlanok elbirtoklását bírósági iratok és más okiratok bizonyítják -, vagy amikor a birtokban tartó neve nincs az iratokba bevezetve, az elbirtoklás harminc évig tart. Az 1470. § értelmében ahol még nincs hivatalos nyilvántartás, vagy azokat egy törvény nem "kebelezte be", a jóhiszemű birtokos harminc év alatt tud elbirtokolni.

Azon jogok, melyek ritkán gyakorolhatók, mint például egy javadalom elajándékozása, az elbirtoklásra hivatkozó az általános feltételek bizonyítása mellett azt is köteles igazolni, hogy a harminc év alatt a jog gyakorlására legalább háromszor alkalom nyílt, és ő ezen jogát mindannyiszor gyakorolta. (ABGB 1471. §)

A rendkívüli elbirtoklás szabályai. Az 1472. § értelmében a kincstárral, közjavak és a közvagyon kezelőjével szemben, amennyiben az elévülés beállt, továbbá egyházi javak kezelői, egyesületek és egyéb megengedett testületek ellen nem elégséges a rendes elbirtoklási idő. Ingó dolgokat, ingatlanokat, vagy azokon alapított szolgalmakat, vagy más jogokat - ha a birtokló neve a nyilvántartásba be van vezetve - hat évig kell folyamatosan birtokolni. Azon jogok, amelyek birtoklóját nyilvántartásba vették, és az összes többi a kincstárral szemben, vagy az 1454. §-ban felsorolt kedvezményezett személyekkel szemben csak negyvenéves birtoklás után lehet elbirtoklással tulajdont szerezni. Aki a törvény erejénél fogva kedvezményezett személlyel áll közösségben, azt ugyanolyan kedvezmények illetik az elévülési időre vonatkozóan. (ABGB 1473. §) Kedvezményben részesülők egymás közötti elévülése esetén is érvényesíthetők a kedvezmények, azaz kedvezményben részesülő jogát érvényesítheti mindenki mással - más rendkívüli elbánású személlyel szemben is.

Az 1474. § külön kiemeli az örökhaszonbérletet. Eszerint örökhaszonbérletet, vagy örökhaszonbérlettel terhelt ingatlan ezen minőségét, illetőleg korlátlan tulajdonjogát csak negyven évi szabad tulajdonosi birtoklással lehet elveszteni, illetőleg megszerezni.

Az elbirtoklási idő számításának külön szabályai vannak a tulajdonos tartózkodási helyére tekintettel. Amennyiben a dolog tulajdonosa azon a tartományon kívül tartózkodik, ahol a dolog van, úgy az elbirtoklás és az elévülés szembekerül egymással. Ekkor a szándékos, illetve a vétlen távollét ideje csak a felének, azaz egy év csak hat hónapnak számít. Azonban olyan rövid távollétek, melyek nem tartanak megszakítás nélkül legalább egy évig, nem vehetők figyelembe. Emellett a számításba vehető idő összességében nem haladhatja meg a harminc évet. Vétkes távollét nem lehet a rendes elévülési idő alól kivétel. (ABGB 1475. §) Ez a szabály az elbirtoklás lustiniánusi reformja utáni rendre hasonlít, amikor is eltérő idő szükségeltetett egyazon és különböző tartományban lakók közötti elbirtoklásra. (lásd II. 1. 1. fejezet) Az elbirtoklás idejének szabályozása a francia Code Civilben is ehhez hasonlóan található meg: jogcímet és jóhiszeműt feltételezve az elbirtoklás ideje tíz vagy húsz év attól függően, hogy egyazon bírósági kerületben lakik-e a tulajdonos, ahol a birtoka van, vagy nem. (Code Civil 2265. § prescription par dix et vingt ans)

A rendes elévülési idő dupláját - azaz hat évet - kell kivárniuk azoknak is, akik ingó dolgukat nem közvetlenül az igazi tulajdonostól szerezték, vagy rosszhiszemű birtokostól szereztek, s elődjüket megnevezni nem tudják, azonban birtokuk jogszerű, valódi és jóhiszemű. (ABGB 1476. §)

Aki a harminc, vagy negyven évig tartó elbirtoklást hitelesen bizonyítani tudja, annak nincs szüksége a jogcím törvényes voltának igazolására. Akivel szemben viszont bizonyítani tudják a rosszhiszeműséget, annak bármilyen hosszú birtoklása esetén is kizárt az elbirtoklás. (ABGB 1477. §)

Az elbirtoklás szünetelésének - azaz amikor az elbirtoklás nem folyik, ami az elbirtoklási időbe nem számít be - három esete lehetséges:

Az elbirtoklás kezdete tolódik el

Az elbirtoklás tovább folytatódik

Az elbirtoklás befejezése nyúlik ki

Ennek oka a tulajdonos, a tulajdonos és az elbirtokló közti viszony, vagy valamely általános körülmény lehet.

Az első eset, amikor a feltételek fennállása ellenére az elbirtoklás megkezdése tolódik el szintén több okból lehetséges.

a) Nem kezdődik el az elbirtoklás olyan személyek ellen, akik lelki tehetségük - cselekvőképességük - hiánya, vagy fogyatékossága miatt jogaik igazgatására maguk nem képesek, árvák, örültek, és törvényes képviselővel sem rendelkeznek.

b) Nem kezdődik meg az elbirtoklás házastársak között, gyermekek, gyámság alatt állók és szüleik, vagy gyermekeik között, míg a házasság, szülői, gyámi hatalom fennáll.

c) Nem veszi kezdetét az elbirtoklás polgári, vagy hadi szolgálat miatt távollévővel szemben, valamint az igazságszolgáltatás teljes megszűnése esetén (tűzvész, háború).

Megszakad az elbirtoklás a fentebb említett b) és c) esetben.

Meghosszabbodik az elbirtoklás ideje az a) esetben akkor, ha az elbirtoklást szenvedő utóbb, az elbirtoklás megkezdése után kerül cselekvőképtelen állapotba. Ekkor a már megkezdett elbirtoklás folyik tovább, azonban amíg ez az állapot fennáll, nem fejezhető be. Az akadály megszűntével az elbirtoklás csak újabb két év elteltével fejezhető be.

Az elbirtoklás sikeres befejezéséhez szükséges a birtoklás folytonossága. Az elbirtoklás félbeszakadása esetén az addig eltelt idő elenyészik. Félbeszakítja az elbirtoklást:

- Ha az, aki az elbirtoklásra hivatkozni akar, az elbirtoklás alatt elismeri a másik jogát. Ilyen például az, ha felhagy a birtokkal, vagy egyszerűen csak nem jogosultként viselkedik - azaz például nem fizeti a közterheket.
- Ha a birtokost a tulajdonos beperli, s a kereset kellőképpen folytatódik - azaz a per zajlik -, az is megszakítja az elbirtoklást. Ebben az esetben a

félbeszakadás csak akkor áll fenn, ha az igényt a bíróság jogosnak ítéli. Ellenkező esetben, vagyis a kereset elutasítása esetén ugyanis egyértelmű, hogy a per megindítója nem formálhat jogot a dologra. A keresetindítás tehát csakis jogot megállapító ítélet esetén szakítja félbe az elbirtoklást, az azonban a kereset benyújtására visszamenő hatállyal. A félbeszakítás hatása azonban viszonylagos: csakis a mindenkori felperes javára szól - utóbb erre harmadik személy tehát nem hivatkozhat.

A NÉMET BGB szabályozása lényegesen rövidebb az osztrákhhoz képest, ahhoz nagyon hasonló, ezért a párhuzamosságok elkerülése végett utóbbit röviden összefoglalom.

A BGB mellőzi a fogalom-meghatározást, a 937. § egyből a dolgok középebe vág:

"Aki egy ingó dolgot tíz éven át birtokol, megszerzi a tulajdonjogát."

Az elbirtoklás nem következhet be abban az esetben, ha a birtokos nem jóhiszemű, vagy később tudomására jut, hogy a tulajdon nem illeti meg. Ennek megfelelően a jóhiszem a német jog szerint is a birtokba kerülő azon alapos okon alapuló feltételezését jelenti, hogy ő a tulajdonos. Ebben a tekintetben mind az osztrák, mind a német jog a középkori, kánonjogias felfogás folytatásaként értelmezhető - szemben a magyar Polgári Törvénykönyv szövegével, ami a magyar jog szerves fejlődését illusztrálja e tekintetben.

A 938. § felállítja az elbirtoklás vélelmét: aki a dolgot az időtartam kezdetén és végén birtokolta, annak birtoklását a köztes időre vélelmezzük. Ez a szabály a magyar jog szakadatlan birtoklás-kritériumának megfelelője.

Az elbirtoklás nem kezdődhet el, illetve ha már elkezdődött nem folytatódhat mindaddig, amíg a tulajdonjogi igény elévülése nyugszik, vagy az elévülés akadályai meg nem szűntek. (BGB 939. §) Ez az utaló szabály az elbirtoklás nyugvását az elévülés szabályaihoz utalja.

Félbeszakad az elbirtoklás, ha az elbirtokló kiesik a dolog birtokából. A birtoklás folyamatosága, mint fentebb már említettem, vélelmezett, ennek megfelelően a félbeszakadást bizonyítani kell. Az elbirtoklás nem vezet eredményre, ha az elbirtokló a birtokból akaratán kívül kiesik, és azt egy éven belül nem szerzi vissza, vagy a határidőn belül keresetet nem indít a dolog visszaszerzésére. (BGB 940. §) A szabályozás a hazaihoz igen hasonló, bővebb kifejtésétől érthetősége miatt épp ezért eltekintek.

Az elbirtoklás megszakad, ha a tulajdonos, vagy a közvetett sajátképpen birtokos - aki birtokát a sajátképpen birtokostól származtatja - igényét a birtokló ellen bírósági úton érvényesíti. A keresetindítás joga eszerint nemcsak a birtokból kiesett tulajdonost, hanem a birtoktól elesett közvetett sajátképpen birtokost is megilleti. Az elbirtoklás megszakadása annak a javára áll be, aki azt keresetindításával előidézte. Erre az esetre ismét az elévülés szabályainak - megfelelő - alkalmazását hívja segítségül a jogalkotó. (BGB 941. §) Ha az elbirtoklás megszakad, a megszakadásig eltelt idő többé nem vehető figyelembe. A megszakadást követően az elbirtoklás újratezdődhet.

Az elbirtoklási idő számítása abban is a magyar szabályokra emlékeztet, hogy a 943. § értelmében harmadik személy jogutódlása esetén elbirtoklási idejük összeszámítható: a jogutód "megörökli" elődje addigi elbirtoklási időnek minősülő idejét. Ennek megfelelően a hagyatéki birtokos javára eltelt elbirtoklási idő az örökösök javára is beszámít.

A 945. § kimondja, hogy az elbirtoklás általi tulajdonszerzéssel megszűnik harmadik személyek tulajdonszerzés előtti megalapozott joga a dologon. Történik mindez azért, mert a sajátképpen birtokos a tulajdonszerzést illetően szükségképpen rosszhiszemű, vagy később szükségképpen válik azzá. Kimondja emellett a törvény, hogy az elbirtoklási időnek a harmadik személy jogára való tekintettel is el kell telnie.

III. Befejezés

"Nincs jog harc nélkül, miként tulajdon sincs munka nélkül." (Rudolf Jhering)

Jelen dolgozatomban az ingatlan tulajdonjogának megszerzéséről írtam, kiemelve ezek közül az elbirtoklást. Kapitalizálódó társadalmunkban az ingatlantulajdon visszanyerte jelentőségét, ezzel párhuzamosan a szerzési szabályok hordereje is megnőtt. Ezek közül az elbirtoklás napjainkban különösen fontos témává nőtte ki magát az államot fenyegető veszélye miatt.

Az állam vagyona mindannyiunké, az állam polgárainak céljait van hivatva szolgálni, közérdek tehát az állami vagyon elbirtoklásának megakadályozása. Ennek érdekében minél gyorsabb szervezeti és szabályozásbeli változtatásokra van szükség, a nyilvántartások aktualizálására, a vagyonkezelés kérdéseinek rendezésére, az illetékesség, hatáskör elosztására, és gyors gyakorlati fellépésre az elbirtoklási idő megszakítása végett. A feladat hatalmas, egész apparátusokon és kormányokon átívelő, azonban megkerülhetetlen az állami vagyon megóvása szempontjából.

Dolgozatommal a kérdés tisztázásához igyekeztem hozzájárulni, a probléma időbeli és térbeli körüljárásával pedig a megoldási lehetőségek számbavételében próbáltam közreműködni, remélem, nem hiába.

Felhasznált irodalom

1949. évi XX. törvény. A Magyar Köztársaság Alkotmánya

Baur, Fritz: Lehrbuch des Sachenrechts. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1989.

Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 1999.

Benedek Ferenc: Római magánjog. Dologi és kötelmi jog. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1995.

Bessenyő András: Római magánjog II. A római magánjog az európai gondolkodás történetében. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 1999.

Brósz Róbert - Pólay Elemér: Római jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. Civilisztikai Döntvénytár. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 1996.

Csanádi György: Polgári jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.

Cserhádi József - Fábián Árpád: A II. vatikáni zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai. Szent István Társulat, Budapest, 1992.

Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

Éber Kálmán - Kenyeres János - Németh János - Vékás Lajos: Polgári jog. Családjog. Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. (szerk. Mezey Barna) Osiris, Budapest, 2000.

Eörsi Gyula: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga. Jog- és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951.

Frank Ignác: A közgazdaság törvénye magyarhonban. Pest, 1847.

Földi András - Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Glossza Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez. I-II. Grill, Budapest, 1932.

Grosschmid Béni /Zsögöd Benő/: Fejezetek kötelmi jogunk köréből I-II. Wigand F. K. Könyvnyomdája, Budapest, 1901

Harmathy Attila: Dologi jog - kötelmi jog. in: Liber amicorum. Studia L. Vékás dedicata. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999.

Horeczky Károly - Szilágyi Dénes - Zanathy János (szerk.): Polgári jog 1970-

1995. A személyek, személyiségvédelem, szellemi alkotások joga, tulajdonjog. Ingatlan ABC 1997. Bole Kiadói, Kereskedelmi és Tanácsadó Kft., Budapest, 1997.

Jelentés az állami tulajdonú földterületek nyilvántartásának ellenőrzéséről.

Állami Számvevőszék.

Jelentés a helyi önkormányzatok vagyonszerkezetének, vagyonhasznosítási és nyilvántartási tevékenységének vizsgálatáról. Állami Számvevőszék.

Jobbágyi Gábor: Magyar polgári jog. Személyi jog. Novotni Kiadó, Miskolc, 1999.

Kovács László: Módszertani útmutató a bírói munkához 1. Az ingatlan tulajdonjogának megszerzése. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1980.

Kecskés László: Polgári jogi tanulmányok. Janus Pannonius Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1995.

Knorr Alajos: A magyar magánjog. Különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés, Pest, 1873.

Kőrös András: Az elbirtoklás. /Bírói szemmel/ in: Közjegyzők Közlönye 12/1999. sz.

Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Dialóg Campus Kiadó, Budapest - Pécs, 1997.

Lenkovics Barnabás: Magyar polgári jog. A dologi jog vázlata. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Lőrincz Lajos (szerk.): Tanulmányok a kincstári vagyronról és kezeléséről. Államigazgatási Főiskola, Budapest, 1992.

A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény

Mádl Ferenc: Állam és gazdaság. Forradalom a jog útján a Közép- és Kelet-Európai országokban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

Mádl Ferenc: Egy Európai Polgári Törvénykönyv felé. in: lustum, aequum, salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére. PPKE Jog- és Államtudományi Karának könyvei, Budapest, 1998.

Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Intitúciók. Tankönyvkiadó, Budapest, 1960.

Matúz György: Ingatlan: adás, vétel, csere, bérlet. Novorg, Budapest, 1995.

Matúz György: Ingatlanjog a gyakorlatban. Perfekt Pénzügyi Szakoktató és Kiadó Rt., Budapest, 1998.

Menyhárth Gáspár: Az elbirtoklás az osztrák általános polgári törvénykönyv alapján, Kolozsvár, Lepage Lajos egyetemi könyv kereskedése, 1910.

Mezey Barna (szerk.): A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény. Osiris, Budapest, 2000.

Mezei Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris, Budapest, 1997.

Petrik Ferenc: Az ön ügyvédje. Kultúrtrade Kiadó, Budapest, 1994.

Petrik Ferenc: Tulajdonjogunk ma (IV: rész) in: Magyar Jog 1981/10. Polgári jogi kodifikáció és jogharmonizáció. Tanulmánykötet. Novotni Kiadó, Miskolc, 1999.

A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (PTKM) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999.

A Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. számú törvényerejű rendelet és miniszteri indoklása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

Rummel, Peter: Kommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch. Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 1984.

Ruszoly József: Európa jogtörténete. Az "újabb magánjogtörténet" Közép- és Nyugat- Európában. Püski, Budapest, 1996.

Sárándi Imre: Polgári jog III. Tulajdonjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

Sárközy Tamás: A tulajdonjog megszerzése. in: Polgári jog. Kommentárok a gyakorlat számára. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 1998.

Sárközy Tamás: Rendszerváltozás és privatizáció joga. A tulajdonváltozás joga a volt szocialista országokban. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1997.

Sárváry Ferenc: Földesúr és jobbágy kézikönyve törvényi tekintetben. Tóth Lajos, Debrecen, 1842.

Schlechtriem, Peter: A jóhiszeműség a német jogban és az egységes nemzetközi szabályozásban. Magyar Jog 1/1998. Sz.

Sólyom László: Polgári jogi kérdések az Alkotmánybíróság gyakorlatában. in: Jogtudományi Közöny 3/1994. sz.

Szekrényesy Endre: A magyar magános polgári törvény. Trattner - Károlyi, Pest, 1837.

Szilágyi Sándor: Magyar polgári jog. Az agrárjog alapjai. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997.

Szladits Károly: A magyar magánjog tankönyve. Dologi jog. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930.

Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata I-II. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933.

Szladits Károly: A magyar magánjog vázлата. A bányá-, csőd-, kereskedelmi és váltójog alapelveivel. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909.

Szladits Károly - Fürst László: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog I-II. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.

Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog I-VI. Grill Károly könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939-1942.

Váradí Gábor: Az eredeti és a származékos szerzéspódról. Magyar Jog 12/1994. sz.

Váradí Gábor: A jóhiszemű szerzés minősítéséről. Jura 1/1994.

Vékás Lajos: Grosschmid "Fejezetek kötelmi jogunk köréből" című művének centenáriuma. Jogtudományi Közlöny 1999/9.

Világhy Miklós - Eörsi Gyula: Magyar polgári jog I-II. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.

Weres Balázs: Magyar decretum /Werböczy István Tripartitumának magyar fordítása/ Raphael Hoffhalter, Debrecen, 1565. Hasonmás kiadás. Zivilrecht, Wirtschaftsrecht. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1995.

Zlinszky Imre: A Magyar Magánjog mai érvényében, különös tekintettel a gyakorlat igényeire. Franklin Társulat, Budapest, 1899.

Zlinszky János: Ius privatum. A római magánjog története. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Szakmai tanulmányok

DR. KISS ANNA:

A SÉRTETT HÁTRÁNYOS HELYZETE A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

A konfliktusok során elszenvedett sérelem megtorlása kezdetben az egyénre hárult, aki képességei szerint a saját erejére támaszkodva érvényesíthette érdekeit. Ennek legfontosabb módja a magánharc volt, amit a szemben álló felek ereje, ügyessége döntött el. Később az állam korlátozta a magánbosszút, majd a III. században született meg az a gondolat, hogy a bűncselekmények megtorlásának terhét magára vállalja. Ettől kezdve a közhatalom hivatalból üldözte a bűncselekmények elkövetőit. Részben azért, hogy ne a sértettnek vagy hozzátartozóinak kelljen az elkövetőt elfognia, részben pedig azért, mert voltak olyan magatartások, amelyek az államra és az egész társadalmi rendre nézve súlyos veszélyt jelentettek. A büntetőjogi felelősség alapja az egyéni sérelem helyett a közösségi lett.

A történelem és a büntetőjog fejlődése folyamán így a sértett elveszítette az eljárásban korábban ráosztott főszerepet, és ma már elmondható, hogy érdemtelenül tengődik az igazságszolgáltatás perifériáján. Bárd Károly szerint "a sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének. Az eljárás hivatásos résztvevői végérvényesen eltulajdonították a közvetlenül érintettek konfliktusait. A per egykori ura, a vádfunkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerekben alig több, mint a tanúk egyike. A büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag."⁶⁹

A hétköznapi gyakorlat igazolja, hogy a jogszabályok által meghagyott lehetőségek a jogalkalmazás folyamán tovább szűkülnek, és a sértett kívülállóként, kiközösítettként tengődik az eljárásban, vagy ami még ennél is rosszabb, újabb viktimizációjának lehetünk tanúi.

Ma már egyre többen sürgetik, hogy a sértett nyerje vissza méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásnak nevezett drámában. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha jogosítványai bővülnek, s emellett olyan garanciák épülnek az eljárás rendjébe, amelyek lehetetlenné teszik jogainak korlátozását. Ezt sugallják az európai jogi dokumentumok is.

Nemzetközi kötelezettségvállalásainknak megfelelően a nyolcvanas és a kilencvenes években a büntető anyagi és eljárási jogszabályokat többször is módosították: az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi ajánlások és a hazai jogszokások közötti összhang megteremtésén fáradoztak a jogalkotók. A cél a "törvényes és emberséges" büntetőeljárás létrehozása volt. Olyan garanciákkal bővítették a jogszabályt, amelyek elsősorban a terhelt védelmét szolgálták. A sértettől ugyanakkor elfeledkeztek, pedig a "törvényes és emberséges" büntetőeljárás nemcsak a vádlottak és az elítéltek alapjogait rögzítő okmányok figyelembevételét jelenti. A jogállamisághoz fűződő alapelvek ugyanis az eljárásban érintett valamennyi személy emberi jogainak betartását ígéri.

⁶⁹ Bárd K.: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. 21. p.

A sértett szerepének tanulmányozása ma már számos kutatás tárgya. A jogtudósok egy része rájött arra, hogy a bűncselekmények áldozatai méltatlanul tengődnek az igazságszolgáltatás periferiáján. Eljárásbeli részvételüket, valamint a jóvátétel érvényesítésével kapcsolatos lehetőségeiket tekintve hátrányos helyzetben vannak. Ezért hívják fel a figyelmet a bűncselekmények áldozataira. Hangsúlyozzák az állam felelősségvállalásának kötelezettségét is, hiszen az állam egyik fő feladata az állampolgárok védelme.

Az "objektív felelősség" elmélete szerint az állam és az állampolgár között létrejött szerződésben az állampolgár önmagát korlátozza, adókat fizet, kötelezettségeket vállal. Mindezekért cserébe az állam kötelessége a közbiztonság zavartalanságának, a nyugodt életnek és a polgárok jogérvényesítésének a biztosítása. Amennyiben bűncselekmény történik, akkor ez azt jelenti, hogy az állam a vállalt kötelezettségeinek nem tett eleget.

Az "egyenlő védelem" teóriája szerint az emberek a bűncselekmények gyakorisága szempontjából különböző területen élnek. Így az állam feladata lenne az egyenlőség megteremtése. Ez pedig az áldozatok kompenzálásával érhető el. A jogalkalmazás hatékonysága is megköveteli, hogy a bűnmegelőzés ne azonos intenzitással történjen.

A "társadalmi kötelezettség" tana azt vallja, hogy a sértett háttérbe szorulásáért az állam a felelős. Ennek oka nagyon is érthető: az állami költségvetés mindinkább magába szívja azokat a pénzbüntetéseket, amelyeket korábban az áldozat kapott meg. Eljött tehát az idő, hogy megszűnjön a sértett kihasználása. Ezért az állam feladata, hogy gondoskodjék a nehéz helyzetbe került sértett támogatásáról.

A társadalmi jólét elmélete szerint az állam feladata a sértett kompenzálása. Ez a jogosultság viszont csak azokat illetheti meg, akik valójában rászorulnak. A jóléti állam ezzel kapcsolatos kötelezettsége tehát nem minden áldozat szempontjából áll fenn.

A bűnmegelőzési teória képviselői azt vallják, hogy az állami kártalanítás elősegíti a jogérvényesítést, mert a sértettek annak reményében, hogy káruk majd megtérül, nagyobb kedvvel tesznek feljelentést, és nagyobb mértékben nyújtanak segítséget az igazságszolgáltatás részére.

A politikai motívumok elmélete a kompenzáció nyújtásából származó különféle politikai előnyök megjelenésében látja a lényegét. "A közvélemény erősen támogatja az ilyen terveket, s ezért jó politikai stratégia megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Lehet, hogy valaki soha nem válik áldozattá és ezért nincs szüksége kártalanításra, a politikusok azonban profitálhatnak abból a jó hírből, amit az emberekben - a büntető igazságszolgáltatással, a kormánnyal és magukkal a politikusokkal kapcsolatban - kialakítottak. Ilyen módon a kompenzáció szimbolikus, pszichikai segítséget nyújthat az embereknek, még akkor is, ha soha nincs rá szükségük vagy soha nem is kapnak segítséget. S természetesen az ilyen viszonyulások - a büntetőeljárás hiányossága miatti elidegenedés megfékezésével - segítenek megőrizni a rendszer politikai stabilitását." ⁷⁰

⁷⁰ Görgényi I.: A viktimológiai ismeretek érvényesülésének fő irányai a kriminológiában és a büntetőjogban. Kandidátusi értekezés, Miskolc, 1994. 196.p.

Ma már egyre többen hangoztatják, hogy - a vádlotti alapjogok mintájára - a sértettet megillető alapvető jogosítványokat is jogszabályban kellene az államnak deklarálnia. "Ilyen alapjogként említik pl. a félelem nélküli, biztonságos élethez való jogot, amellyel szemben ott áll az állam azon kötelezettsége, hogy a bűncselekmények elkövetését meggátolja, hogy polgárainak a bűnözőkkel szemben hatékony védelmet nyújtson. Az alapvető jogosítványok közé sorolják a bűncselekmény okozta károk megtérítéséhez, az elszenvedett sérülés és fájdalom orvoslásához való jogot, valamint a sértetteknek azon jogát, hogy az igazságszolgáltatás szervei tisztelettel, megértéssel foglalkozzanak velük és döntéseik kialakításánál vegyék számba érdekeiket." ⁷¹

"Mindez azt jelzi, hogy a 70-es években lényeges fordulat állott be a viktimológia tudományában. Korábban nem nélkülözött minden alapot a viktimológiát ért szemrehányás, miszerint az nem más, mint olyan bűvészkedés, amelynek a célja annak kimutatása, hogy a bűncselekmény bekövetkeztéért végül is az áldozat felelős. Ma már nem divatos téma a sértett közrehatása és változott a kriminológusok viszonyulása az áldozatokhoz: a kioktatása, a hibáztatás helyébe a megértés és a segítő szándék lépett. A viktimológia támadásának célpontját a sértettől áthelyezte a szociálpolitika és az igazságszolgáltatás rendszerére, amelyek - így mondják - képtelenek az áldozatok jogos igényeinek eleget tenni." ⁷²

A megváltozott kriminálpolitika hatásaként a nyolcvanas évek elejétől az Európa Tanács és az ENSZ határozataiban, illetve ajánlásaiban is tükröződnek ezek a gondolatok. Az ENSZ közgyűlés ajánlásai nem kötelezőek a tagországokra nézve, de iránymutató szerepük következtében befolyásolják a kriminálpolitika alakulását. Az Európa Tanács ajánlásai nagyobb hatással vannak a tagországok igazságszolgáltatására, hiszen "egyrészt kevesebb, a nemzeti sajátosságokat könnyebben egyeztető ország képviselői alakítják ki az állásfoglalásokat, másrészt a tagországokat sok olyan más, gazdasági és kulturális szál köti össze, amelyek a kriminálpolitikai ajánlások végrehajtását is megkönnyítik. A legújabb nemzetközi beszámoló jelentések is azt bizonyítják, hogy az európai országok nagy része elindult a kijelölt úton: kedvezően változtak a jogszabályok, új intézmények alakultak a sértettek támogatására, létrejöttek a sértettek kártalanítására szolgáló alapok." ⁷³

A sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai ajánlások több témakört érintenek. Az ezzel kapcsolatos kérdések általában három nagy csoportra oszthatóak: a sértett eljárásjogi helyzetével kapcsolatos problémák, a kártérítés és a jóvátétel kérdése, valamint az áldozatok megsegítése és az áldozattá válás megelőzése.

Az Európa Tanács 1983. évi konvenciója az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítésére vonatkozik. Eszerint az államnak akkor kell közreműködnie a jóvátételben, amikor a kártérítés más forrásokból nem áll teljes egészében rendelkezésre. A kártérítés további feltétele, hogy az erőszakos bűncselekmény következtében a sértett súlyos testi sértést vagy egészségromlást szenvedjen. Ez a kártérítés az elhalt sértett hozzátartozóját is megilleti. A jóvátétel független attól, hogy az elkövető büntethető-e. A kártérítést mindig annak az államnak kell fizetnie, amelyiknek a területén a

⁷¹ Bárd K.: "Alkamazott" viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. 20.p.

⁷² Bárd (1984) i.m. 20.p.

⁷³ Kratochwill F.: A betöréses lopás sértettje. In: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulságai. Kriminológiai Közlemények 38-39. szám, Budapest, 1991, 66.p.

bűncselekményt elkövették. A kártérítésnek fedeznie kell a jövedelem kiesését, az egészségügyi, az orvosi és a kórházi költségeket, a temetés kiadásait, valamint a kiesett tartást. A kártérítés megítélésakor a hatóságnak figyelembe kell vennie a sértett anyagi helyzetét, illetve a bűncselekménnyel kapcsolatos közreható magatartását. A kétszeres kártérítés elkerülése érdekében az illetékes hatóság levonhatja a megítélt kártérítésből azt az összeget, amelyet a sértett, illetve hozzátartozója az elkövetőtől, a biztosítótól vagy más forrásból kapott. Az államra vagy az illetékes hatóságra átruházódnak a kártérített személynek a kártérítés követelésére vonatkozó jogai.

Bár a magyar büntetőeljárás törvény ismeri a polgári jogi igény⁷⁴ intézményét, a sértettek kára az esetek túlnyomó többségében mégsem térül meg. Az állam felelőssége mindenképpen abban van, ha már egyszer nem tudta megakadályozni a bűncselekmény elkövetését, legalább kárenyhítésben részesítse azokat, akiket sérelem ért. Hazánkban nincs olyan törvénye, amely a bűncselekmények következtében sérelmet szenvedettek állam általi kárenyhítését szabályozza. Bár a törvény tervezete a kilencvenes évek végén elkészült, érvényessé mégsem vált. Napjainkban „csupán” egy kormány határozat – 1074/1999. – szabályozza ezeket a kérdéseket.

Az évekkel ezelőtt Lisszabonban megfogalmazott sértetti jogokat és elveket a résztvevő 15 ország közül egyedül Magyarország nem tartja be. Jelenleg nincs hazánkban olyan elkülönített állami költségvetési alap, amelyből a kártalanítás összegét finanszírozhatnák. Véleményem szerint a sértett kártalanításának szabályai mindenképpen törvényben kell, hogy megjelenjenek. S ez nem csak jogi, hanem politikai kérdés is. A bűnözés növekedésével ugyanis párhuzamosan nő az áldozatok száma. Az elkövetések erőszakosabbá válása és az igazságszolgáltatás elégtelensége pedig az állampolgárok bizalmának elvesztéséhez vezet(het).

Egy másik nemzetközi jogi dokumentum is a sértett jogaiért harcol. Az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1985-ben fogadta el "A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről" szóló deklarációját. A nyilatkozat a hatalommal való visszaélés áldozataival kapcsolatos kérdések mellett számos olyan problémát is érint, amely a bűnmegelőzéssel, a bűncselekmények felderítésében való nemzetközi együttműködéssel, a kiadatással, valamint a sértett kárigényének kielégítésével kapcsolatos. Ennek értelmében a kormányoknak felül kell vizsgálniuk gyakorlatukat és jogszabályaikat annak érdekében, hogy a kártérítést mint büntetési lehetőséget vegyék figyelembe az egyéb büntetési szankciók mellett. E célból el kell törölniük minden olyan korlátozást, amely megakadályozza e lehetőség általános alkalmazását. Az állam további feladata, hogy nemzeti alapok létrehozásával anyagi kompenzációt nyújtson, amennyiben a sértett kára az elkövetőtől vagy más forrásból nem térül meg. A deklaráció felhívja a tagországok figyelmét, tegyék lehetővé a sértettek számára, hogy megfelelő információhoz juthassanak.

Szintén 1985-ből való a sértett büntető- és eljárásjogi helyével, illetve szerepével kapcsolatos Európa Tanácsi Ajánlás. Az argumentum értelmében az igazságszolgáltatás alapvető funkciójának találkoznia kell a sértett szükségleteivel és érdekeinek védelmével. A tagországok hatóságainak az eddiginél nagyobb mértékben kell figyelembe venniük a sértett igényeit. Bár az eljárás tárgya elsősorban az állam és az elkövető kapcsolata, emellett fontos a

⁷⁴ A sértettnek a büntetőeljárás során belüli olyan kártérítési igénye, amely a bűncselekmény által okozott kárral kapcsolatos

sértett bizalmának megszerzése és tanúként való együttműködésének elősegítése. Az ajánlás hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az állam jobban vegye tekintetbe az áldozat által elszenvedett pszichikai, pszichológiai, materiális és szociális károsodást, és e hátrányok csökkentése érdekében dolgozza ki azokat a lépéseket, amelyek a sértett helyzetének javításához vezethetnek. Ennek megfelelően a tagállamok - az ajánlásban meghatározott alapelvek szerint - vizsgálják felül jogszabályaikat és joggyakorlatukat. A dokumentum irányító eszméi a büntetőeljárás különböző szakaszaira vonatkoznak. Az ajánlás előírja, hogy a nyomozás folyamán olyan szakemberek foglalkozzanak a bűncselekmények áldozataival, akik megértőbbek velük szemben, akik felvilágosítást tudnak adni a jogi és a gyakorlati lehetőségekről és főleg a kártérítésről. Az eljárás minden szakaszában a hatóságnak úgy kell a sértettet kihallgatnia, hogy méltósága ne sérüljön. Amennyire lehetséges és szükséges, gyerekkorúakat, rokkantakat és elmebetegeket szüleik, gondozójuk vagy más, nekik segítő személy jelenlétében kell meghallgatniuk. A sértett magánéletével kapcsolatos információkat bizalmasan kell a hatóságnak kezelnie. Az áldozat érdekeinek védelmében az állam feladata, hogy megóvja őt minden olyan nyilvánosságtól, amely a méltóságát sértheti. A sértettnek joga van arra, hogy a nyomozás eredményét megismerhesse. A rendőrség kötelessége, hogy a bűncselekményről készített jelentésében vagy határozatában tiszta tényállást írjon le a sértett által elszenvedett sérülésről és kárról. Az ügyész feladata pedig - amennyiben a jogalkotó által ráruházott diszkrécionális hatalmánál fogva eltekinthet a vádemeléstől -, hogy a határozat meghozatalánál vegye figyelembe az áldozat kártérítésének a kérdését, valamint a váddal kapcsolatos döntéséről tájékoztassa a sértettet. Az ajánlás fontos alapelvnek tartja, hogy a vádemelés mellőzése esetén a sértettnek lehetősége legyen jogorvoslatra vagy pótmagánvádra. A bíróságnak kell tájékoztatnia a sértettet a tárgyalás kitűzésének pontos időpontjáról és helyéről, a kártérítés követelésének lehetőségeiről, az ügy kimeneteléről, valamint jogi képviselő választásával kapcsolatos jogairól. Az ajánlás értelmében lehetővé kell tennie a hatóságnak az elkövető részéről a sértettnek nyújtandó kártérítés büntető bíróság előtti megítélését. Az ezzel kapcsolatban létező korlátozásokat, tiltásokat vagy technikai problémákat, akadályokat az államnak el kell törölnie. A jogalkotónak biztosítania kell, hogy a kártérítés a büntetést kiegészítse, vagy akár azt helyettesítse. A bíróságnak a büntetés kiszabásakor mindig figyelembe kell vennie azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a vádlott a kár megtérítése érdekében tesz. Amennyiben a kártérítés büntető szankcióként kerül alkalmazásra, ugyanolyan módon kell behajtani azt, mint a pénzbüntetést. Ennek alkalmazása folyamán a sértett érdekében a kártérítés behajtását előnyben kell részesíteni az elkövetővel szemben megállapított minden egyéb anyagi jellegű büntető szankcióval szemben. Minden más esetben, amennyire ez csak lehetséges, az áldozatnak segítséget kell nyújtani a pénzhez való hozzájutásban. A hatóság feladata, hogy bizonyos bűncselekmények esetén a sértettet és családját megvédje a megszegyenítés és a megtorlás veszélyével szemben. Amennyiben a biztonság speciális védelmet tesz szükségessé, a bíróságnak zárt tárgyalást kell elrendelnie, és a sértett személyére vonatkozó információkat úgy kell kezelnie, hogy az ne legyen hozzáférhető.

Napról-napra egyre több ember válik bűncselekmény áldozatává, amely gyakran súlyos pszichikai, pszichológiai, szociális és anyagi következményekkel jár. Sok esetben az igazságszolgáltatás önmagában nem elégséges arra, hogy helyrehozza azt a kárt, amelyet a bűncselekmény okozott. Ezért az áldozatok részére a segítségnyújtás más formáit is meg kell

szerveznie az államnak. Ehhez nyújt segítséget az Európa Tanács 1987. évi ajánlása, amely az áldozatok megsegítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről szól. Az ajánlás értelmében az állam fontos feladata felmérések és kutatások folytatása a célból, hogy a legfontosabb és legaktuálisabb kérdések napvilágra kerüljenek, valamint a szükséges adatok rendelkezésre álljanak. Ez a feltétele annak, hogy az áldozatokat segítő konkrét programokat és szervezeti formákat kidolgozthassák. Az államnak biztosítania kell, hogy a legsürgősebb esetekben a sértettek soron kívül kapjanak segítséget, illetve a hatóságok azonnal szervezzék meg az áldozatok és családtagjaik védelmét az elkövető részéről történő megtorlással szemben. A segítségnyújtás különböző formákban jelentkezhet: lehet egészségügyi, pszichológiai, szociális és anyagi jellegű támogatás, lehet a sértett eljárási jogairól történő felvilágosítás és a képviselőválasztással kapcsolatos segítség, valamint a további áldozattá válás megelőzéséhez nyújtandó tanácsadás. Az ajánlás értelmében a szolgáltatások más-más irányúak lehetnek. Az általános segítségnyújtás mellett az áldozatok speciális csoportjai - gyermekkorúak, az erőszakos közönség és a családon belüli erőszak áldozatai, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos sértettek, tanúk, stb. - is szerepet kapnak a szolgáltatások megszervezésekor. Az ajánlás szerint az államnak támogatnia és bátorítania kell azokat az önkéntes szervezeteket is, amelyek az áldozatok megsegítésére jöttek létre. Természetesen elő kell segítenie az együttműködést az igazságszolgáltatás keretében működő más szervezetekkel is. Minden erőfeszítést meg kell tenniük a hatóságoknak a bűnözés és az áldozattá válás megelőzése érdekében. Bátorítaniuk kell azokat a kísérleteket, amelyek az elkövető és a sértett kiegyezésére, a „mediáció”-ra vonatkoznak.

A tettes-áldozat egyezség mint a jóvátétel egyik speciális formája, ma már a restoratív igazságszolgáltatás leglényegesebb megvalósulási módja. A mediáció esetében az egyezség tárgya mindig a bűncselekmény által okozott kár jóvátétele. Emellett célja ugyanakkor az is, hogy a felek közötti közvetlen kapcsolat elősegítésével a bűncselekmény okozta feszültség feloldódjon. A terhelt az általa nyújtott jóvátétel jutalmaként részben vagy egészben mentesül a szokásos felelősségre vonás következményei alól.

A tettes-áldozat egyezség a szakirodalomban a diverzió egyik fajtájaként jelenik meg. Barabás Tünde szerint ez a megállapítás csak részben felel meg a valóságnak, ugyanis a tettes-áldozat egyezség alkalmazása ma már a diverzióhoz képest szélesebb körű. Az egyezségnek napjainkban vannak olyan megoldási módozatai, amelyeknél a megegyezés a bíróság ítélelhozatala előtt is lehetséges. Speciálisnak annyiban tekinthető, hogy bár az egyezség tárgya a bűncselekmény által okozott kár jóvátétele, célja egyben a felek közötti közvetlen kapcsolat elősegítésével a cselekmény okozta feszültség feloldása, vagyis a megbékélés, a „kiengesztelődés”. Frehsee szerint a felek között a tiszta, különösen a materiális kárról való megegyezésen túl a mediációnak szociálpszichológiai dimenziója is van, ami a konfliktus-elsimító megbékélésben nyilvánul meg. Azaz a jóvátétel és a tettes-áldozat egyezség egymást átfedő kategóriáját az a kiegyezés különbözteti meg, ami a tett által okozott szociális zavar megszüntetését feltételezi, hiszen a tettes tud valamit tenni azért, hogy az áldozatot kártalanítsa.⁷⁵

A tettes-áldozat egyezség gyakorlati megvalósításakor a legkülönbözőbb megoldásokkal találkozhatunk. Mivel a tettes-áldozat egyezség Kanadában és az USA-ban indult hódító útjára, és onnan került át elsőként Nagy-Britanniába,

⁷⁵ Frehsee, D.: Schadenwiedergutmachung als Instrument strafrechtlicher Sozialkontrolle. Duncker und Humboldt, Berlin, 1987, 11-18. pp.

majd a 80-as évektől a kontinens más országaiba, természetesen az alkalmazók lehetőségeinek és igényeinek megfelelően alakult és változott. A mediáció lényege viszont mindenhol azonos. A hagyományos és hosszú büntetőeljárásal szemben gyorsabb. Mind a felek, mind az állam számára kedvezőbb, mert hatékonyabb és olcsóbb megoldást kínál. Az áldozatot az ügy tisztázása érdekében és a jóvátételi megállapodás kialakításában tevékeny részvételre sarkallja. Másrészt pedig az egyezségben foglaltak teljesítésével az elkövető elkerülheti a börtönbüntetést.

Király Tibor szerint az eszményi büntetőeljárás két érdek összehangolásának, egyensúlyban tartásának művészi megalkotásával érhető el. A törvénynek „biztosítania kell egyfelől a társadalmat arról, hogy felelősségre vonják azokat, akik a büntető törvénybe ütköző módon szegték meg a társadalom normáit, másfelől biztosítania kell a polgárokat, hogy a bűnözők elleni fellépés során a hatalom nem fogja őket lépten-nyomon zaklatni”. Amennyiben mégis szüksége van bizonyos személyek – pl. tanúk – közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban fellépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét a jogalkotónak mindenképpen törvényben kell szabályoznia. A hatályos törvény ma már tartalmaz tanúvédelmi szabályokat.

Az Európa Tanács bűnügyi problémákkal foglalkozó állandó szakbizottsága még 1993 júniusában létrehozott egy olyan szakértői csoportot, amelynek feladata a védelem jogai mellett a tanúk megfélemlítésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása volt. Az Európa Tanács mellett korábban már más fórumok - pl. az Európai Unió és az ENSZ – is foglalkoztak tanúvédelemmel, de ez volt az első eset, hogy a vizsgálódás fő tárgya a tanú megfélemlítése volt.

A bizottság működésének eredményeként részletes ajánlás tervezetet állított össze, amelynek eredményeként a tanúvédelmi szabályok 1999-től hatályosak hazánkban.

A tanúk elhallgattatása régóta ismeretes, de rendszeres és módszeres megfélemlítésük a szervezet bűnözés megjelenésével kapcsolatos. Már nem csupán a védtelen tanú megvásárlása vagy megsemmisítése a cél, hanem az igazságszolgáltatás működését is igyekeznek megbénítani. A szervezett bűnözés államhatárokon túli, nemzetközi méreteket öltő jelenség. Az ellene való fellépés is csak együttes összefogással érhető el.

A bizottság az elemzés folyamán arra a megállapításra jutott, hogy a tanú nehéz helyzetben van, mert ellentmondásos helyzet szereplőjeként vergődik az igazságszolgáltatás hálójában. Innen pedig nincs menekvés, hiszen a háló mellett éhes ragadozók lesik, hogy mikor kaphatják el a kiszabadult, ám védtelen áldozatot. A tanúnak ugyanis állampolgári kötelessége, hogy az idézésre megjelenjen, és vallomást tegyen. Emellett igazmondási kötelezettség is terheli. E feladatok véghezvitelekor viszont sérülhetnek azok az emberi jogai, amelyek minden állampolgárt megilletnek. Nevezetesen a személyes biztonsága, amelyet a tanúskodási kötelezettségének teljesítése közben kockáztat. A bizottság megállapítása szerint a tanúskodási kötelezettség nem járhat a polgár számára szükségtelen kockázattal, ezeknek a kizárása - de legalábbis minimalizálása - állami kötelezettség. A hangsúly tehát áttevődött; az állam feladata, sőt kötelessége az igazságszolgáltatás olyan megszervezése, amelynek eredményeként a tanú életének, testi épségének, szabadságának, valamint a hozzá közelálló személyek biztonságának veszélyeztetése nélkül tehet őszinte és valóságos vallomást.

A védelemmel kapcsolatos intézkedések a bűncselekmény elkövetésétől kezdődően illetik meg a tanút. A vallomás megtétele után sem szabad sorsára hagyni, hiszen a cél nem az, hogy a tanú vallomását megtehesse, hanem az, hogy meg is tegye. A bosszútól való félelem elnyom(hat)ja a polgár erkölcsi kötelességtudatát, s ennek következtében a tárgyaláson megtagadja a vallomást. A tanút ezért a tárgyalás előtt, alatt és azt követően is meg kell az államnak védenie.

A bizottság megfogalmazta a tanú védelmét szolgáló állami intézkedések lényegét. A cél a tanút fenyegető veszély minimumra szorítása. A védelem lehet fizikai és a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pedig a pszichikai.

A tanú védelmét szolgáló állami eszközök tárháza igen széles. Az anyagi jogi eszközök közül a tanú fenyegetéssel való befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető. Ez a hazai jogszabályban a "hamis tanúzásra felhívás" büntettként közel száz éve jelen van. A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek viszont sokáig – 1999-ig – nem volt jogilag szabályozott rendszere. Emellett a technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljesek. Más országokban - főleg Nyugat-Európában - léteznek olyan riasztó felszerelések, amelyek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget. (L. Svédország)

A hatályban lévő rendelkezések értelmében a védett tanú személyi adatait a hatóságnak és a bíróságnak bizalmasan kell kezelnie. A jogszabály szerint a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát titokban kell a jogalkalmazónak tartania. Amennyiben szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket adott esetben az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti.

A tanúvédelem egyik fontos intézménye a jogi tanácsadás: az érintett polgár a hatóság tagjaitól gyakorlati és jogi tanácsokat kérhet.

A bizottság által javasolt intézkedések következő csoportjába az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok tartoztak. A javaslatok között olyan technikai megoldások szerepeltek, amelyek a bírósági épületek megfelelő kialakításával lehetővé tennék, hogy a sértett és a terhelt, illetve ezek hozzátartozói külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában új bírósági épületeket már csak úgy építenek, s a régieket is úgy alakítják át, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várják a kihallgatásukat, s ezeket külön útvonalakon közelíthetik meg. A zártláncú televíziós berendezések széles körű alkalmazása révén technikai szemszögből nincs akadálya annak, hogy a tanú ne a tárgyalóteremben, a vádlott fizikai jelenlétében tegyen vallomást. Ennek a módszernek a széles körű alkalmazását ajánlatosnak tartotta a bizottság.

A javaslatok további csoportjába azok az intézkedések tartoztak, amelyek a tanú általános helyzetén kívántak javítani. Itt főleg azokra a sértettekre gondoltak, akik a családon belül elkövetett erőszakos vagy egyéb bűncselekmények áldozataivá váltak. Ezeknek a személyeknek a kiszolgáltatottsága főleg abból fakad, hogy továbbra is együtt kell élniük azokkal a hozzátartozóikkal, akik ellenük bűncselekményt követtek el. A legtöbb esetben további zaklatásnak vannak kitéve, ezért a megoldás új lakás

biztosítása lehet. Más esetekben pedig szociális és pszichológiai támogatás révén csökkenthető az a megrázkódtatás, amely őket érte.

A másodlagos traumatizálódás elkerülése érdekében a bizottság azt a javaslatot tette, hogy lehetőleg már az első kihallgatáskor kellően képzett szakemberek legyenek jelen, és a sértettnek a tanúvallomást ne kelljen újra és újra megismételnie.

A bizottság az eljárásjogi rendszabályok vonatkozásában is tett néhány módosító indítványt. Ezek alkalmazási lehetőségeit illetően a vélemények erőteljesen megoszlottak a 'common law' és a kontinentális jogrendszerű országok szerint. Az utóbb említettek bizonyos körülmények között elfogadhatónak tartják a tárgyalást megelőző eljárási szakaszban tett nyilatkozatok - főként bírói hatóság előtt tett és/vagy videotechnikával rögzített vallomások - tárgyalási felhasználását akár a tanú tárgyalási kihallgatása nélkül is, sőt szűk körben kivételesen még anonimitást is engedélyeznének - engedélyeznek - a tanúknak. Ez az angolszász eljárási rendet követő országok számára ez idő szerint szinte elképzelhetetlen, a keresztkérdéshez való jog ugyanis az uralkodó (hagyományos) felfogás szerint magában foglalja a tanú életkörülményeinek, életútjának, múltjának ('background') megismeréséhez való jogot. Már pedig ha a tanú a vádlott (és a védelem) számára névtelen, ezek a jogok gyakorolhatatlanok.

Az angolszász jogrendszerben így elképzelhetetlen a tárgyaláson kívüli meghallgatásokról készült jegyzőkönyvek, illetve videofelvételek felhasználása anélkül, hogy a sértettet (tanút) a bíróság előtt is kihallgatnák.

Az anonim tanú kérdése tehát ma még vita tárgya, annak ellenére, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága egyik döntésében, 1996 márciusában érintette ezt a problémát. (Doorson v/s The Netherlands) A határozat szerint a tanú anonimitásának engedélyezése kivételes esetekben megoldható. Ennek feltétele viszont, hogy a védelemnek legyen lehetősége a tanú névtelenségére vonatkozó igény indokoltságát, továbbá a tanú szavahihetőségét és tudomásának eredetét ellenőriznie.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntése ellenére a "common law" országok számára leginkább azon út járható, amely esetében a tanú a vallomástétel után változtat személyazonosságát és esetleg külsőt. A kis országok ugyanakkor nehezen tudnák megoldani a tanú végleges elrejtését. Nálunk gyakorlatilag ez a megoldás elképzelhetetlen, de Európa más országai is hasonló nehézséggel küzdenek.

A tanú anonimitásának kérdésekor további problémát jelent, hogy az ügyek többségében a sértetteket a vádlottak ismerik, ezért a védelmüket megszervezni nem könnyű feladat. Sok esetben családtagjaiktól, illetve a velük egy háztartásban élőktől kellene a hatóságnak megóvnia őket. Ebben a helyzetben viszont a tanú nevének eltitkolásával, illetve személyazonosságának megváltoztatásával a védelem kérdése nem oldható meg.

Az Európa-tanács ajánlása szilárd alapot adott a büntetőeljárás kódifikáció számára a jogi keretek meghatározásához. A keretek további kitöltése azonban kétségtelenül hosszú távú feladat. A javaslatok egy része bekerült a hatályos eljárási törvénybe. A normák megfogalmazásakor a jogalkotó tekintettel volt az európai normákra. Így többek között két, az Európai Unió Tanácsától eredő

állásfoglalásra és egy Európa Tanácsi ajánlásra. (A tanúk védelméről a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelemben, A nemzetközi szervezett bűnözéssel szemben folytatott küzdelemben a bírósági eljárás során együttműködő egyénekről, A tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogáról.)

A hatályos magyar szabályozás végeredményben a tanú jogi védelmét kétféleképpen rendezi. Részben speciális iratkezelési, részben pedig az anonimitást biztosító szabályokat fogalmaz meg. A tanúvédelem hatályos rendszere természetesen jóval szegényesebb az amerikai megoldáshoz képest. Nálunk ugyanis nehezen megoldható, hogy a tanú új személyazonosságot kapjon, illetve plasztikai műtet végezzenek el rajta. A helyes elképzelések csak akkor érnek valamit, ha meg is tudják valósítani azokat. S ez nem csak anyagi kérdés. Európa közepén élünk, földrajzi viszonyaink nem engedik meg, hogy bárkit is eredményesen elrejtessünk. Ugyanakkor pedig nem feledkezhetünk el a büntetőeljárás alapelveiről sem! A közvetlenség elvére, a védekezéshez való jogra és a fair eljáráshoz fűződő garanciákra gondolok itt elsősorban. Olyan irányító eszméi és tartópillérei ezek a pernek, amelyeket nem a politikai akarat hozott létre, hanem amelyeket a történelem nehéz vajúadásában szült. A tanúvédelem ezért sohasem történhet a vádlotti jogok sérelmére! A tanúvédelmi szabályok és a terhelti jogosítványok között mindig ésszerű egyensúlynak kell fennállnia. Pl. a védekezési jog egyik igen fontos biztosítéka a szembesítés folyamán valósulhat meg. Ez pedig a tanú aktuális nyilatkozatának meghallgatását igényli, és nem elégszik meg a korábbi vallomás tárgyasult formájával, a jegyzőkönyvi kivonattal. Mert csak így biztosítható, hogy a terheltnek a vallomás ellen kelljen védekeznie. Az elhangzottakkal, ne a jegyzőkönyvben írtakkal kapcsolatban tehesse meg észrevételeit, fejthesse ki ellenérveit. Ennek feltétele, hogy mindkét személy egyidejűleg jelen legyen, s közvetlenül reflektálhasson a szóban elhangzottakra. Így érvényesül a szóbeliség és a közvetlenség elve. A tanú védelme az alapelvek betartása mellett úgy valósulhat meg, ha a kölcsönös jelenlét során a vádlott nem látja a tanú arcát. Hiszen nem a személyét, hanem csak a vallomását kell azonosítani.

Az 1998-ban megszavazott – jelenleg még nem hatályos - új Be. bővíti a sértett meglévő jogosítványait és lehetőséget ad neki arra, hogy bizonyos esetekben ő alakíthassa az eljárás menetét. Ügyészi tétlenség, illetve „tárgyszerűtlen” eljárás esetén az új törvény lehetővé teszi, hogy a sértett pótmagánvádlóként felléphessen. E jog érvényesítését viszont szigorú korlátok közé szorítja. A feljelentés elutasításának és a nyomozás megszüntetésének bizonyos eseteiben a sértett önálló vádlóként léphet fel a bírósági eljárásban. A bírósághoz benyújtott vádindítványban a pótmagánvádlónak meg kell jelölnie azokat az okokat, amelyek értelmében az eljárást tovább kell folytatni. A törvény további feltételként ügyvédi képviselést ír elő.

A kérdés már csak az, vajon jogainak szélesítésével tényleg könnyítünk-e a helyzetén. Gondoljunk csak arra, hogy az általános szabályok szerint a terhelttel szemben mindig ott áll a közvádoló, aki - mint az állam képviselője - feladatainak teljesítéséhez igénybe veheti azokat az erőforrásokat, illetve eszközöket, amelyekkel a sértett sohasem rendelkezhet. Milyen esélye van neki akkor, amikor az ügyész is arra következtetésre jutott, hogy nem tudja bizonyítani a bűncselekmény elkövetését.

Ahhoz, hogy a fenti kérdésre válaszolhassunk, részletesen meg kell vizsgálnunk a jogintézményt.

A jogintézmény a közvádra üldözendő bűncselekményeknél ügyészi tétlenség esetén felhatalmazza a sértettet, hogy a vádat mint pótmagánvádló a bíróság előtt képviselje.

A sértett pótmagánvádlóként három esetben léphet fel: a./ ha az ügyész a vádat elejtette, b./ ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a feljelentést elutasította, c./ ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozást megszüntette.

A pótmagánvádlók köre: a./ a sértett b./ a sértett halála esetén egyenesági rokona, házastársa, élettársa vagy törvényes képviselője.

A pótmagánvád jogintézményének gyökerei a XIX. század végére nyúlnak vissza. Az 1896. évi Bp. Lehetőséget adott a sértettnek, hogy közvádlói tétlenség esetén a vádat tovább vigye, és pótmagánvádlói minőségben eljárjon a büntetőperben. A Bp. a pótmagánvázat mint szubszidiárius vádat a magánvád egyik nemeként határozza meg. Akkor engedi meg a törvény a pótmagánvázat, amikor a kir. ügyész a vád képviselőjét megtagadta, vagy a vádat elejtette. Ennek megfelelően a sértett közvádas ügyekben is - mint pótmagánvádló - képviselheti a vádat. Pótmagánvádlóként tehát két esetben léphet fel a sértett: akkor, ha az ügyész megtagadta a feljelentést, illetve a vádindítványt elutasította, vagy abban az esetben is, ha a folyamatban lévő per közben elejtette a vádat.

A Bp. főszabályként kimondja, hogy pótmagánvád emelésére általában minden sértett jogosult. "Sértett" alatt a "magánindítványra jogosult"-at is érti, feltéve, ha a magánindítványra jogosult főmagánvádra is jogosult. Ez utóbbi esetben ugyanis a magánindítványt tévő egyenértékű a magánvádlóval. Más esetben a magánindítvány, habár az eljárás alapjául szolgál, éppen nem egyenértékű a magánvádra jelentkezéssel.

Amennyiben a bűncselekmény több személy jogait sérti vagy veszélyezteti, ezek mindegyike önállóan jogosult ugyan a pótmagánvád emelésére, de tekintettel "az eljárás oeconomicájára", a törvény kimondja, hogy "mihelyt egy sértett átvette a magánvázat, az eljárás azonnal továbbfolytatandó", s a többi sértettet "csak" a csatlakozás joga illeti.

A Bp. szerint a pótmagánvádló perbeli jogállása csaknem azonos a főmagánvádlóéval. Mindössze két különbség figyelhető meg. A főmagánvádló egyben magánindítványra is jogosult, a másik különbség pedig, hogy míg a főmagánvádló a kir. ügyészhez hasonlóan ugyanolyan feltételek mellett kérhet perújítást, addig a pótmagánvádló nem jogosult arra.

Amikor a kir. ügyész nem emel vádat, a sértettet "kettős" jogorvoslat illeti. A törvény felhatalmazza a sértettet, hogy amennyiben nem történik vádemelés, akkor eldönthesse, hogy az elutasító határozat ellen jogorvoslatot jelent-e be a felettes ügyészhez, vagy pedig pótmagánvádlóként tovább viszi az ügyet. A Bp. szerint az egyik joggal való élés nem zárja ki a másikat. Az alternatív választás joga csak abban az esetben illeti meg a sértettet, ha az ügyész nem emelt vádat. Amennyiben a kir. ügyészség a per alatt elejtette a vádat, a törvény nem ruházza fel a sértettet a közvádló felettes hatóságához való folyamodás jogával.

Amennyiben a sértett a főügyészhez "folyamodik", az elutasító határozat kézbesítésétől új határidő nyílik a sértett számára a pótmagánvád előterjesztése érdekében. Ebben az esetben a sértett egy másik alternatívával is élhet: a főügyész határozata ellen kérvényt adhat be az igazságügyi miniszterhez, aki a szervezet alá-fölérendeltsége következtében utasíthatja az ügyészt a vádemelésre.

Minthogy azonban a pótmagánvádnak a főügyészi elutasító határozat után való emelését a törvény határidőhöz köti, a sértett a miniszter rendelkezésének megtételéig elveszítheti a jogát a pótmagánvád emelésére. (lejár a nyitva álló határidő)

A felhatalmazás vagy kívánat alapján üldözhető bűncselekmények esetén a kir. ügyészség vádmonopóliumának kizárólagossága érvényesül. Amennyiben a sértett feljelentését elutasították, pótmagánvádnak nincs helye.

Az új Be. szerint a sértett nem léphet fel pótmagánvádlóként, ha a bíróság a vádlottat felmentette, vagy az eljárást megszüntette, de az ügyész nem fellebbezett. A Bp. ebben az esetben is lehetővé tette a pótmagánvádat. (Bp. 383. §) Ennek az az oka, ha már a bíróság dönthetett a vádról a pótmagánvádló belépése felesleges.

Az új Be. 199. § (2) bek. értelmében a Bp. által megengedett ún. "kettős" jogorvoslat alternatív módon, azaz a sértett szabad választásából következően nem megengedett. Az 1998. évi törvény szerint ugyanis pótmagánvádló a sértettből akkor lehet, ha a feljelentés elutasítását, a nyomozás megszüntetését követően a sértett ez ellen panasszal élt, azt elutasították, és csak ezután emelhet vádat, illetve ha az ügyész a vádat elejtette, és a törvényes határidőn belül a sértett vádindítványt nyújtott be. (267. § (2) bek., 312.§)

A Bp.-hez képest további különbség még, hogy a sértett az igazságügyi miniszterhez nem fordulhat. Ennek olyan indokai vannak, amelyek az ügyészség alkotmányjogi helyzetével kapcsolatosak.

A feljelentés elutasítása és a nyomozás megszüntetése esetében a pótmagánvádlóként fellépő sértett ügyféli minőségében jár el, és nem veszi át sem a nyomozó hatóság, sem az ügyész nyomozásbeli szerepét. Amennyiben viszont a sértett fellépése az ügyész vádelejtése miatt következik be, akkor a pótmagánvádló a bírósági eljárásban az ügyész jogait gyakorolja. (236. §)

Nincs helye pótmagánvádnak, ha a sértett feljelentését azért utasították el, mert a gyanúsított gyermekkorú vagy kóros elmeállapotú volt. Nem emelhető pótmagánvád akkor sem, ha hiányzik a gyanú, a bűncselekmény elévült, a gyanúsított meghalt, nincs magánindítvány.

A nyomozás megszüntetése esetén a fenti bekezdésben foglalt okok esetén szintén nincs helye pótmagánvádnak.

Összegezés helyett:

Amikor a büntetőeljárás jövőben elképzelt rendjéről és új jogintézmények bevezetéséről kívánunk dönteni, első lépésként az eljárásra vonatkozó alapelveket illik meghatározunk. El kell döntenünk, kitartunk-e a jelenlegi

legalitás mellett vagy - a célszerűségi szempontok elsődlegességére hivatkozva - eljárási rendszerünket az opportunitás elvére építjük.

Amennyiben ugyanis megtartjuk a legalitás elvét, és csak kivételként engedjük meg az opportunus szempontok érvényesülését, akkor kiderül, nem is állunk olyan rosszul a sértett jogosítványait illetően. Ha viszont az opportunitás elvének megfelelően tág teret engedünk a jogalkalmazói diszkréciónak, úgy kénytelenek leszünk a sértett jogosítványait bővíteni és a pótmagánvádlói fellépését megengedni.

A pótmagánvád jogintézményének ismételt bevezetésekor azt is végig kell gondolnunk, hogy milyen lesz az eljárási szakaszok egymáshoz való viszonya. A hatályos konstrukció fenntartása esetén nem sok értelmét látom a pótmagánvádlói intézmény létének. A tárgyalás szerepének tényleges növelése esetén pedig alapos elemzésnek kell alávetnünk ezt az új jogintézményt. Reprezentatív mintára épülő interjúk alapján dönthetjük csak el, hogy lesz-e a jogrendszerünkben helye, illetve működőképes lehet-e a pótmagánvád intézménye.

Bevezetése esetén azt is figyelembe kell vennünk, hogy a sértetti jogok ilyen irányú bővítése nem történhet az elkövető kárára. A sértetti és a terhelti jogosítványok között mindig ésszerű egyensúlynak kell fennállnia. Másrészt pedig, amikor azt kívánjuk, hogy a sértett a büntetőeljárás folyamán szélesebb körben alakíthassa az eljárás kimenetelét, sohase feledkezzünk el a közvádőről, aki általában nem "tétlen".

EGY HÍRHEDT EMBER, RÉGI ÜGYÉSZ: NÉMETH JÁNOS

A felszíntől mérhető a mélység és a magasság. E két utóbbi nélkül egysíkú lenne a történelem, benne a mi ügyész-jogtörténelmünk. Sajátos jogirodalmunkban nyéki Németh János a mélység egyik pontja. A híres ügyészek után a hírhedt is meg kell írni.

Németh János (1748-1807) hivatali kibontakozása II. József reformkorszakára esik. 1788-ban személynöki ítélőmester. A fellebbviteli bíróság tagjaként elébe kerültek a személynöki városok megfellebbezett ítéletei. A királyi tábla egyik bírója volt. Személye az 1790/1791-es - korszerű büntető-törvénykönyv megalkotását is sürgető - országgyűlésen vált ismertté. Buzgó támogatója az országgyűlési ellenzéknek, a magyarság érdekeit védő nagyuraknak. Az országgyűlés számos felterjesztését a reformgondolkodású II. Lipót király az ő fogalmazásában olvashatta. Otthonosan mozgott a 700 éve felhalmozódott magyar törvénytárban és a jogszabály-magyarázatok honi világában. De még az országgyűlés vége előtt ráérezett arra, hogy a Habsburg-ház elleni fellépéseknek nincs esélye, és átállt az udvari érdekek képviselői közé. 1792-ben Ferenc király kinevezte jogügyi igazgatónak, a szentkorona ügyészének. Az is maradt 1798-ig.

II. József 1780 és 1790 között pártfogolta a felvilágosodás eszméit, így a korszerű állam létrehozását is. Azok a papok, írók, jogászok, akik a Martinovics név alatt ismert büntetőperben felelősségre vonattak, lényegében a felvilágosodás igehirdetői, azaz a II. József által pártfogolt szellemiség megtestesítői. Csakhogy 1792-től már jól láthatóan másmilyen gondolkodású uralkodó ült a trónon, II. József követői Ferenc király uralkodása kezdetén feleslegessé, majd üldözöttekké váltak. Itt a gyökeres oka nyéki Németh János pálfordulásának.

A Martinovics összeesküvés az értelmiség szellemi mozgalma volt, amely nem hatott ki a nemességre és a jobbagyságra. Azok meg sem értették volna az összeesküvés célját. A nagy francia forradalom által keltett félelem váltotta ki a megtorlást. Ennek lett az egyik főszereplője Németh János jogügyi igazgató. Két jelentős magyar író élte túl ezt a pert, bár Németh mindegyiket halálra szánta. Nem azért, hogy "képíró" ne maradjon életben, hanem azért, mert feltupírozta az államra leselkedő vészt, hogy annak letörésében neki minél nagyobb érdeme legyen.

Ezt tükrözi Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics, Szentmarjay, Sigray, Szolártsik és Batsányi ellen benyújtott vádirata.

"Tekintetes Királyi Tábla!

Tisztemből folyó kötelességem szerint előadom, miszerint Martinovics Ignác József szászvári fölszentelt apát és királyi tanácsos magáévá tette az elvetemült, minden jól berendezett, kiművelt társadalom felforgatására kiesztelt francia demokratikus elveket, amelyek keletkezésükkor még magát az oly virágzó francia királyságot is feldúlták, sőt mint vezető az itt, Magyarországon szítandó forradalom tervét is irányította. Ugyanakkor Hajnóczy József, a nagyméltóságú m. kir. udvari kamara titkára, Laczkovics János, az egykori Gräven-ezred nyugalmazott kapitánya, Szentmarjay Ferenc, Sigray Jakab gróf,

a dunántúli kerületi tábla számfölötti ülnöke, Szolártsik Sándor és Batsányi János, megfélemlítve nemcsak Istennek, a királynak és a hazának tartozó hitről és hűségről, hanem az Őfelségétől nyert kegyekről és jótéteményekről is, félretéve az Istentől és embertől való félelmet és a törvények szigorát, folyó évben a fent említett Martinoviccsal együtt átkos és forradalomra vezető társaságba tömörültek.

Hogy ezt megalapítsák és elterjesztve még jobban megerősítsék, azok között, akiket társaságuk kötelékébe vontak, két kátét (melyek közül egyik a Szabadság és Egyenlőség Társasága, a másik pedig az úgynevezett Reformátorok Társasága számára készült) terjesztettek, szabályzattal, szervezeti utasításokkal és jelvényekkel ellátva. Továbbá attól sem rettentek vissza, hogy mindenféle pusztító nyavalyával fertőzött, lázadásra uszító és még Őfelsége méltóságára és személyére is súlyosan sértő iratokat terjesszenek, és így egységes terv alapján nemcsak a királyi felség, a törvényes és kegyes király épsége és méltósága ellen, hanem az egész ország megrontására, az alkotmány, a kormányforma és a királyi trón megdöntésére esküdjének össze, és hogy a közjónak, ami a legfőbb törvény, előre megfontolt felforgatásával és minden alkotmánynak és törvénynek, amelynek oltalma alatt biztonságban éltek, félrelökésével megzavarják az ország békéjét és nyugalmát, s ezzel a felségsértés és lázadás szörnyű bűnébe essenek. Mivel pedig azokat, akik ilyen módon összeesküsznek a király, az ő épsége és méltósága és az ország ellen, az összeesküvésre bármit megkísérelnek, a megkísérlőnek tudatosan engednek, vagy akik ilyesmiről tudnak és nem jelentik, Szent István törvénykönyvének 2. könyve 51. fejezete, az 1705:7., az 1781:56. törvénycikk és más, az ügyel kapcsolatban idézhető hazai törvények szerint fővesztéssel és minden vagyonuk előre történő összeírásával és elkobzásával kell büntetni, azért tisztem szerint kérem a tekintetes Királyi Táblát, hogy az említett felségsértési ügyben vétkeket, akiket az idézett törvény értelmében már előzetesen bilincsbe vertek, a per felvételére és hogy védelmüket előadják, egy közeli határozott időpontra megidézni, továbbá a hitetlenek vakmerőségének letörésére és az elvetemült és bűnös emberek gonosztevő kedvének elfojtására az említett apátnak a Hármaskönyv 2. rész 44. címe alapján előzetesen végrehajtott lefokozása után a köteles igazságot és a hatályos ítéletet kiszolgáltatni ne terheltelessék.

Maradok a tekintetes Király Tábla

1794. november 28.

alázatos szolgája
Dr. Németh János
a Szent Korona ügyésze⁷⁶

Batsányi János a per kezdetén a fővádlottakra kiadott első vádiratban szerepel, bár Martinovics terhelő vallomásán kívül ellene nem volt bizonyíték. Talán ennek személyes oka is lehetett. Batsányi 1787-től a Kassai Kamara joggyakornoka, később írnoka. A jogügyi igazgató pedig a Pozsonyi Kamara keretében működött. Mint kamarai tisztviselők - a feltűnő rangkülönbség ellenére is - ismerhették egymást. A kamarák kevés létszámmal (20-30 fővel) dolgoztak. Batsányinak munkahelye és lapszerkesztői helyzeténél fogva széles körű országos ismeretsége volt. A perben benyújtott védőiratában maga írja, hogy magas állású bírái egy részét személyesen ismeri. Alacsony hivatali beosztása ismertségét, elismertségét nem akadályozta. Mindenesetre Németh János 1795. április 17-én vádkiterjesztést nyújtott be Batsányi ellen, amely terjedelmesebb az öt hónappal korábban kelt vádlevelénél.

⁷⁶ Benda Kálmán-Elek Judit: Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári apát és társai ügyében. Bp. 1983 év 342-344 oldalak

Részletek a vádkiterjesztésből.

"Avégből, hogy tudni lehessen: minő utakon-módokon, mely segédeszközökkel vett részt a bebörtönzött vádlott ama Titkos Társaságban, amely királyunk és országunk romlására, s az egész monarchia felforgatásra esküdött össze, előre kell bocsátani néhány kéziratát; ezek átvizsgálása után, mint valami tükörből, elő fog tűnni: milyen az ő szelleme és jelleme - milyen az érzülete és megszokott gondolkodásmódja."

"...Költészetének első terméke azonban valami balsors folytán eljutván a Magyar Museumhoz, napvilágot látott az említett 1789. esztendőben, amidőn a már akkor lángban álló Francia Királyság példájából bőséges és roppant alkalmat nyervén a verselésre, költői gyakorlatai során több verset tett közzé ő, mégpedig a 9. lapon a lelkek általános elkeserítésére - az 56. lapon az alattvalók lelkületének felizgatására, a földesurak elleni gyűlölet szítására, arra izgatva, hogy a nép rázza le mindkét hatalom igáját,

- az 58. lapon a nép lelkének felizgatására és a Királyi Udvartól való elidegenítésére (mindez 3. szám alatt mellékelve) - s így oly elveket hintett szét, melyek a békére és köznyugalomra veszélyesek, és a bajoknak szerencsétlen láncolatát vonták maguk után.

A másik a szintén itt bebörtönzött Szabó Lászlóhoz írott költői levele, 1793-ból (mellékelve 4. szám alatt). Ennek első részében leginkább arra törekszik, hogy ellenszenvet keltsen a Papság, mint minden felvilágosodás ellensége iránt, és gyűlöletet szítson azon férfiak ellen, akik munkásságukkal szolgálják a könyvek cenzúrája tárgyában kibocsátott üdvös királyi rendeleteket; - a második részben pedig a Haza képzelet szülte bajaitól s a fölöttük érzett fájdalomtól gyötört szerző azt kérdi társától: mit vár ezekben a válságos időkben, mint vélekedik? Mit várnak a jövőtől a budai Királyi Vár lakói, és mire készülnek?"

"... Mindezek alapján, bár e megnyilatkozások különböző minőségűek, ugyan ki az, aki ne venné észre a hamu alatt parázsló tüzet, és ne látná meg a lappangó összeesküvést?"

"... S hogy mindezeket kifejtse és közönségessé* tegye, nekifogott az állam felforgatásáról szóló értekezés írásának, amint azt az 5. szám alatti melléklet mutatja. Ebben azt állítja, hogy más a békés, a Felvilágosodás által elősegített és ismét más az erőszakos Forradalom: nem gondolva arra, hogy a nemzetnek ilyen nyughatatlan és izgató Szolonjai és felforgatói közepette, amilyen a bebörtönzött vádlott is, békés Forradalom éppoly kevésbé lehetséges, mint a Szabadság Chimaerája vagy a Természetben az egyenlőség."

"...Mindezek ismeretesek voltak a forradalmi társaságok alapítója: Martinovits apát előtt - így tehát a vádlottat, aki természeténél fogva hajlamos volt a forradalomra, nem kellett külön rábeszéléssel az összeesküvés közösségébe bevonni. Ezt tanúsítja még bővebben Martinovits apát 6. szám alatt csatolt hiteles vallomása, amely szerint a bebörtönzött vádlott, miután tudomást szerzett az összeesküvés tervéről, legott hozzájárult ahhoz, és miután felajánlották neki a felső-magyarországi ország rész igazgatóságát, a szervezetnek vagy a fölvételnek szabályait Martinovits tollbamondása után leírta: minthogy a katekizmust magát, mivel ez éppen nem volt Martinovits kezeügyében, vele közölni nem lehetett."

* mai szóval: közismertté

"... Íme, ezekben előttünk áll az összeesküvés lényege, amelyet ugyan a vádlott neveltséges egérkének tart, ám a közvérdra vonatkozó törvények felségsértés és hazaárulás bűnének minősítenek. Ennek megtorlását hangosan követeli a Nép Szava - Isten Szava! - és kéri, hogy tegyenek eleget kívánságának a Vádirat értelmében."⁷⁷

Lényegében a jogügyi igazgató vádbeli álláspontja az volt, hogy, aki a Társaság kátéját látta, olvasta, lemásolta, már ezzel a hűtlenség bűnébe esett. Ha nem is látta (mint Batsányi) akkor forradalmi természete is elég a vádemeléshez.

A jogügyi igazgató tőle telhető mindent megtett a saját sikere érdekében. Ígéretet, fenyegetet, általános börtönkedvezményeket megvont. Gondoskodott a rabok "fogyókúrás" ételéről, bilincseiről, celláik átkutatásáról, szállításukról, az ügyvédekkel való érintkezés ellenőrzéséről, még a kivégzések sorrendjéről is. Egyet azonban nem tett, nem engedett megtenni: a foglyokat senki sem bántalmazta. Rá is hatottak a felvilágosodás eszméi.

Németh János jogügyi igazgató feljegyzése Martinovicsékról a nádornak. Buda. 1794. november 12. Részletek:

„Éppen elegendő kegy lesz az, ha vasárnapokon, valamint keddi és csütörtöki napokon kapnak egy kis meleg levest és valamicske zöldfélé, magukba szállásuk többi napjait pedig kenyéren és vízen töltik el. Aláztassék és töressék meg ezen az úton az a dölyf, az a nagyravágyás, az a mindent megvetés, ami e vádlottak minden gondolatát, minden írását sajátlagosan áthatja. Hadd fogyjon bennük az eleven szellem, mert minél jobban kevesbedik az bennük, annál inkább növekszik az igazság kiszedését megkönnyítő készségük, és így meggyorsítható a per folyamata és végkifejlete.

A katonai prefektúra általános parancsot már kapott arra, hogy:

a/ mindennap reggel és este katonai őrség támogatásával végigvizsgálják a börtöncellákat;

b/ hogy két őrszem álljon a folyosón, és négy a ház négy sarkán,

c/ hogy a foglyok a királyi jogügyi igazgató tudta nélkül se tintát, se papirost ne kaphassanak;

d/ hogy amikor a vizsgálatra kerül sor, a vádlottat kettőzött katonai őrség vezesse fel a bíróság színe elé;

e/ minden egyes fogolyszobát, vagyis fogdát külön-külön számmal kell megjelölni, hogy így, amennyiben szükségessé válik egyik vagy másik fogoly szólítása, csak a fogdászoba számát kelljen bemondani: fontos ugyanis, hogy a nyilvánosság előtt titokban maradjon az, hogy melyik zárkában ki van közülük..."⁷⁸

Németh János az ítélet meghozatala előtt azon töprengett, hogyan akadályozhatná meg a felmentéseket, illetve az enyhe ítéleteket. Három hét elteltével ismét a nádorhoz (a király öccséhez) fordult. Részletek a Pesten 1794. december 1-én kelt előterjesztéséből.

⁷⁷ Batsányi János: Hazámnak akartam szolgálni. Budapest 1960. év. 43-47. oldalak

⁷⁸-4 Benda –Elek i.m.326-327. és 344-345.

"Az ismert dolog, hogy királyi fenséged rendelkezésére a gyanúsítottak minőségét, letartóztatásuk módját és formáját illetően kikértem a tárnokmester, a királyi személynök, valamint a királyi tábla több tagjának tanácsát, már ez alkalommal is mind pro, mind pedig kontra különböző nehézségek merültek fel.

Olyan időket élünk ugyanis, amikor esetleg azok, akik a felségsértés szörnyű büntetésében vádlottak, olyan személyek erős palástja alatt találják meg oltalmukat és védelmezőiket, akik magas méltóságok székeiben ülnek, jóllehet maguk is bele vannak bonyolódva romlott elveikbe; ugyanakkor azok, akik helyesen gondolkoznak, és a király s az ország javáért egyébként lángolnak, tétlenek és messzire állanak minden energiától, elnyomja őket az ellenséges pártütés ereje; és ezek ilyenkor még azt sem merik bátran kimondani, ami a törvény szerint való.

E két tábor között állva bátorkodtam én királyi fenségednek bemutatni - a még Bécsben készült jegyzék alapján, melyet a vádlottak vallomása nyomán egészítettem ki - azoknak a névjegyzékét, akik ebbe a gyalázatos felforgató társaságba beléptek, vagy akik tudtak róla; tettem ezt annak érdekében, hogy kegyeskedjék elrendelni letartóztatásukat..."⁷⁹

A gyenge minőségű élelmezés ellenére a foglyok többsége bátran védekezett. A fennmaradt iratok szerint Batsányi igen határozottan, keményen és a jogügyi igazgatót szinte törpévé téve fejtette ki álláspontját. Védekező iratát Madách Imre nagypjának, Madách Sándornak adta át, aki az 1700-as évek végén Nógrád Vármegye tiszti főügyésze volt, de a Martinovics perben Batsányi János védőjeként járt el.* Ez az irat Madách Sándortól Németh Jánoshoz** került, aki ezt az iratot is felhasználta a felmentett Batsányi elítéltetése érdekében.

A felségsértéssel és hazaárulással vádolt Batsányi János a maga ügyében (1795).

„Íme énrólam, állítják azt, hogy összeesküdtem nemcsak törvényes királyom jóléte és méltósága ellen, hanem az egész ország elpusztítására, alkotmányának és törvényeinek felforgatására, amelyeknek oltalma alatt biztonságban éltem; felségsértéssel és hazaárulással vádolnak; halálbüntetést és becsületesemről való megfosztást kívánnak fejemre kimondani. Természetesen, miután már előzőleg elvettek tőlem mindent, amit az ember javainak szoktak nevezni: a biztonságot, tisztséget, szabadságot, s már csak ez a pusztaság és múlandó életem maradt - ha ugyan életnek lehet nevezni azt, ami azon javak nélkül az embernek már csak terhére van. Mondom, ez maradt meg pusztán nekem, ámde láthattok: oda jutottam, hogy még ez is válságba került.

De közeleg már végre az én napom is! Közeleg az idő, amikor lehetőség lesz rá, hogy engem is meghallgassanak, és kell hogy meghallgassanak: amikor megadatik nékem is, hogy védekezhessem, megismerhessem és megcáfolhassam ama hamis vádakát, melyekkel tudtom nélkül behálóztak; tehát megadatik, hogy ismét visszanyerhessem nevem jóhírét.

De hogyan fogom én ezt a sok bajt, igazságtalanságot, amelyet már évek óta eltűrtem, hogyan fogom annyi szenvedésem sorozatát, amely nélkül ügyem természetét megismerni nem lehet - hogyan fogom én mindezeket elbeszélni,

* Az akkori jogszabályok lehetővé tették, hogy az ügyész ügyvédként is fellépessen a perben.

anélkül, hogy most új utakat ne keressenek elpusztításomra azon hatalmas ellenségeim*, akiknek eddig is szabadságukban állt, hogy engem büntetlenül üldözzenek, attól való féltükben, hogy én támadom meg és teszem ki őket a nyilvánosság ítéletének?"

"...használni szeretnék - és kijelentem: Szerencsétlenek azok az uralkodók, szerencsétlenek azok a miniszterek, akik a természetnek és az emberi dolgoknak egymást kölcsönösen visszahúzó, de előre is hajtó minéműségét által nem látva, s meg nem értve az okoknak az okozatokkal s ezeknek amazokkal való kölcsönös összefüggését, hatását és visszahatását: a vélemények végzetszerű árját gyöngye és vakmerő kézzel inkább szeretnék és akarnák visszafelé terelni, mint megfelelő csatornákon és korlátokon belül levezetni.

Egyébként: az 1789. évi francia forradalmat minden nemzet legkiválóbb férfiai helyeselték; közönségessé tett műveikben beszéltek róla és ünnepelték. És, tudomásom szerint, mégsem fogták egyiküket sem perbe, mégkevésbé büntették meg! Hárítsák el a mi fejünkről is a felsőbb hatalmak az ilyen nyomozásokat, melyek természetüktől fogva arra törekszenek, hogy elvegyék az emberektől még az eszmecsere lehetőségét is" "...Ezek a vádaskodások mindenben figyelemre méltók, mivel, ha maguk a törvényszékek tüstént vissza nem utasítják őket, rövidesen új korszakot vezetnek be Magyarországon**; hiszen, ha egyszer megvetik az ily vádaskodások alapját, s elterjednek az ilyenfajta bizonyítékok és érvelések, kell hogy a gondolatoknak, sőt, a dolgoknak is új rendje következzen el.

Így hát e hamis vádaskodások igazi bajokat vonhatnak maguk után, s netán az én hibám és nemtörődömségem folytán is káros például szolgálhatnak idővel. Annál elszántabban állok hát talpra ellenük; és amennyire helyzetem s az idő rövidsége engedi, tollat ragadok az ügyész törekvései ellen, hogy ezzel is teljesítsem a jó polgár, a hű és igazságos fejedelmével szemben kötelességtudó alattvaló feladatát.

Ellenem, magyar író ellen, hat év elteltével nyolc verssorocskát hoznak fel, ami az egész tárgyról még annak idején, mégpedig a cenzor jóváhagyásával jelent meg; ellenem, magyar polgár ellen, a filozófia századának 95-ik évében, a törvényszék előtt e nyolc verssorocskát hozzák fel vádul, hogy a hazaárulás vádját rám bizonyítsák! Tehát ennek a költőnek költeményei, akit én jobban ismerek, mint a vádló, nem a lelkek felháborítása végett vannak írva. Sőt: ki nem látja, hogy ilyen módon a királyi ügyész az egész nemzet ellen indít pert? Ki ne látná, hogy ezáltal azt, amit mindenki érzett, mondott, írt és cselekedett, most egy ember ellen vádként hozzák fel, vagy legalábbis egynek vetik bűn gyanánt szemére? Ilyet az ügyésznek sem szabad tennie. Kell, hogy szent és sérthetetlen legyen előtte a nemzet joga és becsülete, akárcsak a saját joga, hiszen ez amattól alig különbözik, sőt, ugyanazon forrásból ered; úgyhogy ez amazok nélkül érvényben sem maradhat, egyenesen semmis. De elég erről ennyi."

"...Egyébként, hogy ne adjak alkalmat rosszindulatú félremagyarázásokra*, kijelentem: noha fenntartom és erősen meg vagyok győződve arról, hogy az uralkodóknak még jól tenni sincs joguk erőszakkal, népük akarata és

* nyílt utalás a szentkorona ügyészére és annak hivatalára

** bátorságra vall: a vádlevelet vádaskodásnak, a jövőt pedig a hamis vádak új korszakának nevezi

* mármint az ügyésznek

ellenszegülése ellenére - mégis hálás lélekkel tisztetem II. József emlékezetét, aki pedig gyakran vétett az elv ellen, és tudatában vagyok annak a számtalan sok jónak, amit a rosszak mellett cselekedett."

„...Ha egyszer az Igazság elhatározta, hogy bevonul egy országba, el tudja végezni, hogy előtte a kapuk feltáruljanak: minden eszköz jó neki e célra. - Amikor éppen akar, áthatol tengereken, folyókon és hegyeken; ezek nem olyan akadályok, hogy meggátolhatnák bevonulását. Oltsatok be iránta a lelkekbe ellenszenvet: ő legyőzi majd ezt az ellenszenvet; tegyétek rendszeressé a szokásokat, formáljátok meg a modort, tegyetek közzé rendeleteket, alkossatok törvényeket; ő diadalmaskodni fog az éghajlaton, a törvényeken, melyek ebből származnak, s a törvényhozókon, kik ezeket alkották. (Montesquieu.)"

„A felvilágosodás - éppen a jótékony felvilágosodás, mely a néppel emberi jogait, az uralkodókkal atyai kötelességeiket ismerteti meg: a felvilágosodás, mely az éj fekete sötéttségét elűzi és szétszórja: világít, de nem kelt tűzvészt. Ez a felvilágosodás idézte elő, hogy a lutheránusokat ma már nem égetik meg; - s végül, hogy többé nem áldoznak fel annyi ezer ártatlan lelket az igazságszolgáltatás fórumai az úgynevezett mágia bűne miatt. Továbbá: hogy nem hurcolnak bennünket Caraffa-féle törvényszékek elé, hanem magyar vádlottakat magyar bírák ítélnék meg. Az ilyen felvilágosodást, vagy ami ugyanaz: a lassú forradalmat minden becsületes ember kívánni, óhajtani, akarni tartozik - ..."

"... Nos, ez az a lassú forradalom, melyről a vádlónak fogalma sincs - vagy nem akar róla fogalmat nyerni, mert vádra van szüksége -, de amely idővel nyilván nálunk is el fogja érni, hogy nem indítanak többé a jelenlegihez hasonló bűnpereket Magyarország legfőbb törvényszékei előtt."

"...Pusztán a törvényekkel - még ha érvényben vannak is - nem lehet mindig és mindenütt minden bajjal szembeszállni; és pusztán a törvényekkel nem lehet minden jó ügyön mindig segíteni.

"... Nem, nem védekezem tovább; de mielőtt abbahagynám, kijelentem, hogy inkább akarok, bár meg nem érdemeltem, inkább akarok a hóhér véres bárdja alatt elveszni, semmint századom és nemzetem ekkora meggyalázását átélni! - Vesszek hát! miként ezek, akik most körülöttem sóhajtoznak, akik a fenyegető haláltól borzadnak, de várják is mint keserveiknek végét. Néked, ó, Utókor, te megvesztegethetetlen büntetőbíró! kit annyiszor tisztelhettelek, amint lelkem előtt megjelentél, tenéked adom át magam ítéletre. Senkit nem neveztem meg azokon kívül, akik közismertek, vagy kell, hogy ilyenek legyenek - ahol gonosz emberekről kellett szólnom, megelégedtem vele, hogy az emberek e fajtáját jelöltem meg."

"... Végül a boldog halandók közé fogom számítani magam, ha a rajtam esett sérelmekből legalább valami hasznót húz annak az elvnek tagadhatatlan, örök igazsága (s ezt ha valaha, most kell belátni): hogy sehol sincs biztonság, ha gyöngye a törvények segítségével: enélkül nem élhet lelki egység, szeretet, bizalom; hogy az államnak inkább érdeke megelőzni a bajokat, mint büntetni a vétket, és végül: hogy a félelem s a rettegés vajmi gyöngye kötelékei a szeretetnek, és csalóka eszközei a hatalom gyakorlásának és megtartásának."

"...Tehát, ó, Bírák, nem lehet kárára céloznak és ügyemnek, hogy védőiratomba alkalmilag oly elmélkedéseket szőttem bele, amelyek ennek

céljától tán nem idegenek. De ember vagyok és tévedhettem... Szándékom nyilván nem volt rossz... Aki rosszhiszeműséget tulajdonít nekem, igazságtalan, és nincs helye köztetek*. Egyébként tudjátok meg, hogy jó híremet nem akarom túlélni...

Mit ér az élet számomra azok nélkül, amik az életet létté teszik? A nap még néhányszor elvégzi keringését, és Ti is bevégezitek pályafutástokat. Ti is, én is csak élünk! Ám az igazságosság, az erény s az igazság örökké él!"⁸⁰

A jogtudományi egyetemet végzett és jogalkalmazási (kamarai) gyakorlattal bíró Batsányi védőirata legalább annyira jogász, mint irodalmi mű. Tanítani kellene.

Batsányi kihallgatásai során is nagy szellemi fölényvel védekezett. Kihallgatói bizonyára úgy érezték, hogy leckét kapnak a közállapotok figyelembe vételének szükségességéről, a kétes törvények ártalmasságáról, az államot fenyegető veszélyek okainak kutatásáról.

"...Nyíltan be kell ismernem, hogy amennyire a magyarországi kedélyállapotokat ismerem, erőszakos forradalmakra senki sem hajlamos, de a tanult emberek - ezekből pedig sok ezer van - az államrend fokozatos megjavítását kívánják. Mindenekelőtt azt kívánják, hogy a kétes törvényeket vegyék pontosan figyelembe."⁸¹

"...A veszélyek, melyek az államot fenyegetik, nem egyes emberektől indulnak ki, és néhány tag amputálása a beteg, legyengült államtestnek talán többet ártana, mint használna. De egyébként is a szívem nem hajlik rá, hogy személyes besúgásokra vetemedjem, és ezzel önmagam előtt lealacsonyítsam magam, noha egyébként éppúgy, mint bárki más, talán tudnék a jó és alattvalóinak mindig szívesen segíteni akaró királynak őszinte és hasznos tanácsokat adni. A baj forrásai mélyen vannak, mélyebben, mint bárki sejtené. Először is ezeket kellene kinyomozni, és oly gyorsan, ahogy csak lehet, eldugaszolni.

Elmúlt, rég elmúlt már az az idő, amikor még palliatív (tüneti) eszközökkel lehetett volna segíteni. Az embereket most nem aszerint kell megítélni, amilyenek évtizedekkel ezelőtt voltak. És nem is kell úgy venni őket, amilyenek két, sőt egyetlenegy évvel ezelőtt voltak. Figyelni, tanulmányozni kell a kedélyállapotokat, az emberek minden osztályának érületét. Nem szabad hagyni, hogy a nép közt a becsületesek hiába sóhajtozzanak, nem szabad a tömeg hangját elfojtani. Ha emberemlékezet óta érvényes volt a mondás, akkor most is érvényes: vox populi, vox Dei (A nép szava Isten szava)."⁸²

Németh János jogügyi igazgató 1795. II. 17-én kelt vádlevelében Kazinczy Ferencet is felségsértéssel és hűtlenséggel terhelte.

1795. februárjában (mai szóhasználattal) az előzetes letartóztatásban lévő Kazinczy arra követteztetett, hogy a családjából még egy Kazinczy van fogva. Most őt idézem, általa pedig Németh János arcképét.

"... Kínos volt nekem az a bizonytalanság, hogy itt József öcsém van-e fogva, vagy Miklós, s feltevém, hogy mindent elkövetek, hogy megtudhassam.

* az ügyészre tett célzás, akit hamisan vádaskodónak, a nemzet ellen pert indítónak nevezett

⁸⁰ Az utolsó szó jogán. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 17-49.

⁸¹ Benda -Elek i.m. 296. oldal

⁸² Benda -Elek i.m.298-299.

Február 25. - Megkértem kapitány Novák által a fenevad Németh János direktort, jőne hozzám. Azt hitte a gyalázatos ember, hogy vallani fogok valakire, s örömmel jött. Szépen köszönt, de feltette kalapját; szükségesnek látta éreztetni, hogy alatta vagyok. Ugyanezt tette felvigyázó tisztjeinkkel is, kik őtet úgy gyűlölték, mint mi. Reszketete Budán és Pesten akkor tőle minden, s még a palatinus főherceg is kicsiny vala mellette. A királyi rezidenciában lakott, nagy diurnumokkal, s a császár rovására szabadon adá a legfényesebb ebédeket, vacsorákat.

- Domine magnifice - mondám neki, - agens Nizsnyanszky nekem ily cédula mellett küldé egy butélia bort, s ez engem azon gondolatra hoz, hogy itt még egy Kazinczy van. Megerősíte gyanúmban, amit comparatiómkor nekem consiliárius Bay monda. Melyik Kazinczy az, József-e, István-e (az András fia), vagy Miklós?

Németh gondolkozék, hogy feleljen-e. Végre mondá: a Miklós! – Elbődültem: Immortales Dii! tamen ille puer est! (Halhatatlan istenek! hiszen ő még gyerek!)

Megszánt a gonosz, s kevélyen ezt kiáltá: Ille non morietur. Iste malitiosus Szlavy János illum seduxit. (Ő nem hal meg. Az az átkozott Szlavy félrevezette.)

Szép szánás, gondolám; mert az az ő szava: ille non morietur! ezt tevő, sicut tu. (Ő nem hal meg...miként te.) De láttam én, ki kezében vagyok, s elkészülve valék mindenre.

Március 31. - Prókátoromat Szabó-Sárói Sámuel urat tegnap hozák hozzám, nem tudom minek, mert meg nem engedék, hogy vele tanú nélkül szóljak, s vigyáztak minden mozdulásainkra.”

„A gonosz ember szerette volna bajba süllyeszteni a nemzet felét, mert a sok többet adhat, mint kevés s a sokak elfogattatása inkább bizonyíthatta volna, hogy rá szükség van, és hogy ő a hív.”

Ez a Németh egy kisdéd, hasas emberke volt, orcáját gyönyörűen pirosra festette a bor és a szerelem a maga rozsdá vagy szederj színével. Minden szava, tekintete, mozdulása festette a semmiből érdem nélkül felment bitangot.”

A Martinovics per 46 vádlottját négy ügyvéd védhette. Ezeket is a királyhűek közül jelölte ki a bíróság. Az ötödik védő, Horváth Jakab a védelem szabadságát illető aggodalmai miatt a kirendeléstől visszalépett. A Martinovics per eljárását külön szabályozó 1794. évi X. 30-i és XI. 24-i udvari kancelláriai leiratok lényegesen korlátozták a védők hagyományos jogait. Ez sem volt elég. A jogügyi igazgató az egyik ügyvéddel szemben fenyegetően lépett fel. Kazinczy Ferenc a védőjét, Szabó-Sárói Sámuel is idézi emlékiratában.

" - Szabó-Sárói nekem 1803. azt beszélé, hogy direktor Németh neki ezt mondotta: Fejével játszik, ha tovább is ily módon meri védelmezni a vádlottakat.

Szabó-Sárói mint Madách, és Tóth-Pápay, így le akarák tenni a magok szolgálatjaikat körülettünk, de az nekik meg nem engedtetett. - Horváth Jakab okosabb volt; ő mindjárt kineveztetésekor tudakozá meg, ha szabad lesz-e mindent mondania, amit akarand; s hallván, hogy nem lesz, egyszerre visszavoná magát.”

Az iratok alapján - különösen abból, hogy a vádlottak által a védőknek átadott iratok a jogügyi igazgatóhoz kerültek - egyes szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az ügyvédek megszegték kötelességüket. A nádor által vezetett feljegyzések is tartalmaznak ilyen adatot.

A védők kidolgozott irataira Németh János jogügyi igazgató gőg-magabiztos szűkszavúsággal válaszolt. Feleléseiből (ahogy ma mondjuk: viszontválaszaiból) íme néhány.

Hirgeist Ferenc negyedéves joghallgató perében: "Gonoszsága meghazudtolja korát. Aki a szerecsent akarja fehérre mosni, Isten ellen küzd és hiábavaló munkát végez."

Szilla Miklós 22 éves, harmadéves joghallgató perében: "Bilincsben mindenki ártatlanságát kiabálja."

A védők eljárása rövid ismertetését Tóth Pápay Sámuellel zárom, mint a legrámenősebbel a jogügyi igazgatóval szemben. Tóth Pápay megérdemli az utókor tiszteletét.

Túrós Péter református prédikátor perében benyújtott védőirat (részletek):

"..Túrós teljesen ártatlan. Nem jogászember, nem ismeri a törvényeket. Egészséges ösztöne, becsületessége visszatartotta attól, hogy csatlakozzék az összeesküvőkhöz, de nem tudta, hogy kötelessége lett volna följelentenie azokat, akik az állam rendje és a Szent Korona ellen kovácsolnak terveket. Corpus Jurisunk latinul íródott és vastag kötetekből áll. Akinek ez nem hivatása, bizony alig igazodik el benne."

Azután a szegény adózó nép nyomorára került a szó, meg az uradalmi intézők kegyetlenségére, s Szlávy azt mondta a társaságról, hogy ennek megszüntetésére törekszik. Az ügyész úgy véli, Túrós gyanúja itt felébredhetett volna. De miért? Hiszen a jobbányok sanyargatása az 1715: 101. és az 1723: 18. tc.-be ütköző vétek, s azt Túrós is tudta, hogy a föld népének súlyos helyzete az országgyűlésen is szóba került, és hallotta, hogy éppen őfelsége a szegény adózó nép legnagyobb pártfogója." Mert az, amit Szlávy mondott, hogy az egyházi vagyont államosítani akarják, már régi gondolat, és nem is forradalmi. Azzal, hogy valaki ezt helyesli, még nem lesz szükségszerűen felségsértő, s nem nevezhető az alkotmány és a törvény ellenségének."

„Hogy első kihallgatásakor rosszul lett, ebből nem rossz lelkiismeretére kell következtetni; a törvény előtt még sohasem állt, ártatlanul, gonosztevéként fegyverek közt kísért ember ijedségéből következett ez. Meg azután eszébe juthatott, hiszen olvasta a históriákban, hogyan ítélték el protestáns lelkésztársait száz évvel korábban koholt felségsértési vádak alapján. - Az ügyész vádjai tehát - végezte írását az ügyvéd - semmibe foszlanak." Kéri a vádlott fölmentését.

A jogügyi igazgató szokott fölényességével válaszolt anélkül, hogy a lényegről szólt volna: A védő üres szavakat szegez szembe a vádlott és Szlávy vallomásában olvasható tényekkel. Fenntartja a vádat."⁸³

⁸³ Benda Kálmán: Magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai. Budapest, 1952. év. 632-633, 657-658, 662-663, 680-681, 996-997.

A jogügyi igazgató a bíróságra is nyomást gyakorolt, inkább kevesebb, mint több sikerrel. Ugyanis a királyi tábla a negyvenhat vádlott közül tizennyolcat ítelt halálra, amelyből hetet végeztek ki, tizenhatot ítelt szabadságvesztésre, nyolcan a vizsgálati fogság leszámításával szabadultak, további négy főt felmentett a bíróság.

A felmentettek között volt a bátor, éles eszű, szókimondó Batsányi János. Védekező iratában azonban pontos jósnak bizonyult. Saját védekezése hangvételét, tartalmát fordította ellene a fellebbezéssel élő jogügyi igazgató. A Hétszemélyes Tábla Batsányit 1 év börtönbüntetésre ítélte.

Kazinczy Ferenc halálos ítéletet kapott.

Az eseménysort tőle idézem.

"... Május 8. - Jön a tiszt, s jelenti, hogy bírám elébe kell állanom. - Protonotarius Somogyi János olvasá fel a hosszú halálos ítéletet. Németh kevélyen pislog rám, hátra vetvén balját széke karján. Nyugalommal hallom, hogy megölnék, s míg az ítélőmester azt olvassa, én azon négy processus titulusát olvasám, mely előtte az asztalon feküdt, a betűk fonákul állván felém. Egyike a Szulyovszkyé vala, a másika Szent-Jóbi Szabó Lászlóé, a harmadik címjét el nem olvashatám, mert eltakará a rávetett Szulyovszky pere.

- Appellatne? - kérdé a direktor.

- Appello. (Fellebbezek.)

Május 16. - A septemviralis tábla helybenhagyja halálos ítéletemet."

A másodfokú ítélet kihirdetéséhez való kísérését, az ítélet felolvasását, a nehéz perceket Kazinczy megdöbbenően érzékelteti.

"Végigmenvén a folyosón, s a #-hez érvén* megláttam két felcsert a refektórium ajtaja előtt, kezekben vala az érvágó és a veres posztó; hogyha valamelyikünk elájulna, eret nyithassanak. - Ez a rossz Németh még a jót is kegyetlenül tette. Mert minek hát azt láttatni?

Midőn XVI. Lajost a guillottinhez vitték, ő, ki mindedig úgy hitte, hogy csak ijesztik, de ott neki, a királynak megkegyelmeznek, felkiálta: Je suis perdu! - Megpillantván én is itt a két felcsert, felkiálték: Je suis perdu! Bizonyosnak nézém vesztemet, nem reménylék többé semmit."

"A tábla mellett csak ketten ültek, Somogyi protonotarius, a nemeslelkű, és a mi vérszomjúzó Caraffánk; Somogyi bús képpel, szemeit papirosára süllyesztve, Németh a maga dicsőségében, hideg kegyetlenséggel legeltetvén szemeit Szentjóbi Szabó Lászlónak és Verseghynek látásokon, s lesvén, hogy azok mit gondolhatnak.

A derék Somogyi a parancsolatot még egyszer felolvasta, quia dnationes vestrae in hac sui perplexitate sensum forsan non intellexerunt (mivel uraságtok nagy zavarukban talán nem értették).

Vrchovszky egyet lépe előre, meghajtá magát, s egy elkészült rigmusban köszönte meg a királyi kegyelmet." Elcsendesedvén Vrchovszky, Németh szólal

* a keresztfolyosó fordulója

meg, kinyújtván fenyegető jobbát reám. Caveat sibi! Caveat sibi! prope fuit ad mortem.(Vigyázzon, vigyázzon magára! közel volt a halálhoz.)⁸⁴

Németh János jogügyi igazgató emberi magatartását Batsányi János is megrajzolta a per után 21 évvel később igen fenyegetett körülmények között. Röviden az előzményeket: Napóleon francia császár 1809. májusában bevonult Bécsbe. Innen intézte híres kiáltványát a magyar nemzethez. Napóleon 1815. júniusában végleg megbukott. A győztesek között helyet foglaló I. Ferenc rendőrsége 1816-ban annak gyanújával vetette fogságba Batsányit, hogy ő fordította magyarra Napóleon proklamációját.

"..1816-ban spielbergi fogságában, a vizsgálóbizottság kérdésére Batsányi részletesen ismertette 1794-es perét is. Ebben a vallomásában a Kir. Táblán történt kihallgatásáról és főleg Németh jogügyi igazgatóról így emlékezett meg (az eredeti iratok elégték az osztrák belügyminisztérium levéltárában; magyar fordításban közli Horánszky Lajos, Bacsányi János és kora. Bp. 1907, 96-97.l.): "Egész Magyarországon hírhedt volt ebben az időben jellemtelenségéről és aljaslelkű rosszakaratáról Nyéki Németh János kir. ügyész... Nevezett már az előzetes vizsgálat alkalmával oly tisztességtelen ellenszenvvel viseltetett irántam, s oly alávaló brutális fenyegetésekkel illetett, hogy az Almássy Pál ő Excellenciája elnöklete alatt működő vizsgáló-bizottság egy tagja, és pedig a valószínűleg még ma is élő Bay Ferenc, ki különben mint igen szigorú bíró volt ismeretes, tiltakozott ezen embernek jogtalan eljárása és gyalázatos magaviselete ellen. Emiatt a két úr között olyan heves összeütközés keletkezett, hogy az elnöknek kellett közbelépni és tekintélyével a jelenetnek véget vetni. - Ez az akkori királyi ügyész, Németh János, gyakran eljött magános fogságomba, s ott egyfelől súlyos fenyegetésekkel, másfelől csábító ígéretekkel akart kényszeríteni arra, hogy hallgassak azokról a körülményekről, melyek ügyem felderítésére, s a bíróság előtt való védelmemre szolgálnak. Ezen alkalmakkor nemcsak állásának tekintélyéről és kötelességeiről feledkezett meg, hanem még azt sem ártallotta, hogy a nádor ő Fensége, sőt még Ő Felsége személyével is visszaéljen. Előttem elismerte teljes ártatlanságomat, mégis oly alávaló módon sértegetett és bánt velem, hogy erre nem is találok kifejezést. S megvallom, hogy lélektani szempontból egy ember ily alávalóságának nem vagyok képes magyarozatát adni. Ezen beszélgetések után mindig ezek voltak végszavai, amit különben beszéd közben is gyakran használt: Tamen scimus quod sit innocens, sed non de hoc agitur* Ígéretei abban állottak, hogy én különösen ki leszek tüntetve, magas állásban és tisztségben fogok részesülni, s donációban öt-hat falut kapok ő Felségétől, aki mint jól tudom, a kegyeknek forrása. Az én feleletem azonban mindig az volt, hogy vallomásom és igazolásom olyan lesz, mint aminő a vád, mellyel illetnek."⁸⁵

Fogságban ezek hallatlanul bátor szavak. Az "állami füleknek" bizonyára bántóak lehettek, hiszen egy magas közjogi méltóságra vonatkoztak. Igaz, hogy ekkor is egy Németh János volt a jogügyi igazgató, de az dömtörői előnévre és - amint még utalni fogok rá - a magyar érzelmeire hallgatott.

Batsányi János Németh János jogügyi igazgató alávalóságát illetően lélektani okokra gyanakodott. Közel járhatott az igazsághoz, vagy éppen eltalálta azt. A társadalmilag rangos ember gonoszságához olykor elég az, hogy ő most valaki, de a hozzá képest senki fejében több van. Olyan többlet, amely

⁸⁴ Kazinczy Ferenc: Válogatott művei. Budapest, 1960., Fogságom naplója 228-243.

* Tudjuk, hogy ez nem ártalmas, de nem erről van szó.

⁸⁵ Benda Kálmán: i.m. 332.

évszázadok múlva is érték. Ilyenkor a ma valaki fél a ma senkitől. Ezért a valaki megmagyarázhatatlanul aktív a beosztása, társadalmi helye szerinti kis ember ellen. Ésszerűleg megmagyarázhatatlan a gyűlölete, mert pályájuk nem keresztezi egymást. Pozícióföltés szóba sem jöhet. Ilyen esetekben a más szellemiség iránti irigység, az "én győztem" beteges diadalérzete lehet a motiváció. Annak a kornak a legmagasabb rangú ügyésze nem értette meg: ki volt Batsányi János.

Németh János kétszáz év távlatából is a megdermeszti figyelmünket. Jogügyi igazgatói munkásságát Finkey Ferenc akként értékelte.

"Csak felháborodással olvashatjuk a királyi tábla előtti eljárás botrányos egyoldalúságát, a vádlottakkal való kíméletlen bánásmódot... az állandóan borgőzös állapotban lévő, betű szerinti értelemben a vádlottak vérét szomjazó királyi ügyigazgató otromba kifakadásait, a vádlottak gúnyolását s örökké a kivégzésre emlékeztető mozdulatait".⁸⁶

A pozitív vagy negatív, avagy mindkét előjellel bíró jelentős emberek sorsa a megmérgetetés. Előbb vagy utóbb mindenkire sor kerül. Néha a szakma is visszatekint.

Az idők múlásával mára eltakart arckép letörlésekor a Martinovics per két szereplőjére és ügyész főszereplőjére koncentráltam. Az igazi fővádlottak: Martinovics Ignác, Hajnóczy József nem éltek túl a pert, ők nem írhatták le, milyen volt a jogügyi igazgató. Így az iratok alapján Batsányira, Kazinczyra és Némethre figyeltem.

Batsányi és Kazinczy eszmeiségük rokonvonásai ellenére taszították egymást. De a fogságukban nem vallottak egymásra, szabadulásuk után sem kibébitették a másikat, ők a felvilágosodás fiai.

Nyéki Németh János érdemek nélkül lett közjogi méltóság. Goromba, törtető, környezetétől meghunyászkodást váró ember. A nádori feljegyzések szerint sikerhajhászását, mások iránti megvetését már-már a nádor is megsokallta.

Meggyőződése, szellemi célja nincs, a mindenkori hatalom feltétlen kiszolgálója. A Martinovics per bírái is megvetették. Németh János viszonzásul a Királyi Tábla bírúit vádolta be a nádornál langyos perbeli magatartásukért. A Martinovics per után az egyetemi tanárok ellen akart, de már nem tudott újabb hűtlenségi pert indítani. Az öt tanárt - biztos, ami biztos alapon - nyugdíjba helyezik, de akkorra már az udvar is inkább tehertételnek kezdi tekinteti Némethet.

Jogügyi igazgatói kinevezése megszűnésével (1798) beszürkült a bécsi kamara politikai publicisztikai igazgatóságába, onnan a magyar kancelláriába helyezik át. Végül a hétszemélyes tábla bírójaként került nyugdíjba.

A történelem véletlene folytán Ferenc császár- és királynak két Németh János nevű jogügyi igazgatója volt. A Martinovics per ügyésze neve elé ezért szokás kitenni a nyéki előnevet. A dömötöri Németh János 1806-tól 1824-ig volt jogügyi igazgató. Emiatt még nem kellene rá emlékeznünk. De kiemelendő, hogy a dömötöri Németh János jogügyi igazgatóként szóvá tette azt a törvénysértést, hogy Ferenc király 1812 – 1825 között nem tartott országgyűlést. Erre az uralkodó figyelmét már 1823-ban felhívta. Tettével a későbbi reformországgyűlések létrejöttének útját egyengette. Aki a reformkori

⁸⁶ Kötölöcz József: Finkey Ferenc élete és munkássága. Miskolc-Sárospatak. 1995. 104.

vívmányokat ismeri, az méltányolni tudja a jogügyi igazgató nemes és jó törekvését. Dömötöri Németh Jánosról a lexikon a következőket tartalmazza: "Királyi ügyigazgató, szül. Kisunyomban (Vas vm.) 1750. jun. 24. megh. 1829-ben. 1820, királyi táblai ülnök, kamarai tanácsos s királyi ügyigazgató volt. 1823-ban a meg nem tartott országgyűlések s törvénytelen adó- és újonckivetés és e miatt kitört országos felháborodás idején a fejedelem, Ferenc császár tanácsadásra szólítván föl: hóna alatt a Corpus Jurisszal jelent meg előtte, s mint királyi ügyigazgató s a törvények hivatalos őre, ezekre hivatkozva, protestált a törvénysértések ellen. Később a hétszemélyes tábla bírójává s királyi tanácsossá neveztetett ki.⁸⁷

Ki, hogyan tölti be hivatalát, embere válogatja.

Amit nyéki Németh János nem vett figyelembe: a perbefogott író helyzete sajátos. Ha túléli a perét, emlékiratában önmagának oszt igazságot. Vádlójára és bírójára emel vádat és a felett az utókor ítél. A hivataluk elvesztésével erőtlenné váló kis lelkek ilyen ítéletre nem is gondolnak. Ők csak a mának élnek. Ha a feledésből mégis az utókor Justitiája serpenyőjébe emeltetnek, könnyűnek találtnak.

⁸⁷Révai Nagylexikon XIV. kötet Budapest. 1910. 364.

NEKROLOG

DR. STEFFLER SÁNDOR HALÁLÁRA

Az ügyészi szervezet gyászol.

2002. október 12. napján elhunyt dr. Steffler Sándor legfőbb ügyészégi főtanácsos, nyugalmazott ügyészégi osztályvezető kollégánk, az ügyészi szervezet ismert és megbecsült munkatársa.

Halála miatt érzett megrendültségünket magyarázza, hogy személyében olyan kollégánkat veszítettük el, aki hosszú ügyészi pályája során generációknak adott példát kötelességtudatból és szorgalomból, szakmai igényességből és az ügyészi hivatás szeretetéből.

Megtisztelő kötelességünk, hogy felidézzük életútját.

Dr. Steffler Sándor 1919. december 5-én született Szombathelyen, egy hétgyermekes család legkisebb gyermekeként. Édesapja - akit korán, már tíz éves korában elveszített - gazdatiszt volt. Tanulmányait a család nehéz anyagi körülményei között, édesanyja testvérének támogatásával kezdhette meg.

Középiskolai tanulmányokat Kőszegen, 1930 és 1938 között a Szent Benedek Rendi Reálgimnáziumban folytatott.

Kiváló érettségi eredményét követően előbb a szegedi, majd a kolozsvári egyetemen folytatta tanulmányait; kiemelkedő tanulmányi előmenetelének köszönhetően tandíjmentes jurátusként.

Jogi és államtudományi alapvizsgáit kitűnő eredménnyel tette le.

Egyetemi évei alatt bekapcsolódott a falukutatói munkába, és társaival Bálványosváralján falukutatót végzett. Az Emericana tagjaként, majd rövid ideig conseniori tisztséget viselve részt vett a katolikus ifjúsági mozgalomban. Az Egyetemi Diákszövetségnek elnökségi tagja volt.

1942. októberében avatták államtudományi doktorrá, miután államvizsgáit és záró szigorlatait a bizottságok egyhangú döntésével kitűnő érdemjeggyel abszolválta.

Dr. Steffler Sándor az igazságszolgáltatást választotta élethivatásul.

A magyar királyi igazságügy-miniszter 1942. december 31-én nevezte ki a Kolozsvári Ítéltáblához joggyakornoknak. Igazságügyi szolgálatát a Besztercei Járásbíróságon kezdte meg, de rövidesen már a Kolozsvári Királyi Törvényszéken folytatta. A világháború befejezését követően a Zalaegerszegi Törvényszéken jegyző, majd 1947-től a Budapesti Büntetőtörvényszékhez helyezték át.

Kitüntetéssel tette le az egységes ügyvédi-bírói szakvizsgáját, majd 1948. augusztus 16. napjától - több mint fél évszázada - államügyészi kinevezést kapott.

Hosszú ügyészi pályafutása során - kiemelkedő szakmai munkája mellett - dr. Steffler Sándor önzetlenül segítette fiatalabb kollegái szakmai előrehaladását.

Fontos feladatának tekintette a fiatalabb ügyészek szakmai fejlődésének segítségét.

Tőle azt lehetett megtanulni, amire még az alma mater sem nevelhetett: az egyszerűséget. A tananyag mellett ezt is oktatta a Bírói és Ügyészi Akadémián. Itt előbb, mint szeminárium-vezető dolgozott, majd éveken keresztül volt az Akadémia igazgatóhelyettese. Az Akadémia megszűntetése után a Legfőbb Ügyészség tanulmányi ügyekkel foglalkozó osztályvezetője lett.

Dr. Steffler Sándor 1967. januárjától a Legfőbb Ügyészség Büntetőjogi Felügyeleti Főosztályán teljesített szolgálatot, ahol a Büntetőbírói Osztályt vezette nyugállományba vonulásáig.

Pályája eme szakaszában tanfolyamok és továbbképzések szervezője és előadója maradt. Szívesen és többször publikált. Az Ügyészségi Közlöny egyik szerkesztője volt, valamint egyik összeállítója a "Hatályos büntető tárgyú legfőbb ügyészi utasítások és állásfoglalások gyűjteményé"-nek, továbbá az Ügyészi Iratmintatárnak. Példa volt előttünk jogi intelligenciája.

Szakmai és érdekképviselői tevékenységét számos formában ismerték el. Elnöke volt a Legfőbb Ügyészség Szakszervezeti Bizottságának, tagja a Közalkalmazottak Budapesti Elnökségének. Szakmai tudására és felkészültségére igényt tartott a Jogászszövetség. 1978-tól részese volt több büntetőjogi tárgyú kodifikációnak is.

E sikeres pályát kormánykitüntetésekkel - kétszer arany, egyszer ezüst fokozattal - ismerték el. Elsők között részesült az ügyészi szervezet legrangosabb elismerésében, amikor 1994. évben Kozma Sándor Díjat vehetett át.

Dr. Steffler Sándor húsz éve vonult nyugállományba, de szakterületi tevékenységét a nyugdíj mellett tovább folytatta. Kiemelkedő munkát végzett a törvénysértő elítélések felülvizsgálatában, és - amíg egészsége ezt engedte - a koncepciók ügyek felülvizsgálatát végezte.

Talán ez nem közismert, de felülvizsgálati működése során a korabeli népbírói ítéletek százai fordultak meg kezén. Több mint félezer ügyben készített elő törvényességi óvásokat vagy rendkívüli perorvoslatokra nyilatkozatokat, illetve kezdeményezett semmisségi eljárásokat.

Legfőbb ügyész úr jelölése alapján részt vehetett az Igazságügyi Minisztérium Tényfeltáró Bizottságának munkájában, illetve a semmisségi törvények kodifikációjában.

Felülvizsgálatai és indítványai nyomán lehetett igazságot szolgáltatni az egyszerű Volksbund tagoknak éppúgy, mint a népbírói prominens vádlottjainak, a politikai okokból, koholt vádak alapján szervezkedésért, összeesküvésért ártatlanul elítélteknek. Lelkiismeretes ténykedése nyomán szolgáltatott igazságot a Legfelsőbb Bíróság dr. Zsitvay Leó egykori igazságügyi miniszternek éppúgy, mint a kényszersorozott páncélgránátosoknak, vagy a nyugatra elhurcolt leventéknek.

Büszkék vagyunk rá. Többünknek megadatott, hogy ügyészi pályája különböző szakaszaiban dr. Steffler Sándornak munkatársai lehettünk.

Ügyészi magatartása tudatosította bennünk, hogy az ügyésznek eminens kötelessége a tények tisztelete, a perrend szabályainak maradéktalan betartása és az igazság részrehajlás nélküli szolgálata.

Dr. Steffler Sándor személyes példájával azt tanította, hogy ezek az ügyész legfontosabb kötelességei, ezek a hivatás megkerülhetetlen parancsai. Dr. Steffler Sándort példamutató ügyészi tevékenysége az ügyészi szervezet panteonjába emelte. Nevét a legnagyobbak között tarthatjuk számon. Számunkra ő példa volt, szakterületünk kimagasló személyisége.

Emlékét az őt megillető kiemelt tisztelettel őrizzük.

SÜMEGINÉ DR. TÓTH PIROSKA

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL

Gazdasági jog

Gadó Gábor – Gál Judit – Komáromi Gábor – Makai Katalin – Sándor Tamás – Sárközy Tamás – T. Nagy Erzsébet – Vezekényi Ursula – Wellmann György: A társasági és a cégtörvény kommentárja I-II. Lezárva: 2002. nov.1. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2002.

Közigazgatási jog

Kahulits Andrea: Nonprofit szervezetek pénzügyeinek intézése. Lezárva: 2002. júl.31. Nonprofit segédkönyvek 3. KJK-KERSZÖV Kiadó, Bp.,2002.

Munkajog

Bándi Gyula (szerk.): Hulladékgazdálkodási kézikönyv. KJK-KERSZÖV Kiadó, Bp.,2002.

Dr. Takács György: Elbocsátás – felmondás – végkielégítés. Fórum Média Kiadó Kft. Bp., 2002.

Polgári jog

Lenkovics Barnabás: Polgári jogi alapok. Rejtjel Kiadó, Bp., 2002.

Általános téma

Dr. Benisné dr. Györffy Ilona (szerk.): Jogásznapló 2003. Lezárva: 2002. jún.25. Magyar Jogász Egylet HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2002.

Kondorosi Ferenc: Bevezetés a közjog világába. AULA Kiadó, Bp., 2002.

Leonard, Dick: Európai Unió. Történet, szervezet, működés. Geomédiai Kiadói Rt. Bp., 2002.

Magyar Nagylexikon. 15.k. (Pon-Sek) Magyar Nagylexikon Kiadó. Bp., 2002.

Open Society Institute: Az EU csatlakozási folyamat nyomkövetése: kisebbségvédelem. Értékelés a tagjelölt államok válogatott elveiről és eljárásairól. Q.E.D.K. Bp., 2002.

E számunk szerzői

Csapó Orsolya
joghallgató

DR.KISS ANNA
munkatárs
OKKrl

SÜMEGINÉ DR. TÓTH PIROSKA
KÖNYVTÁRVEZETŐ
Legfelsőbb Bíróság

DR.SZENDREI GÉZA
ÜGYÉSZ
V.-XIII; Ker.Ügyészség

Közlési feltételek

A Szerkesztőség szándékai és lehetőségei szerint vállalja olyan írások közlését, amelynek témája kapcsolatos az Ügyészek Országos Egyesületével, az ügyészséggel, az ügyészekkel vagy azok munkájával, főleg jogalkalmazói tevékenységével. Az elméleti és a gyakorlati tanulmányoknak tükröznie kell az adott téma széleskörű ismeretét, az abban foglaltak szakmai megalapozottságát. Ezen túlmenően az írás tartalma, gondolatisága nem állhat ellentétben az Ügyészek Országos Egyesületének Alapszabálya preambulumban megfogalmazott célokkal.

A kéziratot, amelynek tartalmaznia kell a szerző nevét, beosztását és szolgálati helyét, floppylemezen kell a Szerkesztőséghez eljuttatni. A cikkek terjedelme maximum 15 gépelt oldal lehet.

A Szerző hozzájárul ahhoz, hogy írásműve az Internet hálózaton is nyilvánosságra kerüljön.

A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására és korrigálására.

El nem fogadott kéziratot csak abban az esetben küldünk vissza, ha erre való igényét a Szerző a kézirat leadásakor bejelenti.

Ügyészek Lapja

alapítva 1993-ban

(© Ügyészek Országos Egyesülete)

Szakmai Érdekképviselési folyóirat

Kiadja az Ügyészek Országos Egyesülete

ISSN 1217-7059

A kiadásért felel: Dr. Hajdú Mária ÜOE elnöke

A szerkesztőség címe: 1881 Budapest, Markó u. 27.

Főszerkesztő: Dr. Virág Mária, Legfőbb Ügyészség

A szerkesztőség elnöke: Dr. Tamási Pál

Budapesti V.-VIII.-XIII. Ker. Ügyészség

A szerkesztőség tagjai:

Dr. Auer László, Legfőbb Ügyészség

Dr. Bíró Kornélia, Legfőbb Ügyészség

Dr. Ettig Antal Katonai Főügyészség

Dr. Nánási László, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

Dr. Szabolcsi László, Legfőbb Ügyészség

Munkatársak:

Bárd Johanna – tipográfia

Gárdonyi Kolos – tördelés

Merkl Zsuzsa – leírás